REVISTA ISTORICĂ

ANUL al X-lea, N-le 4-6. April-Iunie 1924.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE

PUBLICATE
DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

SUMARIUL:

N. Iorga: Frații păgîni ai lui Radu Mihnea.
N. Iorga: Lucruri nouă despre Șincai.
Coriolan Petranu: Contribuțiuni privitoare la înstrăinarea și distrugerea comorilor de artă ardeleană.
N. Iorga: Mezzofanti și Romînii.
N. Iorga: Actul lui Mohammed al II-lea pentru negustorii din Cetatea-Albă (1456.)
N. Iorga: Romîni și lupta de la Lepanto.
T. G. Bulat: Un cronicar sas despre noi.
DOCUMENTE de: *N. Iorga, Victor Motogna, Constantin I. Karadja, T. S. Bulat* și *N. Bulat.*
N. Iorga: CĂRȚI VECHI.
„ „ DĂRI DE SAMĂ.
CRONICĂ.

1924

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC" S. A., BUCUREȘTI

PREȚUL: 15 LEI

www.dacoromanica.ro

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 8.

Pentru cărţile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reţinea, după dorinţă, anunciul de pe copertă.

Administraţia: Bucureşti, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colţ cu Domniţa Anastasia).

www.dacoromanica.ro

Anul al X-lea n-le 4-6. April-Iunie 1924

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —
PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Fraţii păgîni ai lui Radu Mihnea

D Sever Zotta, atît de fericit în găsirea de amănunte noi privitoare la istoria Romînilor, a găsit [1], într'un document din 20 Novembre 1628, privitor la cei cari fără voie se aşezaseră pe Bistriţa fără voia călugărilor de la Slatina, Rîşca şi Neamţ şi cărora deci li se „aprindeau casele“ pentru a-i goni, menţiunea la Ghindănari (Ghindăuani?) a unui hotar cu „două biserici răsip te de Domnii cei bătrîni“ în care se aşezaseră „doi călugări fraţii Radului-Vodă“ pe cari nu i-au putut scoate trimeşii Domniei, pîrcălabul de Neamţ şi un Vornic de Poartă, aşa încît „oamenii săraci“ de acolo au rămas supăraţi de dînşii.

Cunoscător perfect al literaturii noastre istorice, d. Zotta i-a identificat imediat cu Ibraoim-beg şi Mustafà-beg, fiii pomeniţi la 1595, ai lui Mihnea Turcitul.

Pentru aceasta, d-sa citează scrisorile pe care le am publicat în „Contribuţii la istoria Munteniei“, din „Analele Academiei Romîne“, XVIII.

Aceste scrisori le-am reluat şi în volumul XIV din colecţia Hurmuzaki.

Din ele se vede că în 1591, Octombre, Mohammed-Mihnea era acum beg dunărean la Nicopol, mergînd şi pe la Severin, dar lîngă dînsul se găsia tot vechea lui tovarăşă, „Doamna“ Vişa, şi acea Roxandă, pe care o cred fiica lui, de şi ea zice „Turcului“ numai pe numele cel nou, păgîn [2]. În curînd însă, la 1595, după neizbînda aşezării în scaun a copilului, Vişa şi Radu erau trimiş la Veneţia, pe lîngă călugăriţa Mărioara, mătuşa fostului Domn, şi, rămas cu haremul său, Mohammed înştiinţa că are acum cei doi fii şi cele două mici cadîne, Huma şi Caisè [3].

[1] *Revista Arhivelor*, I, pp. 136-7.
[2] Hurmuzaki, XIV, pp. 89-90, no. CLXI.
[3] *Ibid.*, pp. 102-4, no. CLXXXV. Cf. şi pp. 104-105, no. CLXXXVI.

www.dacoromanica.ro

Corespondența renegatului cu atît de iubitul fiu, căruia-i poartă o continuă grijă serioasă, se oprește aici. În Octombre 1601 Mihnea își isprăvia, înnainte de vreme, viața neasemenea cu o alta. Și tinerii Turci rămîneau fără sprijin.

În acel timp, Radu era în Țara-Românească și se lupta pentru Scaunul părintelui său. În Mart 1602 el era să fugă la Constantinopol[1]. Dar până atunci va fi strîns de milă pe aceia cari-i fuseseră recomandați cu o căldură amestecată cu jenă de nenorocitul Voevod.

Cînd el ajunse a domni definitiv, după înlăturarea lui Radu Șerban, boierii îl acusară, la 1614, într'o scrisoare către fostul stăpînitor, că turcește țara: „Întăiŭ în țara noastră acum strigă hogea; *că-și ține acest Domn frații și surorile în casă cu el, și sînt Turci.* Și robii cari au scăpat de prin catarge și de printr'alte robii", asigură ei, „măcar de la Mihai-Vodă —, Domnul cine este în țară, el îl dă Turcilor". Și se temeau ca nu cumva „să rămîie în țara noastră Pașă și mănăstirile și bisericile noastre să fie meceturi Turcilor, și coconii noștri să-i facă ieniceri, și fetele noastre să le iea Turcii lor muieri, cum fac într'alte țeri ce sînt supuse lor[2]".

Ceia ce suferiseră, plîngîndu-se, boierii munteni, nu răbdară ai Moldovei, și astfel frații păgîni ai lui Radu trebuiră să se creștineze și să se ascundă în munții Neamțului de urgia Turcilor.

Astfel renegarea lor la creștinism ispășia renegarea la islam a părintelui lor nenorocit.

N. Iorga

Lucruri nouă despre Șincai

În *Revista Arhivelor* d. Z. Pâclișanu se ocupă de opera istorică a lui Șincai. Întrebuințează ineditele din Arhivele episcopiei unite din Oradea-Mare. La 25 Mart 1804 Șincai arată lui Corneli că lucrează la „istoria românească", pe care o numia ceva mai tărziu, pe aceiași basă de pan-romînism, „Analele întregii nații românești" sau „daco-romane".

[1] *Contribuții*, pp. 107-8.

[2] Iorga, în „Convorbiri Literare". anul 1900, pp. 272-3, de unde în *Scrisori de boieri*. pp. 46-7.

www.dacoromanica.ro

În Iulie credea s'o mîntuie până la sfîrşitul anului. În 1807 n'o făcuse, şi se gîndia să-i zică: „Magazin annalium dacicorum seu valachicorum"; o scrisoare a lui spune că un negustor al Companiei din Beiuş, Dumitru Meciu, Macedonean, cerea un resumat românesc, ideie cu care se învoieşte, Meciu oferind pentru acesta 200 de florini (pentru întreg tiparul cheltuiala ar fi fust de 12.000), De cel mai mare interes e faptul că opera integrală, în patru volume, dintre care numai unul era gata la 1808, oferia s'o tipărească, atunci, boierul Ştefan „Marcella" din Moldova. Dar *acesta nu e decît Ştefan Margela, gramaticul basarabean.* În August 1811 Şincai ajunsese la anul 1721 din redacţia românească, pe care voia s'o traducă latineşte. În 1812 avea voie de tipar pentru Ungaria, dar pentru Ardeal abia după doi ani, în Maiu 1914, censorul Mártonffy a răspuns printr'o răspingere, al cării text, de mare interes, se publică.

E vorba de volumul I, mergînd până la 1183. Lucrarea apare criticului ca „periculoasă ordinii publice" şi „ineptă, ridiculă, plină de păreri false, de conjecturi caraghioase" şi întrecînd titlul, căci îmbrăţişează istoria „Împăraţilor romani şi din Apus şi din Răsărit cari au purtat războaie în Dacia sau pentru Dacia".

Romînii, în loc să se laude cu originea romană, mai bine s'ar ruşina, în halul unde au ajuns, o „plebs ex colluvie nata" (pp. 23-4). „Roman" nu înseamnă nimic alt decît *cetăţean* roman şi Bizantinii în „Romania" lor tot Romani se ziceau. Şi legiunile erau barbarisate. Cu dreptate — căci critica e pătimaşă, dar pătrunzătoare — observă eruditul ungur că Dacii n'au putut peri. Înţelege şi el că ţeranii, *plebs agrestis*, au trebuit să rămîie în Dacia şi după măsura lui Aurelian (asupra căreia vezi *Revue historique du Sud-Est européen*, I, 1). După acte, necunoscute nouă, pe care le a publicat un anume Aranka, tatăl lui Ioan Corvin ar fi fost „Ioan Secuiul"; nu se tăgăduieşte însă caracterul românesc al mamei Elisaveta Marsinai, Mărgineanca (p. 26). În Romînii legendei Anonimului notar, Mártonffy, care cunoaşte pe Valahii din Croaţia, vede nişte simpli „harambaşi" de ciobani *(ibid.)*. Până la 1721 Romînii n'ar fi avut decît „Vlădici nomazi" prin mănastiri (p. 28).

Textul e interesant şi trebuia redat cu exactitate şi punctuat aşa încît să fie deplin inteligibil.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

Contribuţiuni privitoare la înstrăinarea şi distrugerea comorilor de artă ardeleană

Cu ocasia fundării Museului Asociaţiunii din Sibiu s'a făcut constatarea că cele mai valoroase obiecte de artă şi de museu ale Transilvaniei au ajuns la Viena şi Budapesta[1]. Nici înnainte, nici după aceia însă nu s'a pus problema: cum au ajuns ele acolo? Această problemă a devenit actuală pentru neamul şi Statul nostru după desmembrarea Imperiului austro-ungar, ea devine actuală mai ales azi, în ajunul unor convenţiuni privitoare la obiectele de artă ale Transilvaniei care se află în Austria şi Ungaria. Se crede, în general, că aceste comori au ajuns pe cale cu totul dreaptă la museele mari din Viena şi Budapesta, pe cînd nu este tocmai aşa. În cele ce urmează se vor da cîteva indicaţii, cîteva date concrete, din care reiese că în realitate Transilvania şi ţinuturile mărginaşe au fost despoiate de comorile lor. Aceste date şi ele vor justifica dreptatea revendicărilor noastre artistice şi pretenţiilor noastre indiscutabile faţă cu Austria şi Ungaria.

Transilvania a fost considerată din timpurile cele mai vechi ca patria aurului şi a comorilor. În trecut, ca şi azi, aici s'a produs incomparabil mai mult aur decît în alte ţeri. Dacă luăm în considerare părerea specialiştilor [2], că Ardealul produce anual trei mii kgr. aur, adecă mai mult decît toate celelalte ţeri din Europa în afară de Rusia, apoi faptul că s'ar putea exploata pe an de şase ori mai mult aur şi argint, ni vom putea forma o părere aproximativă, de şi unilaterală, despre bogăţia provinciei noastre. Sf. Bernard[3] numeşte Ardealul de-a-dreptul „ţara aurului"; Benkö[4] ni relatează că la Abrud un ţeran a găsit un bulgăre de aur în valoare de 1.600 de galbeni. În 1591 s'a găsit un bulgăre de aur în formă de coif în valoare de de 800 galbeni[5]. La museele de istoria naturală din Viena şi Graz cei mai numeroşi

[1] „Transilvania", 1905.

[2] Această informaţie o datoresc d-lui V. Stanciu, profesor de mineralogie la Universitatea din Cluj.

[3] *De consideratione, liber* IV.

[4] Benkö, în *Transilvania*, Viena (fără an), p. 93.

[5] *Ibid.*, p. 92.

www.dacoromanica.ro

şi mări bulgări de aur sînt din Transilvania [1]. În afară de legende păstrate în popor [2], există şi păreri emise de specialişti, că Dariu din causa minelor de aur din Ardealul de azi ar fi început războiul cu Sciţii [3], că Grecii din causa aurului au susţinut legături comerciale cu provincia noastră [4], iar Romanii atraşi de aurul Daciei ar fi ocupat acest pămînt [5]. Pentru noi este indiferent dacă aceste păreri sînt acceptabile ori nu; în tot casul ele dovedesc indirect bogăţia în aur a Transilvaniei.

Nu numai bogăţia în aur, dar şi bogăţia artistică a Transilvaniei este lăudată. Arta preistorică în puţine ţeri a lăsat urme atît de numeroase pe un teritoriu relativ mic ca aici. Epoca neolitică şi a bronzului în această provincie au dat dovezi de o desvoltată artă cu caracter local. După Hoernes, dintre toate ţerile citraegeice Banatul de azi merită premiul în ce priveşte ceramica din epoca bronzului [6]. Dacia nu a fost lipsită de comori de artă înnainte de stăpînirea romană. O parte a comorilor regelui Decebal o vedem represintată într'un relief al columnei lui Traian din Roma; ele constau din obiecte de artă industrială de o înaintată tehnică [7]. Stăpînirea romană a lăsat în Transilvania extraordinar de multe rămăşiţe culturale şi artistice, care, de şi în majoritate represintă o artă provincială, pentru noi ca urmaşi ai Romanilor au deosebită importanţă. Epoca migraţiunii popoarelor a lăsat monumente de aur şi argint unice, de valoare incomensurabilă, în Transilvania şi Banat, cum sînt tesaurele de la Sîn-Nicolaul-mare Şimlăul Silvaniei, Cioara, Apahida. Secolele prime ale dominaţiunii maghiare dacă au lăsat prea puţine urme artistice, ele devin mai numeroase după colonisarea Saşilor. Supt Ludovic-cel-Mare se începe o înflorire a aurăriei în jumătatea a doua a secolului XIV-lea, care a lăsat opere de artă remarcabile, nu numai din punct de vedere al

[1] Miksa, *Magyar történelmi emlékek külföldön*, Cluj, 1868, p. 21.

[2] *Ibid.*.

[3] Kropf, *Dárius király Erdélyben*, în „Századok" 1899 şi în „Classical Revue", 1897; N. Togan, *Comoara regelui dac Decebal*, în „Transilvania", 1898.

[4] Márki, *Arad vármegye története*, Arad, 1892, p. 19.

[5] Téglás G., *Dácia öskori aranybányászatának forgalmi öszeköttetései*, în „Földrajz közlemények" 1892, II şi urm.

[6] Hoernes, *Urgeschichte der bild. Kunst in Europa*, Viena, 1915, pp. 302, 395.

[7] Téglás G., *Decebal dák király kinise*, în „A Hunyadm. tört. és rég. társ., IX évkönyve, Deva., 1898. V. şi N. Togan, în „Transilvania", 1898.

www.dacoromanica.ro

provinciei, ci şi dintr'unul mai general, de exemplu lucrările fraţilor Martin şi Gheorghe din Cluj (Klussenberch). Ludovic-cel-Mare ridică comerţul artei industriale ardelene prin aceia că-i deschide în 1379 drum liber spre Occident şi Orient. Înflorirea artelor industriale continuă în şcoala care urmează şi-şi ajunge apogeul în secolele XVI—XVII. Agrafe, brîuri, cupe, ibricuri, cane, pahare, lavoare, farfurii şi bijuterii de aur şi argint s'au fabricat într'un număr şi cu o varietate extraordinară; ele erau răspîndite de la familiile princiare până în familiile burghese, în catedrală, precum şi în bisericile de la ţară. La Cluj cunoaştem în două secole patru sute de giuvaiergii, în Sibiiu, în zece ani, nouăzeci de giuvaiergii [1]. În afară de aceasta două centre, Braşovul, Sibiiul, Oradea, Sighişoara şi Alba-Iulia au o viaţă artistică înfloritoare. Bogăţia în aurărie o putem constata şi din numeroasele testamente, foi de dotă, inventarii [2]. Gavril Bethlen avea de exemplu 450 de pahare de aur şi alte metale, Mihail Apaffy a lăsat cincizeci de lăzi cu comori de artă industrială. Comorile ce le-a dus din Ardeal Castaldo au ocupat cincizeci de camioane [3]. Causele acestei înfloriri deosebite a artei industriale şi a aurăriei în special sînt multiple: în afară de bogăţia în metale preţioase a provinciei, iscusinţa meşterilor saşi, iubirea luxului de la principe până la burghes, bună-starea şi dărnicia faimoasă a Ardelenilor, cause practice, cum este recompensarea serviciilor aduse prin cadouri, care formau o avere sigură în cas de nevoie, uşor de transportat şi de topit pentru a bate monedă. Ca argument istoric, se poate aduce separarea şi independenţa Ardealului, de la 1542 până la 1690, ca principat, după ce mai înnainte, prin „Uniunea" de la 1437, se întărise ideia separatismului. Separarea aceasta de Ungaria a creat o viaţă politică, intelectuală şi artistică ardeleană [4], în care ca artişti concetăţenii noştri saşi au avut partea principală. Din timpurile mai vechi smalţul combinat cu filigrane este considerat ca „smalţ ardelean", întrebuinţînd numai motive

[1] Radisics, *Magyar Mükincsek*, III, p. 80.

[2] *Történelmi tár*, 1878, 1880, 1881, 1885, 1887, 1888; V. Roth, *Geschichte d. deutschen Kunstgewerbes in Siebenbürgen*, Strasbourg, 1908, p. 69; *Századok*, 1877, 1883 şi Koncz J., *Bethlen Gábor fejed. végrendelete*, Târgul-Mureşului, 1878.

[3] Szendrei, *Erdély mükincsei*, pp. 88—91.

[4] *Catalogue de l'Exposition Historique... de la Hongrie*, Paris, 1900.

www.dacoromanica.ro

vegetale. De şi în ultimele decenii ale secolului trecut s'au adus dovezi că aceasta nu este o invenţie a artei ardelene, totuşi el formează o notă caracteristică a aurăriei ardelene şi a fost în Ardeal mai răspîndit decît oriunde.

Este dureros a constata cît de puţin s'a păstrat până acuma în Ardeal din comorile de artă ale trecutului. Ceia ce vedem azi în muzeele ardelene nu ni poate oferi decît o prea palidă icoană şi în unele casuri ne poate induce în eroare în privinţa bogăţiei artistice ale trecutului. Cea mai mare parte a comorilor de artă găsite ori lucrate în Ardeal a fost distrusă ori înstrăinată. În timpurile mai vechi chiar până în secolul al XIX-lea, nu a existat pietatea ce-o avem azi pentru monumentele de artă şi cele istorice. Comorile de metal preţios adese ori au fost sfărîmate şi topite pentru a fi transformate în monedă. Cea mai mare crimă a comis-o în privinţa aceasta Ferdinand al Austriei, care după desastrul de la Mohács a bătut monedă din o însemnată parte a tesaurului regal ungar de la Buda [1], în care se găsiau şi comori de origine ardeleană. Cele şaptezeci de nave încărcate cu tesaurul ungar, pe care regina Maria le-a dus de la Buda,au fost spoliate în parte pe drum ; două au fost scufundate [2]. Ca instructiv exemplu al devastării comoarelor de artă ni serveşte soarta tesaurului catedralei din Alba-Iulia. Tatarii şi Saşii au despoiat biserica de obiectele sale preţioase în secolul al XIII-lea, Turcii în secolul al XV-lea, protestanţii în secolul al XVI-lea, devastînd altarele, sculpturile şi tablourile ; trupele lui Gheorghe Rácz, ale lui Bethlen şi Székely Moise, unite cu cele turceşti, şi incendiul între 1600-1603, la 1658 iarăşi Turcii. Soldaţii lui Rácz au spoliat chiar şi mormintele principiare de bijuterii şi podoabe, aruncînd osemintele [3]. Multe obiecte de artă au căzut jertfă vremurilor neliniştite : Tatarilor, Turcilor, volniciilor principiare, inovaţiunilor reformaţiei şi numeroaselor incendii mari. Astfel de incendii mari au fost, de exemplu, cele din 1556, 1570

[1] Siklóssy *L.*, L. *Mükincseink vándorútja Bécsbe*, Budapesta, 1919, p. 66.— Această lucrare, precum şi a lui Miksa. sînt unicele monografii ; prima s'a scris în vederea lucrărilor Conferinţei Păcii : drept aceia va fi consultată din cas în cas. Ceia ce pare curios la Siklóssy este faptul că el reclamă pentru Ungaria şi obiectele ardelene şi chiar şi cele româneşti din Ardeal.

[2] Siklóssy, *o. c.*, pp. 67-78.

[3] Szendrei, *o. c.*, p. 58, *Magyarország müemlékei*, I pp. 51, 79, 80.

www.dacoromanica.ro

la Sibiiu, în 1689 la Braşov, în 1438 la Sebeşul Săsesc [1]. Prin introducerea reformaţiunii se îndepărtează aranjamentul bisericilor catolice, altarele, sculpturile, icoanele, cum s'a făcut, de exemplu la Mediaş în 1545 [2]. Oraşul Oradea şi-a topit în 1609 pentru scopuri războinice cele patru statui de bronz celebre ale fraţilor Martin şi Gheorghe din Klussenberch (Cluj) [3]. Cînd Sigismund Báthory a părăsit Ardealul, el a nimicit teate obiectele ce nu le-a putut duce cu sine. Multe comori de artă au dispărut şi prin obiceiul nobilimii şi burghesimii ardelene de a pune în mormînt bijuteriile defunctului. Aşa cînd fu îngropată la 1559 regina Isabela în Alba-Iulia, cancelariul Mihail Csáky îi pune în sicriu sigiliul şi coroana de argint aurită, cu pietre scumpe, lucrată la Braşov. Murind în 1648, la Braşov, Margit Schaecer, ea a fost îngropată în brocart de aur, pe braţe cu cîte două rînduri de perle şi brăţări de aur, decorată cu lanţ şi coroană virginală în afară de alte bijuterii cu pietre scumpe, care au fost aşezate lîngă ea [4]. Multe bijuterii au fost descoperite în cripta Sofiei Kendi în Cetatea-de-Baltă: brăţări cu smalţ şi coliere, vre-o sută de agrafe, cercei, etc [5]. În 1786 Împăratul Iosif II-lea ordonă topirea comorilor de aur şi argint ale bisericilor şi mănăstirilorl ceiace a însemnat o mare pierdere din punctul de vedere a-, istoriei artelor ardelene [6]. Cum vom vedea mai la vale multe obiecte de artă şi culturale au fost transportate de către Habsburgi la Viena. S'au păstrat însemnări că nu toate din acestea au ajuns la Viena, ci au dispărut ori s'au nimicit pe drum. Aşa, cu ocasia unui transport la Viena o corabie în care se găsiau obiecte antice din Ardeal, colecţionate de contele Ariosti [7], s'au scufundat în 1723 la Seghedin. Cu prilejul unui alt transport din Banat, s'a scufundat în Dunăre în 1755 în apropierea Budei colecţia adunată de baronul Engelshofen [8]. În timpul re-

[1] V. Roth, *Geschichte d. deutschen Baukunst în Siebenbürgen*, Strasbourg, 1905, p. 113.
[2] V. Roth, *Siebenbürgische Altäre*, Strasbourg, 1916, p. 23.
[3] Siklóssy, *o. c.*, p. 132, 140.
[4] *O. c.*, pp. 80.
[5] *Ibid.*
[6] Siklóssy, pp. 193-5.
[7] L. Kováry, *Erdély régiségel*, Pesta, 1852, p. 13.
[8] Griselini, *Geschichte d. temesvárer Banats*, I, 279; III, 2.

www.dacoromanica.ro

voluţiei din 1848-49 au dispărut şi s'au distrus obiecte de artă. Contele Kemény [1] aminteşte la 1855 distrugerea colecţiei sale particulare din Grind şi a colecţiei de museu de la liceul din Aiud, ceia ce ni confirmă şi Kővari [2].

Ieşirea de pe teritoriul provinciei şi înstrăinarea comorilor de artă ale Transilvaniei se începe de curînd şi supt diferite forme. Valori de interes artistic şi ştiinţific în totdeauna s'au descoperit la noi. Aceasta reiese dintr'un document de la 1229, în care se ieau dispoziţii în privinţa comorilor găsite: ele sînt, nu ale aflătorului, ci aie regelui Ungariei [3]. Cum în vremea aceasta sediul regilor unguri era la Buda, reiese că înstrăinarea pentru noi se începe. Un *libellus* dela finea secolului al XV-lea din Laurenziana ni relatează că regele Mateiuş Corvinul a adus din Ardeal la Buda pietre romane cu inscripţii, dintre care învăţatul Bart. Fontius a văzut trei pe malul Dunării în Buda [4].

Tesaurul regal din Buda a ajuns în posesiunea numeroaselor cadouri oferite de oraşele ardelene. Cadourile acestea, dacă une ori erau benevole, erau şi cerute ori forţate. Cînd judecătorul regal al Saşilor din Sibiiu, Laurenţiu Hann, a fost la Curtea lui Vladislav al II-lea din Buda, din însărcinarea Consiliului, curtenii i-au dat să înţeleagă că regele nu va refusa a primi cu ocasia audienţei un vas de argint în valoare de treizeci şi cinci mărci. Laurenţiu a adus la cunoştinţa celor de acasă ştirea cu observaţia că şi lui Iacob din Moşna i s'a comunicat pentru Mediaş aceiaşi dorinţă a regelui şi că şi cei din Braşov şi Bistriţa s'ar fi declarat gata a comanda cîte ceva pentru rege. În urmă Laurenţiu face observaţia: „Und unseres Herrn Gnod ist etwas pegerund“ [5]. Concentrarea comorilor la Buda în vremea acesta, cînd Ardealul era una cu Ungaria, apare naturală, ea înseamnă însă azi pentru noi înstrăinarea lor. Luxul regilor unguri şi dărnicia lor în afară era proverbială. Ludovic-cel-Mare, de exemplu, a edificat capelele

[1] „*Transilvania*“, *periodische Zeitschrift für Landeskunde*, Sibiiu, 1855, p. 99.

[2] Kővári, *o. c.*, p. 14.

[3] Br. I. Forster, *A müemlékek védelme, etc.*, Budapesta, 1906, p. 5, în basa unui document publicat în Fejér, *Codex Diplomaticus*.

[4] „*Corpus Inscriptionum Latinarum*“, Suplement, vol. III.

[5] V. Roth, *Geschichte des deutchen Kunstgewerbes in Siebenbürgen*, Strasbourg, 1908, p. 62, basîndu-se pe G. D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürgen Sachsen*, ed. a 3-a, 1899, p. 139.

www.dacoromanica.ro

din Aachen şi Maria-Zell înzestrîndu-le, cu comori. Dintre acestea o parte s'a păstrat până azi: aşa două blasoane de argint de o incontestabilă valoare artistică, care sînt atribuite de învăţaţii unguri artiştilor Martin şi Gheorghe din Cluj [1]. Celebra statuie a Sf. Gheorghe, executată de aceşti doi Ardeleni, a ajuns după părerea unui învăţat ungur [2] ca şi un cadou al lui Ludovic-cel-Mare la Praga, unde de altcum se mai găsesc şase relicvarii [3] donate lui Carol al IV-lea de către regele, nobilii ori oraşele Ungariei. În 1528 deputaţiunea oraşului Braşov a presintat reginei în Praga cadouri, o cană de argint şi covoare. Vremurile neliniştite ale lui Ludovic al II-lea. hotărăsc concentrarea comorilor bisericeşti şi întrebuinţarea lor pentru scopuri războinice. Ludovic trimete comisari ca să adune vase de aur şi argint, bani, precum şi alte lucruri preţioase [4]. De la diecesa Oradiei s'a cerut jumătate din comori.

Cercetătorii viitori vor putea aduna mai multe date decît cele înşirate mai sus. Este învederat însă că Transilvania în vremea aceasta înainte de desastrul de la Mohács nu avea tesaurul său, ci îmbogăţia prin comorile ei tesaurul regal ungar din Buda. Unde este acest tesaur din Buda, în care întra în mod natural ceia ce avea Ardealul mai preţios? După înfrîngerea Ungariei de la 1526 din partea Turcilor, Regina Maria a Ungariei (sora Împăratului Ferdinand al Austriei) pleacă din Buda cu şaptezeci de corăbii încărcate cu comori, ca şi cînd tesaurul ar fi proprietatea sa particulară. Comorile au fost inventariate de delegaţii lui Ferdinand; o parte, care era din aur şi argint, a fost topită, ceialaltă împărţită între Ferdinand şi Maria [5]. Astfel s'a înstrăinat tesaurul regal din Buda, la care a contribuit şi Ardealul prin cota lui.

După desastrul de la Mohács şi ocuparea Budei de Turci (1541), precum este cunoscut, Transilvania se separă de Ungaria. Descoperirile de comori a trebuit să fie la ordinea zilei, de oare ce „Approbatae Constitutiones", III, § 54, din 1578 reclamă

[1] Hampel, *Ötvösmüvek Nagy Lajos korából és az erdélyi ötvös-iskola*, în „*Archaeologiai értesitö*", 1888.

[2] E. Czáki, *Kolozsvári Márton és György*, Budapesta, 1904, p. 19.

[3] Roth, *o. c.*, p. 218.

[4] Siklóssy, p. 58.

[5] *Ibid.* p. 89.

www.dacoromanica.ro

a treia parte a tesaurelor găsite pentru fisc. Unde au rătăcit acestea? Probabil au avut aceiaş soartă ca şi celelalte, care, precum vom vedea, ajung la Viena. In 1541 tesaurul familiei Zápolya ajunge în Ardeal, adus de către regina Isabela [1]. Acest tesaur a mai fost îmbogăţit în Ardeal prin cadouri, de exemplu al oraşului Bistriţa [2], în 1449: o cană mare de argint, o orgă mică, o altă cană şi linguri de argint. Tesaurul a ajuns în mîna rudelor polone, iar obiectele mai valoroase le-a cîştigat Împăratul Maximilian şi soţia sa. Între acestea era o ceaşcă de aur cu monede antice, sceptrul ce l-a primit Ioan Sigismund de la Sultan şi sabia donată acestuia de către Francisc al Franciei [3]. Călugărul Gheorghe Martinuzzi, căruia i se atribuie un rol în fundarea principatului ardelean, a avut asemenea un tesaur, preţuit la 300.000 galbeni, în care se găsiau cadouri ce primia un bărbat de Stat, vase de aur şi argint, pietre scumpe, inele, obiecte de cristal, documente şi galbeni [4]. Fratele Gheorghe a fost ucis de unealta lui Ferdinand, averea lui a sechestrat-o Castaldo, o parte şi-a reţinut-o pentru sine, o altă parte a primit-o regina Ana la Viena cu titlul „Frater Georgens Verlassung", despre care s'a luat inventariu în 1553. Castaldo a plecat din Ardeal cu cinzeci de camioane cu comori [5]. Familia Habsburgilor, care a ajuns cu cea mai mare uşurinţă în posesia tesaurului regal din Buda şi a tesaurelor lui Zápolya şi Martinuzzi din Ardeal, a primit şi numeroase cadouri din Ardeal. Ele veniau an de an. În 1552 Ardelenii oferă două cupe aurite, fiecare de cîte treisprezece mărci, un lighian şi o cană, în 1555 o delegaţie ardeleană aduce o tavă de argint decorată cu o rosă în interior, iar în exterior cu istorioare, o cană, cinci cupe şi cincisprezece vase de argint [6]. Ardealul încă din vremea aceasta a fost exploatat pentru colecţiile de monede vechi, care supt influenţa Renaşterii italiene erau foarte la modă. Ferdinand trimete Mariei la Bruxelles o cutie cu monede vechi, observînd că nu a găsit mai mult în Ungaria şi

[1] *Ibid.*, p. 151.

[2] Fr. Kramer, *Bistritz um die Mitte des XVI. Jahrhunderts*, în „Archiv d. Ver. f. Siebenbürg. Landeskunde", XX, p. 48; reprodusă de V. Roth, *o. c.*, p. 59.

[3] Siklóssy, pp. 152—3.

[4] *Ibid.*, p. 98.

[5] Szendrei, *o. c.*, p. 91.

[6] Siklóssy, p. 104.

www.dacoromanica.ro

Ardeal[1]. Despre Castaldo ştim că a colecţionat pentru Ferdinand antichităţi şi monede. După Lazius, locuitorii au găsit în 1540 lîngă S. Măria Orlea (jud. Inidoara), în apropierea Streiului 40.000 de lisimahi de aur, cari, ajunşi în posesia lui Martinuzzi, au fost în parte (10.000) expediaţi la Viena de Castaldo. După Miles († 1686) pe la 1551 s'a găsit o comoară lîngă Streiu: un şarpe de aur, care după moartea lui Martinuzzi a ajuns la Viena, nenumăraţi lisimahi, trimeşi asemenea la Viena, şi două busturi de aur ale lui Ninus şi Semiramidei, destinate lui Carol al VI-lea[2]. Ferdinand, care atît de uşor a ajuns în posesia comorilor şi care este considerat ca întemeietorul colecţiilor Habsburgilor, nu odată a donat mai departe cadourile primite din Ardeal. Aşa, de exemplu, o cupă cîştigată odată cu comorile lui Martinuzzi a donat-o medicului Lazius în loc de onorar. Dintre cele cinci cupe oferite de Ardeleni, în 1555 patru sînt donate mai departe: tava de argint şi cana le-a cinstit Sultanului. Două cupe ardelene donate de Martinuzzi şi patru de regina Isabela au fost duse în Polonia de fiica lui Ferdinand, Elisabeta, regina Poloniei[3].

Dintre moştenitorii lui Ferdinand, să amintim pe Ferdinand de Tirol, celebru colecţionator, care a cîştigat armătura principelui Ştefan Báthory, şi pe Împăratul Maximilian, în ale cărui inventarii figurează două decoruri de masă de aur donate de Waederi (probabil Báthory) şi alte două de episcopul Ardealului, Paul Bornemissza, apoi pumnalul Voevodului din Ardeal şi o cupă înaltă ardeleană. Maximilian moşteneşte chiar şi obiecte româneşti. Mitropolitul de Strigonia, Nicolae Olachus, care era Romîn de origine, scrie între altele astfel în testamentul său: „Inelul mieu cel mare de aur cu chipul vulturului, care odinioară era al unchiului mieu Mihnea, Voevod al Munteniei, asemenea şi pumnalul mieu de războiu, în care se găseşte întreg calendarul, le las arhiducelui Max“[4].

Alături de Ferdinand ca exploatator al comorilor ardelene stă urmaşul lui Maximilian, Rudolf a II-lea, mare colecţionar şi amator.

---

[1] *Ibid.*, p. 99.

[2] G. Téglás, *Decebàl dák király kincse*, în „Hunyadmegyei rég. és tört. társulat, IX évkönyve“.

[3] Siklóssy, p. 105.

[4] *Ibid.*, p. 111.

www.dacoromanica.ro

Rudolf îşi avea agenţii, cari operau în Ardeal şi Ungaria. Aşa Melyth a cumpărat jumătate din coroana Sf. Ladislau de la castelanul G. Szokoly tînărul în cetatea Ecsed (jud. Sătmar), de unde aceasta a fost transportată, împreună cu multe alte comori ale catedralei din Orade, pentru a nu ajunge în posesiunea Turcilor [1]. Comorile catedralei din Orade au ajuns fără voinţa acesteia în cetatea Ecsed. Între acestea se găsia şi elicvia Sf. Ladislau, care este într'un relicvariu de argint aurit din secolele XIV—XV şi constă din o bucăţică din craniul sfîntului, — una din cele mai distinse opere ale aurăriei ardelene decorate cu smalţ ardelean, atribuită fraţilor din Cluj. Probabil pentru a fi salvată de invasiunea turcească, ori prin episcopul ardelean gonit Dimitrie Naprágy, moaştele Sf. Ladislau au ajuns la Györ. De atunci episcopii şi capitolul din Orade au făcut repetite încercări pentru recîştigarea relicviei, dar nu au izbutit a primi decît o bucăţică din osul craniului la 1775 [2]. Comisarul lui Rodolf, Paul Krausenegh, a adunat în Ardeal bani, obiecte de valoare şi antichităţi pentru Împărat. Între comorile adunate în 1604 se găsiau, după contemporanul Szamosközy, şi opere de artă populară românească: doi boi de aur, în cari erau aşezaţi vre-o 1.200 de galbeni. Nu erau antichităţi, ci „opere făcute de ţerani valahi", ajunse probabil dintr'o biserică din Muntenia. „Careva Voevod valah, vrînd să cinstească naşterea Domnului, a comandat aceşti doi boi de aur pentru cinstea altarului şi mîntuirea sufletului său". Aceşti doi boi au fost predaţi comisarului Krausenegh prin Kelemen Kasza [3]. In afară de obiectele de artă colecţionate prin agenţii săi, Rudolf a cîştigat mult şi prin cadourile ce i se făceau şi mai ales prin confiscări. Nu este fără interes din punctul nostru de vedere raportul său cu Sigismund Báthory. Acesta a moştenit multe argintării de la Cristofor Báthory, dar a cîştigat şi el însuşi prin confiscări şi volnicii timp cît a fost principe al Ardealului. Pe această cale a cîştigat în 1594 douăzeci şi cinci de camioane cu argint, în greutate de 220 de măji. El îl cinsti pe Împărat cu un steag imperial primit de la Sultan şi cu un cal admirabil echipat. Comorile ce e-a putut transporta le-a dus cu sine la Austria; din acestea

[1] *Ibid.*, p. 132.
[2] Czobor, în „Magyarország történeti emlékei", I, p. 164.
[3] Siklóssy, p. 136.

www.dacoromanica.ro

fără îndoială a primit o parte Rudolf însuşi[1]. În inventariul din 20 Maiu 1619 al Arhivei imperiale aflăm sabia lui Sigismund Báthory, sabia lui Moise Székely (cîştigată prin comisarul Krausenegh), un echipament turcesc de cal (cadoul lui Basta), o sabie şi o şea de lux, oferite de delegaţia ardeleană[2]. Principele Andrei Báthory a destinat lui Rudolf un ceasornic în valoare de 15.000 de taleri, care însă a dispărut în Moravia. Probabil nu pe cale directă au ajuns în colecţiunile imperiale două şele ale lui Bocskai, sabia, paloşul şi coroana, primite de la Sultan. Coroana lui Bocskai, principe al Transilvaniei, a fost comandată de Vizirul Mohammed din ordinul Sultanului. Avea atunci o valoare de 3.000 de galbeni; are 32 turcoase, 64 smaragde, 89 + 22 rubine, 281 perle şi de-asupra un smaragd mare[3]. Această coroană din 1605 se găseşte azi în tesaurul imperial din Viena. În acelaşi timp Bocskai a mai primit o coroană, cea a despotului Ioan Heraclid, care însă a dispărut. Urmaşul lui Bocskai, Gavril Bethlen, considerat drept cel mai mare amator de artă după regele Matiaş Corvinul, avea agenţi chiar şi în străinătate. De şi avem inventariu şi testament[4], nu ştim unde au dispărut comorile sa'e. În basa testamentului, regele ungar Ferdinand al III-lea a moşteni două paloşe de lux decorate cu aur şi pietre scumpe şi un echipament luxos pentru Împăratul. Ferdinand al II-lea asemenea a moştenit obiecte de mai mare valoare. Nu este cunoscut dacă s'a executat testamentul ori nu, cu greu se poate însă închipui că Habsburgii şi-ar fi lăsat moştenirea în Ardeal. Cea mai mare parte a moştenit-o soţia germană a lui Gavril Bethlen, Ecaterina de Brandenburg[5]. Supt Rudolf se începe darea în judepentru necredinţă a nobi imii ardelene şi ungare şi în legătură cu aceasta confiscarea averilor. Comorile de artă confiscate le-a primit dinastia austriacă. Perioada aceasta, care ţine vre-o o sută cincizeci de ani, este numită de istoricii maghiari „epoca confiscărilor". Membrii familiilor acusate adese ori au trebuit să plătească sume fabuloase pentru a salva pe cei acusaţi. Numărul como-

[1] *Ibid.*, p. 140.
[2] Siklóssy, p. 141.
[3] *Ibid.*, pp. 140, 145.
[4] Koncz I., *Bethlen Gábor fejedelem végrendelete*, 1878. Despre acelaş subiect, Deák Farkas, în „Századok", 1878.
[5] Siklóssy, pp. 134—6.

www.dacoromanica.ro

rilor confiscate era deosebit de mare, comorile lui Nadasdi, de exemplu, se cuprindeau într'un inventariu de opt cărţi, în care figurează şi obiecte de interes ardelean : inelul lui Ştefan Báthory, sabia lui, sabia de lux a lui Gavril Bethlen, decorată cu pietre scumpe. La majoritatea obiectelor de artă confiscate nu se arată provenienţa în inventariile casei imperiale, dar se poate în parte stabili prin cercetări de stil şi însemnări istorice [1].

Devenind la 1690 Transilvania o provincie a Imperiului austriac, legăturile ei cu Austria devin în mod natural mai intensive, ceia ce nu este în favorul rămînerii în Ardeal a comorilor de artă. În lipsa unui muzeu ardelean şi pentru a-şi asigura graţia Împărătească, cetăţenii ardeleni au început a îmbogăţi „benevol" muzeele vienese. Mai mult s'a făcut în modul acesta supt Maria Teresa [2], care avea în persoana baronului Hohenhausen un agent pentru colecţionarea de obiecte antice şi artistice. Înainte de Maria Teresa Carol al VI-lea a încredinţat în 1723 colecţionarea şi descrierea inscripţiilor romane, precum şi transportul lor a Viena, contelui Ar.osti [3]. O nouă lovitură primeşte Ardealul prin Iosif al II-lea. Comorile de artă care au mai rămas în biserici şi mănăstiri după atîtea războaie, exploatări şi confiscări din partea Habsburgilor, au fost distruse ori înstrăinate prin desfiinţarea ordinelor călugăreşti şi prin utilisarea tesaurelor bisericeşti pentru scopuri publice. În 1786 Iosif al II-lea dispune ca obiectele de aur şi de argint să fie topite, perlele şi pietrele scumpe să fie vîndute la licitaţie, iar obiectele defectuoase să fie încredinţate anticarilor. O sumă de obiecte de artă au ajuns în modul acesta, cumpărate de locuitorii vienesi în capitala Austriei [4].

După ce familia imperială prin diferite mijloace nedrepte ori forţate a ajuns în posesiunea atîtor comori ardelene, în 1771 şi mai tărziu, prin decrete imperiale a început a-şi asigura tesaurele de artă care au fost descoperite în Ardeal [5], iar prin decretele din 1776 şi 1777 pe cele care au fost descoperite în păr-

[1] Siklóssy, pp. 159—170.
[2] Römer Fl, *A régészet*, în *Magyarország a bécsi 1873 közkiállitáson*, Budapesta, 1873, p. 160.
[3] Kövári, *o. c.*, p. 13.
[4] Siklóssy, p. 194.
[5] Decretul aulic din 25 Octombre 1771.

www.dacoromanica.ro

ţile ungurene [1]. După ce legile austriace, începînd cu anul 1690 au intrat în vigoare în Transilvania, dispoziţiile din 1771 referitoare la comorile găsite ale codului civil austriac se aplică şi în Transilvania. În basa acestor dispoziţiuni o treime a comorii găsite se ataşează patrimoniului Statului, iar din celelalte două treimi una o primeşte aflătorul, ceialaltă proprietarul imobilului [2]. Descoperirea trebuie să fie adusă la cunoştinţa autorităţilor; în cas dacă aflătorul a tăinuit descoperirea, partea lui revine denunţătorului, în lipsa acestuia Statului [3]. În modul acesta o sumă de comori artistice şi arheologice au ajuns la Viena, în primul rînd tesaurul din Şimlăul Silvaniei, descoperit în 1797, şi tesaurul din Sîn-Nicolaul-Mare, descoperit în 1799, merită a fi amintite. Descoperirile arheologice ale părţilor ungurene au ajuns chiar şi înnainte de 1776—7 la museele vieneze, aşa de exemplu coroana reginei Maria şi alte obiecte preţioase din secolul al XIV-lea, găsite în 1755 la Oradea-Mare [4]. Decretul cancelariei aulice din 1846 renunţă la reţinerea unei treimi pe sama Statului, comorile însă şi mai departe trebuiesc anunţate autorităţilor, care raportează Guvernului austriac, ca acesta să înştiinţeze museele imperiale. În realitate procedeul a rămas acelaşi: descoperirile au fost expediate pe cale oficială la Viena [5], iar museele imperiale au reţinut şi răscumpărat ceia ce li-a convenit, în cele mai multe casuri plătind preţuri ridicole [6]. Pănă la 1867 comorile noastre au ajuns astfel la Viena, ba autorităţile militare chiar pănă după 1885 au trimes descoperirile la Viena [7]. În părţile ungurene pănă la 1867 se petrece un lucru mai ciudat din punct de vedere juridic: aici chiar după introducerea codului civil austriac în

[1] Datele cuprinse în acest alineat le datoresc bunăvoinţei d-lui C. Negrea, profesor de drept civil la Universitatea din Cluj, altele se basează pe Forster, *o. c.* — Ex actis arch. cam. aulici, n-le 102-1776 şi 111-1777.

[2] Art. 399 din Codul civil austriac.

[3] Art. 398 şi 400 ale Codului civil austriac şi decretul Cancelariei aulice de la 15 Iunie 1846.

[4] W. Böheim, *A Habsburgház mükincsei*, Budapesta, 1898 p. 49.

[5] Decretul Cancelariei aulice de la 15 Iunie 1846. — Joh. Gabr. Seid, *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in d. oesterreichischen Monarchie* (din „Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtquellen"), vol. I-XXVIII şi Miksa, *o. c.*, pp., 27-54.

[6] Miksa, *o. c.*, p. 27.

[7] Forster, *o. c.*, p. XVI.

www.dacoromanica.ro

1852, deşi acesta în 1846 renunţă la reţinerea unei treimi, Viena reţine mai departe o treime [1].

După ce în 1802 contele Ştefan Széchenyi fundează Muzeul Naţional maghiar [2], din partea maghiară se depun insistenţe ca descoperirile Ungariei, prin urmare şi ale părţilor noastre mărginaşe, să poată intra în Muzeul naţional ungur. Austria face în această privinţă unele concesii. Decretul imperial din 1812 dispune ca obiectele care nu au fost reţinute de muzeele imperiale din Viena să poată fi selecţionate şi cumpărate de Muzeul Naţional ungar şi Universitatea din Budapesta [3]. În 1816 Muzeului Naţional ungar şi Universităţii din Budapesta li se dă favorul de a anexa un conspect al obiectelor dorite înnainte de trimeterea descoperirii la Viena: cele cuprinse în conspectul ungar se respectă însă numai după ce muzeul vienes şi-a reţinut ceia ce-i convenia din descoperiri [4]. O nouă ocasie fu pentru Viena ca să cîştige obiecte de muzeu anul 1849, cînd Guvernul absolutistis austriac a răpit pentru muzeele vienese cea mai însemnată parte a colecţiei de arme din Muzeul Naţional ungar [5], în care se găsiau şi arme ardelene. Ştim că Transilvania a avut în trecut importante centre de fabricare a armelor.

După unirea Ardealului cu Ungaria şi după 1867, locul Vienei în privinţa concentrării comorilor de artă îl iea Ungaria. În lipsă de legi ungare speciale, practica constantă se razimă pe vechi decrete regale în părţile ungurene. În aceste părţi o treime se cuvine Statului, comoara, dacă are valoare artistică ori ştiinţifică, o poate răscumpăra în primul rînd Muzeul Naţional din Budapesta, în al doilea rînd Universitatea din Budapesta, în al treilea rînd Universitatea din Cluj, iar în al patrulea rînd instituţiile de provincie [6]. În Ardeal dispoziţiile legale în privinţa descoperirilor se deosebesc pănă în ziua de azi de cele din părţile ungurene. În Ardeal codul civil austriac este şi azi în vigoare, cu deosebirea însă că de la 1867 drepturile ce le aveau mai înnainte muzeele vienese au trecut asupra Muzeului

[1] *Ibid*, pp. 31 şi xv.
[2] *A Magyar Nemzeti Muzeum múltja és jelene*, Budapest, 1902.
[3] Decretul imperial de la 1-iu Novembre 1812.
[4] Hotărîrea regelui Francisc, nr. 37668/1843 din 10 Septembre 1816.
[5] Siklóssy, pp. 205–13.
[6] Forster, p. 66.

www.dacoromanica.ro

Național ungar din Budapesta care avea până în 1918 „dreptul incontestabil și nelimitat de a alege și reținea", răscumpărînd în întregime obiectele ținute de cei în drept [1]. Astfel au ajuns descoperiri de extremă importanță, cum sînt: al doilea tesaur din Șimlăul Silvaniei (1889), vasele de aur din Crasna (1892) și multe altele la Muzeul Național din Budapesta, de și din 1859 există un Muzeu Național al Transilvaniei. În ce mod se îmbogățește Muzeul din Budapesta prin descoperiri arată o comunicare oficială din 1893, cînd se constată că jumătate din noile achisiții se datorește descoperirilor întrate pe calea oficială [2]. Directorii Muzeului Național al Transilvaniei, precum și directorii muzeelor ardelene din provincie, adese ori se plîng că descoperirile mai importante ajung la Budapesta și că nu mai au mijloace de a cumpăra descoperiri de valoare [3]. Muzeele din Budapesta în repetite rînduri deleagă experți dîndu-li mijloacele necesare, ca să colecționeze obiecte de muzeu în Ardeal. Nu numai obiecte de artă și istorico-arheologice se colecționează, dar și cele etnografice românești. Nu lipsesc nici muzee de provincie în Ungaria de azi, de exemplu cel din Debrețin [4], Bichiș-Ciaba [5] ori Sümeg [6], care au achisiționat obiecte ardelene Să nu ne mirăm dacă Muzeul Național al Transilvaniei și muzeele de provincie ardelene nu au putut progresa așa cum a dorit. Directorul celui mai mare muzeu ardelean constată în 1902, în raportul său [7], că muzeul este mai sărac în ceia ce Ardealul era odinioară mai bogat: în aurărie și lucrări în smalț. Acestea în mod natural au ajuns la muzeele din Budapesta și la particularii din Ungaria și străinătate, cari dispuneau de mijloace, nemai vorbind de aristocrația din Ungaria de azi, care, parte prin moștenire, parte prin cumpărări, a ajuns la un număr considerabil de obiecte de veche artă ardeleană.

---

[1] Forster, p. 15.
[2] "Archaeológiai Értesitö", 1893, p 373.
[3] „Erdélyi Muzeum", 1888, 1892, 1893.
[4] *Muzeum és könyvtári Értesitö*, III, p. 134.
[5] Márki S., *Aradvármegye története*, Arad, 1892, pp. 3–16.
[6] Darnay K., *Hallstatthori lovassir egy maros-csapor halomban*, în „Archaeologlai Értesitö", 1909, p. 165. În Vác, în posesiunea piariștilor, asemenea se găsesc obiecte de artă ardeleană. V. „Akademiai Értesitö", 1847, p. 234.
[7] *Erdély Muzeum*, 1902.

www.dacoromanica.ro

Situaţia azi este aceia că muzeele şi particularii din Ungaria şi străinătate posedă mai multe comori de artă ardeleană decît muzeele din Ardeal. Expoziţia de amatori [1] aranjată în 1907 la Muzeul de artă industrială din Budapesta, expoziţia de la Stein-am-Anger (Szombathély), din 1913 ni-au documentat ce comori ardelene de nepreţuită valoare se găsesc în posesiunea aristocraţiei ungare [2]. Ardealul secolului al XIX-lea a fost un teren fecund şi pentru anticarii străini. În parte aşa se explică de ce la expoziţia de aurărie din Viena la 1907 douăzeci de proprietari austriaci [3] au participat cu obiecte ardelene. Contele Ioan Kemény se plînge, la 1855, că antichităţile ardelene sînt vîndute călătorilor străini pricepuţi [4]. Din causa inexistenţei unei legi ungare referitoare la monumentele istorice mobile, care să împiedece ieşirea lor din ţară, foarte mult s'a înstrăinat [5]. Să aducem cîteva exemple concrete, relevate de reviste. Cîte s'au înstrăinat fără să se fi luat notă în publicitate! În 1879 o tabulă cerată romană a Colegiului reformat din Aiud ajunge la Berlin [6], în 1882 o colecţie numismatică din Trapold se vinde la Viena [7], în 1890 sute de obiecte preistorice ardelene sînt donate de Sofia Torma Muzeului etnologic din Berlin [8], în 1902 se vinde pentru destinaţia Berlin colecţia romană a învăţătorului Botár [9]. Aceasta din urmă colecţie a ocupat o cameră întreagă şi a conţinut, între altele, reliefuri în marmură de deosebită valoare

[1] *Muzeumi és könyvtári Értesitö*, l. *Szendrei: Amateur kiállitás*, pp. 206-213 şi catalogul expoziţiei de Csányi.

[2] *Korespondenzblatt d. Vereins f. siebenbürgische Landeskunde*, XXXV Roth, *Gesch. d. Kunstgewerbes.*, pp. 131-2: *Magyarors. tört. eml.*, II, 40.

[3] *Korrespondenzblatt*, XXX; Sigerus, *Goldschmiede Ausstellung in Wien*, precum şi catalogul expoziţiei.

[4] *Transilvania* (germană), 1855, p. 99.

[5] Sági, *Muzeumok és régiségkereskedök. Muz. és könyvt. Ert.*, VII, în „Magyarország", 1911, Nov. 5; „Pesti Napló" din 24 Nov. 1912 vorbeşte despre agenţi străini, cari, supt pretextul că achisiţionează antichităţi pentru colecţia Morgan în realitate cumpără obiecte pentru anticariatele din Berlin şi Viena. Exportul anual ar fi fost de 200.000 de coroane.

[6] „Századok", 1879, p. 448.

[7] *Korrespondenzblatt*, V.

[8] „Der Sammler", XII, n-l 90 şi *Korrespondentblatt*, XIII, apoi „Wegweiser für Sammler", II, 20 din 1890.

[9] Téglás G., *Vásiat Botár Imre külföldre vándorolt potaissai gyüjteményéröl, Múz. és könyvt. Ért.*, 1912.

www.dacoromanica.ro

arheologică, de ex. relieful cu Esculap şi şi Hygieia cu Telephorus, care după G. Teglás este cea mai frumoasă şi complectă represintare în Dacia. În decursul războiului s'a înstrăinat prin vinzare o parte din cea mai mare şi importantă colecţie ardeleană particulară, a d-lui Emil Sigerus.

Războiul mondial a lăsat urme dureroase şi în privinţa deplasării şi înstrăinării obiectelor de artă. Circulaţia mare a ofiţerimii germane şi austro-ungare, precum şi scumpetea crescîndă, nu au fost favorabile rămînerii în provincie a colecţiunilor de artă şi a obiectelor singulare. Întrarea în acţiune a regatului romîn în 1916 a pricinuit noi şi însemnate pierderi din punct de vedere al deplasării obiectelor de museu. Nu pentru că armata romînă ar fi devastat ori înstrăinat ceva. Cu mîndrie putem afirma, sprijiniţi chiar pe declaraţiile oficiale ungare, că trupele romîne nicăiri nu au rechisiţionat ori jăfuit obiecte de museu [1], ci s'au purtat aşa cum se cuvine unei armate civilisate. Guvernul romîn s'a îngrijit ca monumentele şi museele să nu fie atinse. Totuşi, la ordinul şi la insistenţele guvernului ungar, museele, instituţiile şi particularii ardeleni au expediat la Budapesta cele mai de valoare comori de artă şi obiecte de museu [2]. În urma acestui ordin Ardealul are şi azi de suferit. Retrăgîndu-se trupele romîne, unele musee şi unii particulari şi-au readus lăzile cu obiecte de la Budapesta, alţii le-au mai lăsat acolo. În 1918, cu ocasia revoluţiei şi a întrării trupelor, mai multe instituţii şi musee şi-au trimes din nou comorile la Budapestă. În 1919 vre-o sută de lăzi cu obiecte de artă din Ardeal—în afară de colecţia Ipolyi — se găsiau în lapidariul Museului Naţional din Budapesta. La celelalte musee şi instituţii asemenea erau depositate lăzi şi colete ale Ardelenilor. Colecţia Ipolyi din Museul de la Oradea-Mare şi colecţiile particularilor ardeleni se mai găsesc în parte şi azi în Ungaria; aşa colecţia contelui Bánffi, a baronului Bálintitt, etc. Colecţiunile de museu ale instituţiilor ardelene au fost readuse în 1922 de subsemnatul în calitate de delegat al Guvernului romîn [3]. În decursul războiului s'au înstră-

[1] Mikalik I., *Erdélyi múzeumaink és az oláh betörés*, în „Muz. és könyvt. Ertesitö", 1916, X, 4 şi XI, 1.

[2] Petranu, *Museele din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş*, Bucureşti, 1922, pp. 190-192.

[3] Petranu, *Recuperarea obiectelor de museu ale Transilvaniei de la Budapesta*, în „Viaţa Nouă", XVIII, n-le 5-6.

www.dacoromanica.ro

inat şi distrus în parte obiectele de artă ale Transilvaniei prin rechisiţionarea obiectelor de metal pentru scopurile războiului. De şi o comisiune ungară compusă din specialişti a selecţionat obiectele de interes istoric ori artistic, ele nu au mai revenit în Ardeal. În 1915-16 s'a aranjat o expoziţie din aceste obiecte de artă la Viena [1], dar, din vre o 5.000 de obiecte, numai 109 au ajuns înapoi la Budapesta, unde au fost scoase la licitaţie: muzeele ungare cu uşurinţă au ajuns în posesia lor [2]. Ardealul nu a reprimit nimic. În 1917-18 s'au rechisiţionat din nou obiecte de metal, iar proprietarii ardeleni au rămas din nou cu bonuri. În 1919 chiar din partea aliaţilor noştri sîrbi a fost spoliat Muzeul din Timişoara. Locotenentul sîrb Vlastimir Ivanovici la finea lui Maiu şi începutul lui Iunie a dus 403 obiecte de muzeu: tablouri, gravuri, obiecte istorice şi etnografice, colecţiunea muzeului regimentului n-l 61 de infanterie, reproduceri galvanoplastice, etc. Dintre tablouri trebuie să amintim un Tiziano, un Teniers, doi Padovanino, un Carlo Dolce şi mai multe tablouri ale artiştilor bănăţeni [3]. După întrarea trupelor romîne în Ardeal în 1918-19 se încep emigrările Ungurilor ardeleni în Ungaria, iar, după ce tratatul de Trianon fu iscălit, se încep repatrierile. În ambele casuri s'au înstrăinat o sumă de comori de artă. In basa tratatului din Trianon repatriaţii au dreptul de a duce cu ei toată averea mobilă, deci şi obiectele de artă, iar noi sîntem prin forţa lucrurilor necesitaţi a privi această înstrăinare fără a a o putea împiedeca [4].

Din cele expuse mai sus reiese că, astfel, comorile de artă ale Transilvaniei nu au ajuns în Austria şi Ungaria pe cale atît de dreaptă precum se crede în general. Transilvania a fost consecvent exploatată de Austria, apoi de Ungaria, şi această exploatare nu este identică cu principiile de achisiţionare a muzeelor moderne din Apus. Presiunea, constrîngerea, persuasiunea şi, în cas de nevoie, chiar forţa au jucat rolul principal. Politica, consecventă, de exploatare, lipsa de scrupul şi principiul centralisării comorilor sînt caracteristicele sale.

---

[1] Siklóssy, op. cit. p. 220.
[2] „A Gjüjtö", 1916, pp. 17-2; 1917, pp. 217-9.
[3] V. procesele-verbale respective în arhiva Muzeului Bănăţean din Timişoara.
[4] Art. 63.

www.dacoromanica.ro

De şi majoritatea comorilor de artă ardeleană au fost concentrate la Viena şi Budapesta, expunerea noastră ar suferi lacune de neiertat, dacă nu am aminti cel puţin şi alte ţeri în care au întrat în cursul vremurilor obiecte de artă ardeleană într'un număr mai mare. Am relevat mai sus cîteva casuri cînd ele au ajuns în Boemia, Germania şi Serbia. La aceste mai trebuie să adăugăm înnainte de toate Turcia şi Polonia. Relaţiunile politice ale Transilvaniei cu aceste ţeri explică în de ajuns posibilitatea unei înstrăinări ori emigrări a operelor ardelene. Dar cunoaştem şi casuri concrete. De exemplu, cînd Ioan Sigismund s'a dus la Belgrad la Sultan, a dus cu sine cadouri, între altele farfurii de aur [1]. Despre comorile duse de Gheorghe Rákóczy I-iu şi fiul său la Sultan avem liste [2]. În 1545 solul Sultanului primeşte de la oraşul Braşov un păhar de argint [3]. În 1660, cînd Paşa Alì a întrat în Ardeal, în Sibiiu nu erau în stare a bate aşa de mulţi taleri: atîţia nobili şi-au sfărmat bijuteriile de aur şi argint, atîţia ţerani şi burghesi brîul şi agrafele soţiilor [4]. Solii lui Gabriel Bethlen duc Sultanului în 1614, între alte cadouri: 40 de vase şi un bufet cu 12 blide, 12 farfurii, un lighian, 1 cană, 12 cupe, 12 cuţite, 24 linguri, 4 clondire, 4 solniţe, 4 felinare, 4 stîngătoare de lumînări, o tigaie pentru cărbuni, 4 blide mai mici, un lighian mare şi o cană, toate din argint [5]. Solii Sultanului au primit din partea oraşului Braşov o cană de cinci funţi, 5 pahare, 6 cai, o trăsură în valoare de 300 fl., două ciocane şi o scatulcă [6]. Aceste comori degeaba le căutăm azi în museele din Constantinopol. Cupele şi canele trimese atît de des de principii şi oraşele ardelene ori sînt altundeva păstrate ori poate, ceia ce verosimil, au fost topite, luînd în considerare şi faptul că Turcii nu beau vin [7]. Aurăria ardeleană era apreciată şi de Poloni [8]. Delegaţia polonă din

[1] Miksa, *o. c.*, p. 57.

[2] Visegrádi J., Az *I. Rákóczi György és fia által a török fötisztekhez küldött ajándékok jegyzéke*, în „Muz. és kónyvt. Ertesitö", VII.

[3] Roth, *o. c.*, p. 59, în basa lucrării „*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, II, p. 362.

[4] Szendrei, *o. c.*, p. 91.

[5] *Ibid.*, p. 81.

[6] *Ibid.*

[7] Szádeczky L., *Konstantinópoly és magyar emlékei*, Budapesta, 1903.

[8] *Korrespondenblatt*, XXXVIII, două articole de E. S.

www.dacoromanica.ro

Constantinopol a presintat în 1577 cadouri care erau produse ale aurăriei ardelene. „Lucrările ardelene“ erau apreciate, în secolul al XVI-lea până la al XVII-lea, la Curtea polonă, mai ales după ce Ştefan Báthory devine în 1575 rege al Poloniei. Muzeul Czartoryski din Cracovia conţine o serie de arme ardelene. Din tesaurul lui Ioan Sigismund cea mai mare parte a ajuns în posesiunea rudelor regale polone [1]. Fiica lui Ferdinand, regina Elisabeta a Poloniei, a dus ca zestre în Polonia şi obiecte de artă ardeleană, care au rămas acolo [2]. Aprecierea artei industriale ardelene se poate constata şi prin aceia că ni s'a păstrat numele unor artişti ardeleni cari au lucrat în Polonia. Astfel găsim la 1542 pe Martin Siebenbürger sau Siedmiogrodzski în Cracovia, pe Petru şi Samuel Siebenbürger vel Siedmiogrodzki la Lemberg, în jumătatea primă a secolului al XVII-lea [3]. Cupe decorate şi cane de argint trimete în repetite rînduri şi Apaffy în Polonia [4].

Coriolan Petranu

Mezzofanti şi Romînii

D. Carlo Tagliavini, a cărui cunoştinţă a limbii şi literaturii româneşti e de a dreptul uimitoare, ne surprinde publicînd în *l'Archiginnasio* din Bologna paginile unui discurs ţinut de vestitul poliglot şi lingvist abatele Giuseppe Mezzofanti la Academia din aceiaşi Bologna, în ziua de 13 Iulie 1815.

Abatele începe arătîndu-şi mulţămirea că în depărtate locuri dunărene, unde aştepta să audă «cuvinte tătăreşti», urechea-i e desmierdată, prin graiul românesc, de dulci cuvinte latine, «de-i pare că a sosit în Ţinut italian, unde prea-frumoasa limbă ar fi luat înfăţişări severe». Numele de Romîni îl încîntă, ca şi «felul mîndru şi nobil cu care se rosteşte măreţul nume», po-

[1] Siklóssy, *o. c.*, p. 152.
[2] *Ibid.*, p. 105.
[3] Szádeczky L., *Magyar ötvösök Krakkóban*, în „Archaeologiai Értesitö“, 1889.
[4] Lepszy L., *Magyar sodronyos zomán Lengyelországban*, în „Archaeologiai Értesitö“, 1890, p. 46.

www.dacoromanica.ro

trivit cu «vechea demnitate», dar şi cu „o graţie deosebită". Ca „oaspete vechiu" „e privit în Ţara-Românească Italianul, şi în el se onorează sîngele ales (gentile) latin" de către urmaşii vechilor colonişti. Urme antice, monede, inscripţii răsar pretutindeni, şi ele se potrivesc cu datinele.

O limbă ca aceasta nu merită numai un interes de curiositate şi o transmitere scîlciată. Au fost Romîni — aş ceti: Iordachi Golescu — cari i-au arătat-o în toată puritatea ei. Şi prin astfel de iniţiători a putut afla învăţatul italian ce plină de ritm şi de amploare e traducerea în româneşte a originalelor elenice.

Cuvintele latine nu sînt singure în limbă, dar pentru nevoile esenţiale ele ajung. Ele au suferit schimbări de accent şi de desinenţă, a căror explicare se încearcă, nu aşa de naiv. Se trece la modificările fonetice: ar fi o asimilare cu împrumuturile barbare. Nu se uită nici schimbările semasiologice.

În materie de literatură Mezzofanti apreciază nu numai traducerile menţionate mai sus, dar şi a Bibliei, care toate-i par a vădi «o nobilă simplicitate şi o demnitate aproape romană. Nu e cugetare, nu e concepţie, nu e icoană să nu fie deplin rostită, şi fără silă, ci în chip firesc şi spontaneu, care de minune se potriveşte cu frumuseţa originală şi se ridică pănă la sublim».

Chiar vorbele slave folosesc, îmbogăţind. „Şi din unirea celor două limbi se naşte una compusă care leagă elegant (*acconciamente*) însuşirile ambelor, şi, dacă admirăm limba engleză, în care pe fondul principal saxon s'au adaus atîtea cuvinte francese sau latine, cu ce drept vom numi barbară limba românească pentru un astfel de amestec care aduce bogăţie, varietate şi armonie?". Si în acest amesteç nu e o juxtapunere, ci o confundare armonică.

Nu lipsesc nici vederi istorice. Şi abatele crede în întemeierea întăiului principat încă din secolul al XIII-lea (el zice: al XII-lea), cu „Negru-Vodă", venit din Ardeal. Unii Domni ulteriori fac din *graiul popular* o „lingua cortigianesca" şi-i adaugă şi termini italieni. Ba el crede că, progresînd această limbă, ea-şi va căuta îmbogăţirea în tesaurul italian.

N. Iorga

www.dacoromanica.ro

Actul lui Mohammed al II-lea pentru negustorii din Cetatea-Albă (1456).

In culegerea sa „Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts“ (Memoriile Academiei din Viena, vol. 197 al secției filosofico-istorice), d. Friedrich Kraelitz publică, după o fotografie trimeasă de răposatul mieu prieten I. Bogdan (originalul e în arhivele ruseşti din Moscova), privilegiul lui Mohammed al II-lea pentru negustorii moldoveni.

Acest document extraordinar de important, care se leagă cu scrisoarea cunoscută, în limba slavonă, şi aceia limbă de Stat la Turci, către Petru-Vodă Aron, scrisoare pe care am comentat-o în studiul mieu asupra privilegiului lui Mohammed al II-lea către oraşul Pera (în „Analele Academiei Romîne“ pe anul 191), are următorul cuprins.

„El (Dumnezeu).

(Turaua:) Mehmed, fiul lui Murad-Han, totdeauna învingător.

Porunca iscăliturii împărăteşti e aceasta: Am încheiat acum pace cu luminatul prinţ, alesul Domn al Moldovei, Voevodul Pitir (Petru), şi de atunci am ridicat de-asupra lui duşmănia şi am poruncit ca negustorii ce locuiesc în ţara lui la Acherman să poată veni cu corăbiile lor şi încheia la Adrianopol, Brusa şi Constantinopol cu populaţia cumpărături şi afaceri şi să facă negoţ. Nimeni dintre beii, subaşii, spahiii şi ostaşii miei să nu li aducă nicio pagubă şi neajuns la venit şi la plecare, în suflet, trup şi avere. Dacă însă ar lucra împotriva poruncii mele şi li-ar aduce în orice chip pagubă, voiu trimete, cum voiu afla, oaste şi voiu face să cadă o grea nenorocire asupra lor. S'o ştie, să ţie scrisoarea ca adevărată şi să-i acorde încredere.

Scris la 5 ale preţuitei luni Regeb din anul 860.

În tabăra cetăţii Rudnic.“

Cetatea unde se afla Mohammed în acea zi de 9 Iunie 1456 e în Serbia. Expediţia contra Belgradului, vestită prin pregătiri şi neizbîndă, începuse.

Privilegiul se poate pune alături cu al negustorilor poloni, dat în traducere latină în cartea mea *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe*[1].

N. Iorga

[1] Actul din 1456, 5 Decembre, nu e din cele găsite de I. Bogdan, cum spune editorul (p. 5 nota 4), ci face parte din adausele slavone la colecţia Hurmuzaki.

www.dacoromanica.ro

Romînii şi lupta de la Lepanto

În numărul de la 31 Mart 1924 al revistei Νέος Ἑλληνομνήμων se tipăreşte, din copiile lui Sp. Lambros, o scrisoare din Varşovia, 15 Mart 1572 care cuprinde şi o parte direct privitoare la noi.

Mitropolitul Timoteiu (de unde?) scria unui alt cleric, pe care-l întitulează πατὴρ πατέρων, πημὴν πημένων, τρησκαιδέκατος τῶν ἀποστόλων καὶ πάσης τῆς ἠκουμένης ἁγιοτάτη κορυφή, deci Papa — se vorbeşte şi de Filip al Spaniei —, pentru a-i spune ce turbat e Sultanul după înfrîngerea de la Lepanto: se ieau la Ieniceri jumătate din copiii creştinilor; se fac trei sute de corăbii nouă» creştinii din „Sciţia" şi Bulgaria, la Dunăre, fiind datori fiecare «un lemn pătrat» (ἕνα ξήλο τετράγονο), ceia ce pare a fi o barcă (it. legno) în Marea Neagră. Evreii au ajutat bucuroşi la flota care va fi gata în Maiu. S'au vîndut biserici şi mănăstiri pentru bani. Pasagiul privitor la Alexandru-Vodă Munteanul e acesta:

Καὶ ἐμήνησεν καὶ τοῦ πρίντζηον τῆς Βλαχήας ὁποῦ τοῦ δίδι ὁ μέγας Τοῦρκος τὴν ἐξουσίαν καὶ στέκι εἰς τὴν Βλαχεῖα ἀφέντης μὲ τὸ θέλημα τοῦ Τούρκου καὶ ἔνε χριστηανὸς Βλάχος καὶ ἔνε το ὄνομά του 'Αλέξανδρος. νὰ τοῦ δόσι διακόσια ἁμάξια, ληνάρη καὶ κανάβι καὶ στοῦπηα, καὶ τὰ ἔδοσε, 'Ακόμη τοῦ ἐμήνησε νὰ τοῦ δόσῃ ὁ αὐτὸς 'Αλέξανδρος εἴκοσι χηλιάδες ἀνθρόπους κοπολάταις διὰ τὰ κάτεργα καὶ ἐτήμαζεν καὶ τοὺς ἀνθρόπους νὰ τοὺς δόσῃ. Adecă: «Şi a poruncit Domnului Ţerii-Româneşti. căruia-i dă Turcul cîrmuirea şi stă Domn în Ţara-Românească cu voia Turcului şi este creştin, Romîn, şi are nume Alexandru, ca să-i dea două sute de cară, in şi cînepă şi cîlţi, şi i le-a dat. Încă i-a poruncit să-i dea acelaşi Alexandru douăzeci de mii de oameni vîslaşi pentru corăbii şi a gătit şi oamenii ca să-i dea.»

Dar iată că principatul muntean e pus în legătură şi cu luarea Ciprului de Turci. Acest pasagiu are următorul cuprins:

"Ετζη ἔνε περὶ τῶν κατέργων τοῦ μιαροῦ ἀφεντὸς τοῦ Τούρκου. Ἡ δὲ προτέρα τοῦ ὅλη ἦτον ἔτζη: ὁσὰν ἐπῆρε τὴν Κύπρο καὶ ἐχμαλότησε τοὺς χριστηανούς, ἔκαμεν μεγάλη χαρὰ, καὶ εὐγῆκεν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν 'Αδριανοπούλη μετὰ χαρᾶς μεγάλης καὶ ἠψόθην ὡς τὰς κένδρους τοῦ Λιβάνου καὶ ἔστηλεν ὁρισμὸν εἰς τὸν αὐθέντι τῆς Βλαχήας, τὸν 'Αλέξανδρον, καὶ γράφη τῷ τούρκικα γράμματα καὶ λέγη τον: Παιδί μου, ὁ Θεὸς ἐβοήθησεν... Adecă: «Aşa e cu privire la corăbiile ticălosului domn

www.dacoromanica.ro

Turcul. Iar cel d'întâiu gînd al lui era aşa: cînd a luat Ciprul şi a robit pe creştini, a făcut mare bucurie, şi a ieşit de a venit la Adrianopol cu bucurie mare şi s'a înnălţat ca şi chedrii Libanului şi a trimes poruncă Domnului Ţerii-Româneşti Alexandru, şi-i scrise scrisori turceşti, şi-i spune: „Copilul mieu, Dumnezeu a ajutat."

Editorul spune că aici s'a pierdut fotografia unei foi întregi, (64 V 0). Voiu căuta s'o capăt, originalul fiind ms. 74 al Bibliotecei Ottoboniene din Roma, fol. 64 şi urm.

Mai departe e vorba de o cruciată ce se găteşte prin Germania şi Ungaria spre Dunăre către Constantinopol, prădînd pe Turci şi Evrei şi făcînd pe creştini «Frînci liberi» (Φράγκους λήμπερους), înarmîndu-i contra Sultanului. Altă oaste de cruciată ar veni la Durazzo, la Dulcigno şi Chimara pe mare, în număr de 30.000, aţîţîndu-se şi creştinii, cari aici la Πηρήα, la Epir, sînt Albanesi şi ţin τὴν ῥωμάνα, *legea* catolică, cu episcop „latin" hirotonisit la Roma, pe lîngă cei de lege grecească, cu arhiepiscop de la Ohrida, şi unii şi alţii fiind gata de o luptă de care «să se sperie lumea» (ὁπού θέλῃ φρίξῃ ὁ κόσμος). Ar putea ajuta şi Albanesii din regatul de Neapole. Al treilea corp ar veni la Zante şi ar trece în Moreia la Chlomutzi, locuri roditoare. Al patrulea ar putea merge la Maina, εἰς τὴν Μεγάλην Μάνη, care, cu Albanesii săi, «puţin se închină Turcului».

Albanesii din Epir ar merge la Ianina, la Castoria, la Valona şi Salonic, unde ar fi adunarea generală pentru a se porni apoi spre Constantinopol. Cei din Ungaria ar veni pe la Sîrbi şi Bulgari, prin Sofia. S'ar putea întrebuinţa şi Albanesii din Neapole, Messina, Palermo, cari sînt de loc Moraiţi, de la Coron şi Modon.

N. Iorga

Un cronicar sas despre noi

În 1917, s'a tipărit la Braşov cronica fostului judecător şi orator al comunităţii în acelaşi oraş, Simon Christoph Gaitzer[1]. Ea conţine evenimente petrecute dela 11 Mart 1712 până la 17 Februar. Cum socotesc că va fi scăpat multora din cercetă-

[1] *Aus dem Tagebuch des Simon Christophori, alias Gaizer, veröffentlicht* von Iulius Gross din colecţia „*Quellen zur Greschichte der Stadt Brassó-Kronstadt*, VII.

www.dacoromanica.ro

torii noştri istorici, am crezut că nu este fără interes să dau cele cîteva mai interesante ştiri ce le aflăm aici referitor la noi. Nu este neînsemnat faptul că în aceiaşi cronică se găsesc bogate informaţii despre Carol al XII-lea, în timpul poposirii sale la Bender.

Ştirile, presintate cu o mare dosă de naivitate, într'o formă însoţită de nenumărate versuri, cu conţinut religios, sînt pline de interes şi de pitoresc. Asupra vieţii şi scrierilor autorului se dau deslușiri în introducerile la volumele VI şi VII din „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó (Kronstadt)".

1714 [1].

Die 24 Iunii. Aus der Wallachei von dem Cempelunger Jahrmarkt bringt man uns Cronern solche Post, der wir uns billig ins Herz schämen und darüber erröten müssen. Zumalen unsere Weiber, derer diesmal so viel hinein gereiset sind als sonst niemals, durch ihre ungünstige Gebärden und unkeuschen Wandel auf öffentlichen Gassen auch noch den Türken Anlass geben Gottes Name und die christliche Religion schändlich zu lästern und dawider ecklend auszuspeisen.

II [2].

Von denen so bei Inventierung des Schatzes gewesen welchen der wallachische Vaida Costandin Bronkován vor etlichen Jahren H. Georgio Czacko zu bewahren hieher geschickt hatte, wird verlässlich berichtet dass man in Gold 42.000 Dukaten auserlesener Münze daselbst gefunden habe. Von geprägtem Silber und andren Kleinodien kann man zur Zeit noch nichts erfahren. Was man auch weiter damit vornehmen werde, möchte der commendierende General Graf Stephanus von Steinville, nebst dem Ober-Commissario Hahn, als welche diesmal deswegen nach Cronstadt gekommen, am besten wissen. Inzwischen ist alles dem hiesigen Generalen Baron de Tige zur Gewahrsam überlassen worden „Lieber. Was ist nu alles dieses?" Ja, auch der fast unerhörte Reichtum so dieser elende Mensch an Gold, Silber, Perlen, Edelgesteinen, Vieh, Getreid und Wein, Grundstücken und Jobadjen in der Walachei hinter sich gelassen hat,

[1] P. 125.
[2] P. 138.

www.dacoromanica.ro

geschweige was ihme die Venediger und Amsterdamer Kauf-Handels-Banquen beides an Kapital und Intresse ewig schuldig bleiben werden. Wäre dieser Bronkován sein Leben lang Schafhirte in der Walachei gewesen, wie Philippus II. König in Spanien auf seinem Tod-Bette wünschte, er hätte nimmermehr solches elenden Todes sterben müssen.

III [1]

LISTA

derjenigen Walachen denen erlaubet wird, Vieh zu schlachten und Fleisch zu verkaufen.

Erstlich die, welche sowohl Rinder als Schweine, item Hammel und Lämmer schlachten und feil haben mögen:

1. Thodoran Hodse, 2. Vassi Orgidan, 3. Velikan Mucse, 4. Jene Erbesz, 5. Dumitre Szekerojul, 6. Thodor Czapul, 7. Mittre Bogyme, 8. Vlad Göcze, 9. Thodor al Velikan, 10. Potlocse, 11. Krecsnne Mucse, 12. Opere Macs.

Folgen diejenigen welche Schweine, Hämmel und Lämmer schlachten und verkaufen mögen:

1. Bukar Suszajka, 2. Dumittre Bodgjne, 3. Dumittre Fulge, 4. Radul Herba, 5. Thodoran Szekerojul, 6. Barbul Kattane, 7. Stinge Oltán, 8. Dumittre Munján, 9. Stancsul Furnik, 10. Joon Sussajkul, 11. Radul Drakul, 12. Nekulle Veveritze, 13. Radul Czincsoj, 14. Vaszi Kakacse.

Endlich welche nur Hämmel und Lämmer zu schlachten und feil zu haben befüget seind:

1. Bukur Velikan, 2. Gabrille Chertull, 3. Inon Tigaje, 4. Vassi Fiskott, 5. Petru Stan Jene.

Wie nun diesen oben benannten erlaubet wird Fleisch zu machen und feil zu haben, also soll dieser Numerus bleiben, und, so oft Ein oder Andere entweder ausstehen oder abkommen möchten, sollen deren Stelle mit anderen besetzet werdeu, consensu inclyti senatus. Sign. Cronstadt, den 7 Junii Anno 1712.

T. G. Bulat

[1] În text pagina 122.

www.dacoromanica.ro

CĂRȚI VECHI [1]

„La storia dell' anno", o publicație istorică privitoare la fiecare an din tot cursul secolului al XVIII-lea, inaccesibilă până acum la noi, presintă oarecare interes prin informațiile, documentele și scrisorile ce cuprinde.

Colecția mea, incomplectă, numără numai 29 de volume, pe anii 1732—3 (1 vol,), 1734—1741 (cîte 1 vol.), 1746— 1756 (cîte 1 vol.), 1757 (2 vol.), 1770, 1772, 1773, 1779, 1780, 1781 (cîte 1 vol.). Au fost tipărite, unele la Amsterdam, altele la Veneția, toate însă „a spese di Francesco Pitteri, librajo în Venezia". Din acestea spicuiesc cîteva știri privitoare la Principatele romîne.

1737. La începutul lui August, ajunse la Viena un curier al contelui Francisc Wallis, general de artilerie, comandant în Ardeal, cu știri despre victorii austriace în Țara-Românească și Moldova, „provincii supuse monarhiei otomane, dar cîrmuite de doi principi greci, aleși după placul Sultanului". Wallis trimisese în Țara-Românească pe generalul maior Ghilani, iar în Moldova pe mareșalul marchis Guadagni [2]. Cel d'intăiu întră în Muntenia prin drumul „strîmt și periculos de la Terzburgo [3], unde o mînă de Turci ar fi putut să-l oprească". Locotenentul-general Barkoki [4] fu desemnat pentru ocuparea mănăstirii Cîmpulung, întărită ca o cetate. Un singur Neamț muri în această întreprindere. Guadagni, însoțit de generalii Molch [5] și Czernin, întră și el tot atît de ușor în Moldova. Acest principat fu impus cu 20.000 țechini [6], iar Muntenia cu 30.000 (pp. 90—1). Iesuiții cari însoțiau trupele imperiale ca misionari insinuară lui Wallis că ar trebui să silească la convertire pe călugării de la Cîmpulung. Aceștia, cari

[1] Cf. revista *Spicuitor în ogor vecin* I (1920) p. 129) (Descrierea Principatelor de către un Olandes la 1688); p. 136 (note din memoriile cavalerului de Beaujeu, 1698); p. 138 (Călătoria lui D. Bantaș-Camenschi în Principate la 1808).

[2] La cronicari, Vadani; *Letopisițe*, ed. Kogălniceanu, II [2], 394.

[3] Vechea cetate ungurească de la pasul Bran (Iorga, *Carpații în luptele dintre Romîni și Unguri*, 1915, p. 8). La 12 Iulie, Austriacii sînt la Rîmnic.

[4] Contele Bargozzi. Cf. Daponte, *Efemeride dace*, ed. Legrand, II, pp. 15, 17, 24, 26. Cronica lui Depasta, în Erbiceanu, *Cronicarii greci*, pp. 308—9; Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 345.

[5] Mölk (Hurmuzaki, *Fragmente*, V, p. 77).

[6] Galbeni.

www.dacoromanica.ro

trăiau conform canoanelor Sf. Vasile, se sfătuiră cu principalii tîrgoveţi şi apoi, presentîndu-se generalului, unul din ei, care ştia nemţeşte şi ceva latineşte, rosti o cuvîntare:

„Bucuria cea mare ce cuprinsese ţara la gîndul că va trăi supt stăpînirea Casei de Austria a fost de-odată micşorată prin propunerea cu totul neaşteptată să ni părăsim credinţa în care ne-am născut şi am crescut şi pe care înaintaşii noştri au primit-o încă de cînd au ascultat întăia oară cuvîntul Evangheliei. N'am fi crezut niciodată că Împăratul Romanilor, în Statele căruia trăiesc libere religiile luteranilor şi calvinilor, se va îngrijora de a noastră, care în substanţă nu se deosebeşte de cea romană decît întru cît vrea să observe scrupulos riturile urmate de creştinii Bisericii primitive şi refusă de a primi unele lucruri introduse de Papi, în secolele următoare. Ca Turcii să ni distrugă Biserica, nu ni s'ar părea ciudat, de oare ce sînt duşmani ai numelui de creştin, dar aceasta să vreţi s'o faceţi voi, pe cari vă privim ca fraţi, ni pare foarte aspru şi putem zice şi noi cu acest prilej ceia ce zice profetul David în unul din psalmii săi: Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem ultique. Tu vero, homo unanimis, dux meus et notus meus? Vedeţi Republica Veneţiei cum se poartă cu supuşii ei de rit grecesc. Ea pare a fi singura putere care ştie arta de a cîrmui ţeri ortodoxe; după cum ne asigură negustorii noştri pe cari treburile lor îi duc pe acolo: nu numai că nu turbură popoarele în ritul lor, dar voieşte chiar ca funcţionarii publici pe cari-i trimite să cîrmuiască oraşele să se adapte în multe privinţi la obiceiurile supuşilor şi să asiste adesea împreună cu aceştia la sfintele slujbe în bisericile greceşti. De aceia şi toată Grecia roagă necontenit pe Cel Prea Inalt s'o facă să încapă supt o stăpînire atît de fericită, ştiind din experienţă că Ciprul, Negroponte, Candia şi Moreia au înflorit mai bine în puţinii ani cît au trăit supt Leul veneţian decît în lungile veacuri cît au fost cîrmuite de vulturii Împăraţilor greci chiar. Noi, cele două provincii Moldova şi Valahia, am fost fără îndoială cele mai fericite din cîte au fost supuse stăpînirii Casei otomane, pentru că sîntem singurele cărora li s'a acordat de la început şi li s'a menţinut privilegiul de a fi cîrmuite de principi din neamul nostru şi de ritul nostru. Cu toate acestea, nu putem explica bucuria ce am resimţit văzîndu-ne daţi acum de cerească Pronie în

www.dacoromanica.ro

mînile Chesarului, privind drept cea mai mare fericire să avem de stăpîn desăvîrşit un principe care crede ca noi în Evanghelie, se închină ca noi la Cruce, chiamă ca noi în ajutor preasfîntul nume al lui Isus Hristos. Aşa dar, prea-slăvite general, binevoiţi a supune, cu raport favorabil, clemenţei Chesarului aceste preaplecate întîmpinări, ca să nu îngăduie ca noii supuşi pe cari Cerul i-a dat să fie supăraţi asupra unui punct atît de delicat cum e acel al conştiinţei [1]."

Pănă să ceară Wallis instrucţii de la Viena, a fost prea tîrziu, zice „Storia". Propunerea să-şi schimbe credinţa a indispus pe Romîni. Domnul lor, Constantin Mavrocordat, care datora Porţii înnălţarea familiei sale, obţinu de la Marele Vizir un corp de 30—40.000 ieniceri, la cari se adăugară 10.000 de Romîni, supt comanda lui Ion Mavrocordat, fratele Domnului. Această armată întîlni mai întăiu pe colonelul conte Bargozzi, care se afla la Pilieşti [1] cu un detaşament de 500 de husari şi care fu atacat cu furie de avangarda românească. Colonelul neamţ în ucis, iar Romînii victorioşi se îndreptară spre Cîmpulung. Generalul Ghilani, avînd trupe puţine, socoti mai nemerit să se retragă şi la 21 Octombre se înnapoie în Transilvania. La Craiova, colonelul Salhausen [2] era aproape încunjurat. Ieşi din oraş cu 2.000 de oameni în ajutorul lui Ghilani, dar fu lovit în drum de Romîni. Colonelul fugi şi trupele lui fură zdrobite de Romîni, cari întrară triumfători în Craiova. Colonelul fu dat apoi în judecata Consiliului de războiu, la Viena. „Valahii nu se mulţămiră — continuă „Storia" — a fi izgonit pe Imperialii din Valahia turcească, dar voiră să pătrunză şi în Valahia nemţească [3], spre a o uni cu principatul lor, cum fusese altă dată". Baronul Hagenback învinse însă un corp de vreo 2.000 de Turci. Aceştia îl atacaseră crezînd că nu dispune decît de 400 de oameni şi neştiind că primise de curînd un ajutor de alţi 400 de soldaţi. Dar victoria baronului nu avu urmări. Mavrocordat, sosit cu restul trupelor, îl

[1] Ar fi interesant să se poată identifica acest călugăr cu oarecare cultură şi curagios.

[1] Piteşti.

[2] Cf. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 350.

[3] Adecă Oltenia. Cf. proclamaţia lui C. Mavrocordat către Olteni, în Iorga, *Studii şi doc.*, XVI, pp. 3—6.

[4] Hagenbach. Cf. Hurmuzaki, VI, p. 557.

www.dacoromanica.ro

sili să părăsească Oltenia. Domnul făgădui locuitorilor scutire de dări pe un an. Faţă cu aceste înfrîngeri din Ţara-Românească, Austriecii se retraseră şi din Moldova, ameninţaţi de detaşamentele turceşti de la Hotin şi Bender (p. 118 şi urm.).

1739. In dimineaţa zilei de 30 Iulie, contele Münnich şi generalul Gustav de Biron trecură cei d'întăiu Nistrul [1], cu garda împărătească. După ei urmară generalul Carol de Biron cu grenadirii şi baronul de Lövendal cu artileria. Patrulele lor prinseră în curînd şase Romîni cu căpitanul lor, cari mărturisiră că fuseseră însărcinaţi de Domnul Moldovei să observe mişcările oştii ruseşti (pp. 128—9). La 3 Septembre, Münnich porni din Hotin şi ajunse seara la Tarbusan [2], unde mulţi Romîni veniră să facă act de supunere către împărăteasa, ba unii se şi înrolară în armată. La 5 Septembre principele Cantemir [3] e trimis să ocupe malul Prutului cu 200 de grenadiri călări, 1000 de dragoni, 500 de husari şi 1.000 de Romîni. Ei trecură Prutul pe la satul Schwezi [4]. La 10 Septembre Münnich cu Carol de Biron, în fruntea tuturor regimentelor de dragoni şi a cîtorva Cazaci, înnaintară spre Iaşi şi se opriră la Tzberbachi [5]. Puţin pe urmă, se puseră în mişcare şi generalii Rumianţev şi Lövendal. La 11 Septembre Münnich primi scrisori de la principele Cantemir vestind că se află la două leghi numai de Iaşi şi că Domnul Grigore Ghica părăsise oraşul pentru a porni spre Dunăre, în întîmpinarea Marelui Vizir [6]. La 12 Septembre baronul Lövendal ajunse la sautl Ştefanofze [7]. In aceiaşi zi mareşalul Münnich primi o deputaţie de patru Moldoveni, contele Cantacuzino, fostul secretar domnesc, Alexandru Ducas [8], un arhiereu şi un al patrulea boier, cari aveau mi-

[1] Generalul Manstein, *Mémoires sur la Russie*, Lyon, 1772, vol. II, p. 6, pune trecerea la 29 Iuiie pe la Sinkowza, mai jos de Hotin. Cf. Neculce, în *Letopisiţe*, II [2]. 406—7.

[2] Această localitate nu este arătată nici de Manstein, nici de Neculce. Figurează la jumătate drum între Hotin şi Prut, într'o hartă a Ungariei de Hasius, 1744.

[3] Constantin, fiul lui Antioh-Vodă.

[4] Işnovăţ; *Letopisiţe*, *l. c.*

[5] Serbasi în harta lui Bauer. Azi Şerbaca, rusește Scerbachi.

[6] Cf. Daponte, *Efemeride*, II, p. 290.

[7] Ştefăneşti.

[8] Treti logofăt, Sîrb, om de casa lui Grigore-Vodă (*Letopisiţe*, II, p. 396; Hurmuzaki, *Fragmente*, V, p. 85.

www.dacoromanica.ro

siunea de a face, în numele Moldovei, act de supunere către împărăteasă. Tot la 12 Septembre, Cantemir, întră în Iaşi. Cînd Münnich, în fine, la 14 Septembre, se află în vederea capitalei Moldovei, fu întîmpinat din nou de o delegaţie, în frunte cu Mitropolitul care, îmbrăcat în odăjdii, ţinu un discurs spre lauda Ţarinei Anei. Apoi cu toţii, călări, însoţiră pe mareşal la palatul domnesc, unde fu primit cu aclamaţii, în sunetul trîmbiţilor şi tobelor. De o parte şi de alta a uliţei erau înşirate trupele lui Cantemir. La 15 Septembre, Münnich oferi o masă, iar ziua următoare se înţelese cu boierii să aleagă un Domn care va fi confirmat apoi de Impărăteasa. Rusia ar fi vrut pe Cantemir, ca scoborîtor din foştii Domni. La 17 Septembre mareşalul examină situaţia militară a Iaşilor. La 18 oferi încă un prînz. La 19 promulgă decrete [1] pentru cîrmuirea principatului. La 20, trimise la Petersburg pe baronul Mengden, să anunţe ocuparea Moldovei. S'au găsit la Iaşi treizeci de steaguri, moldoveneşti şi turceşti, în afară de steagul domnesc. Apoi tunul domnesc şi al unui agă turc; „il mazzo di piume" [2] cu care Sultanul cinstise pe Domn; meterhaneaua domnească; ceva tunuri de fier şi douăsprezece butoaie de pulbere, în fine, orz, făină şi vin bun românesc. Pe atunci [3] chiar erau Evrei în Iaşi. Urmează numele, cunoscute de aiurea [4], ale boierilor cari întîmpinaseră pe Münich la porţile Iaşilor (pp. 140—146). Cînd mareşalul părăsi Moldova, multe familii româneşti, de teama răzbunării turceşti, îl urmară şi fură colonisate în Ucraina (p. 159).

1741. Partida războinică împotriva Austriei izbutind să provoace o răscoală la Constantinopol, Marele-Vizir, spre a o potoli, desemnă furiei populare pe marele dragoman al Porţii. Acesta era „principele Alexandru Ghica, om cu deosebit talent, experimentat în trebile publice şi folositor Porţii prin cunoaşterea mai multor limbi". Marele Vizir îl învinovăţi că în alcătuirea articolelor tratatului de la Belgrad fusese cîştigat de Imperiali pentru ca să li lase posibilităţi de interpretări avantagioase. Spre sfîrşitul lui Ia-

[1] Ponturile lui Münnich, în *Letopisiţe*, II, p. 408.

[2] Surguciul de la calpacul domnesc.

[3] Cf. Memoriile *(Tagebuch)* lui Münnich, publicate de Ernst Hermann, *Beiträge zur Geschichte des russischen Reichs*; Manstein, *o. c.*; I. C. Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés roumaines avec la France*, p. 257.

www.dacoromanica.ro

nuar 1741, Ghica fu arestat şi după douăsprezece zile de temniţă i se tăiè capu 'n faţa Sultanului. Casa lui fu prădată în aceiaşi zi. Se găsiră vre-o 200 de pungi, adecă, zice „Storia", vre-o 100.000 de galbeni veneţieni[1]. Marele-Vizir lăsă însă în Scaun pe fratele lui Alexandru[2], pe Grigore-Vodă al Moldovei, până pe la mijlocul lui August, cînd fu rechemat la Constantinopol şi numit secretar al Afacerilor Străine, „sarcină de mare cinste, dar foarte periculoasă, mai ales pentru un creştin". Constantin Mavrocordat e transportat din Ţara-Românească în Moldova, iar în locul lui fu numit Mihai Racoviţă (pp. 278—9).

1752. După cererea ministrului suedes de la Ţarigrad, Celsing[3], Sultanul permite ridicarea la Bucureşti a unei biserici luterane pentru usul negustorilor suedesi.

Ar fi fost de dorit ca volumele pe anii 1772 şi 1773 să fi adus lumini noi asupra congreselor de la Focşani şi Bucureşti. Din nenorocire, pînă la cercetarea arhivelor ruseşti, trebue să ne mulţămim tot cu informaţiile de până acum asupra acestei epoce premergătoare renaşterii naţionale.

Pentru evenimentele imediat precedente, avem ceva lămuriri în volumul pe anul 1770. Resultatul campaniei de la 1769 fusese ocuparea celor două capitale, Iaşi şi Bucureşti (p. 10). Colonelul Fabricius[4], urmărind rămăşiţi turceşti spre Galaţi, ocupă această cetate şi făcu prisonier pe Domnul Moldovei. Constantin Mavrocordat (p. 13) fu dus la Iaşi, unde muri de osteneli şi bătrâneţe. Fu îngropat „con pompa e colle vesti e la beretta"[5]. Ruşii trimiseră apoi un detaşament de 400 de oameni spre Bucureşti, să prinză şi pe Domnul Ţerii-Româneşti[6]. Palatul fiind încunjurat, Domnul căută să scape pe fereastră, prins, trimis la Iaşi, cu un frate şi un fiu, iar de acolo la Petersburg, unde împărăteasa îl primi cu cinste. O încercare turcească de a relua Bucu-

[1] Punga avea 500 de taleri, deci galbenul=taler.

[2] Cf. pentru uciderea lui Alexandru Ghica, Daponte, în Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 190; Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, XV, p. 28; Iorga, *Doc. Callimachi*, I, pp. LII—LIII.

[3] Gustav Celsing (Filitti, *Lettres et extraits*, tabla).

[4] *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, pp. 168, 178; Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, p. 156.

[5] Cuca domnească.

[6] Grigore Ghica, cel ucis la 1777; *Geneal. Cantac.*, p. 175.

www.dacoromanica.ro

reştii nu izbuti din causa zvonului răspîndit de comandantul rus Carazin[1] despre apropierea unei armate ruseşti. Aflîndu-se la Constantinopol că locuitorii Principatelor nu opuseseră nicio resistenţă Ruşilor, fu promulgată o fetvă (p. 23), în care Romînii erau declaraţi rebeli faţă de Poartă. Trei Paşi aveau să treacă Dunărea şi să nu cruţe nici femei, nici copii. Trupe turceşti, pornind din Silistra în toiul iernei, încercară să surprindă capitala. Dar generalul Podhoriczany[2], prinzînd de veste, plecă cu grosul trupelor spre Belgrad, lăsînd la Bucureşti pe maiorul Anrep cu vre-o 1.500 de Turci. Ajutat şi de un alt corp care pocît cu vre-o 1.500 de Turci. Ajutat şi de un alt corp care poposia în împrejurimile oraşului, el ieşi înnaintea duşmanului, dar resistenţa de cinci ceasuri pe care o opuse, nu-l scăpă: rămase mort pe cîmpul de luptă, cu toţi ai săi. In vremea aceasta Moldovangi-Paşa fusese înlocuit cu Marele-Vizirat prin Halil-Paşa care-şi fixă cartierul general la Babadag. Acesta încercă îndată trecerea Milcovului. Podhoriczany şi Potemchin ieşiră din Focşani întru întîmpinarea lui, la 15 Ianuar. Aripile erau comandate de brigadierii Tekeli[3] şi Richevschi[4]. In total dispuneau de vre-o 2.500 de oameni

Urmează o descriere foarte amănunţită a luptei, după relaţia oficială rusească (p. 25 şi urm.). Bătuţi la Focşani, Turcii atacară din nou Bucureştii. La 25 Ianuar 1770, armata turcească se urca la 15—20.000 de oameni, comandaţi, între alţii, şi de noul Domn[5]. Dar nici de astă dată Turcii nu fură mai norocoşi. In acelaşi timp, generalul Stoffeln[6], care comanda în Moldova, porni contra Turcilor adunaţi la Brăila.

Urmează iarăşi descrierea oficială rusească a bătăliei (p. 29). La 3 Februar, Stoffeln ajunse apoi la Bucureşti, unde-şi odihni trupele pănă în ziua de 12, cînd porni din nou împotriva Turcilor spre Giurgiu, pentru a degaja cu desăvîrşire Bucureştii[7].

---

[1] Nazarie Carazin; *ibid.*, pp. 154, 157, 177.
[2] Cf. Iorga, *Acte şi fragm.*, II, p. 25.
[3] Andreh, în *Geneal. Cantac.*, p. 178.
[4] Hurmuzaki, *Fragmente*, V, p. 290.
[5] Brigadierul Rievsccoi, *ibid.* p. 311.
[6] Manole Gian.-Rosetti, *Geneal. Cantac.*, p. 186; Iorga, *Acte şi fragm.*, II, p. 29.
[7] *Geneal. Cantac.*, pp. 167, 442, 444; Filitti, *l. c.*, II, p. 158.

www.dacoromanica.ro

Volumul pe anul 1780 vorbeşte de insistenţele ruseşti la Poartă pentru instalarea unui consul la Bucureşti. Poarta s'a pe gînduri, arătînd că tratatele acordau Rusiei dreptul de a avea consuli numai acolo unde aveau şi alte State, iar la Bucureşti nu era niciunul (p. 25). La 1781, cum ministrul rus de la Constantinopol, Stachiev, insista din nou, Poarta se adresă direct contelui Panin, cerîndu-i ca Rusia să consimtă la instalarea consulului la Silistra, în loc de Bucureşti[1] (p. 232).

DOCUMENTE

Din co'ecţia d-rei Elena Donici (Mortcerf).

1. Suceava, 15 Mart 6998 (1490). Ştefan-Vodă pentru „Manciulŭ Oničanulŭ“ şi urmaşii (*plemeniţi*) Ion Loga şi surorile Ilinca şi Mara, *nepotovi Giuli*, cari dau jumătate de sat Oniciani pe Şomuz lui Avram Diiacul (*diiacu*) de Vistierie (*vistearea*) pentru 110 de zloţi tătăreşti şi 70 lui Jurja Onicianul şi urmaşului lui, Ion (mai departe: Ion Oničanul). Fiii Alexandru şi Bogdan-Vlad, Neagu, Duma, Grangur, Dragoş Vornic, Hrăman, Iaţco Hudici, Dajbog, Ştefu pîrcălab de Hotin, Micotă şi Reaţeş pîrcălabi de Neamţ, Andreica Ciortorovschi, Grozea pîrcălabi de Orheiu, Ion Săcară pîrcălab de Novograd, Clănău Spătar, Boldor Vistiernic, Eremiia Postelnic, Ion Frunteş Stolnic, Şandru Comis. Tăutul Logofăt pune pecetea. Scrie Tedoru diiac.

(Pecete atîrnată.)

2. 7117 (1609), 23 Septembre. Mihail Movilă pentru Zaiceni, de la Necoară Donici.

3. Iaşi, 22 Ianuar 7171 (1663). Sava Mitropolitul, Răcoviţă Cehan Mare-Logofăt, Toma Catacozino Vel Vornic de Ţara-de-jos, Solomon Bărlădeanul de Ţara-de-sus, Necolai Răcoviţă Hatman şi pîrcălab de Suceava, Stămatie Hiotie vel Postelnic, Costantin Jora Vel „Orăjoic“, Contăş al doilea Logofăt, Necula al doilea Vistiernic, Pătraşco Danovici al treilea Logofăt, Dumitraşco Roşca şi Beldeman şi Toader Viatreş şi Postolachie şi Ursulu şi Enachie Vornici de gloată, pentru egumenul Theofan şi soborul

[1] I. C. Filitti, *Romînii faţă de capitulaţiile Turciei*, extras din „An. Acad. Rom.“, 1915.

www.dacoromanica.ro

de la Agapia, cari vînd Şercanii, „la Nistru, înŭ Ţănutulŭ Orheiuluĭ", „pentru multă lipsă č-aŭ avut staa mănăstire şi aŭ rămasŭ staa mănăstire descoperitĭ, pentru să-şĭ facă staa mănăstire bucate şi să să şi şindileascâ. Decĭ aŭ stătutŭ dănşiĭ, părinteli Sărafimŭ i episcopulŭ de Huşĭ, şi cu mare nevoinţă aŭ nevoitŭ şi aŭ silitŭ cu multă plecare la dumnialuĭ fratele nostru laa Ducaa Marile-Vistiarnicŭ, şi aŭ făcutŭ ei tocmală cu dumnialui Vistiarniculŭ Ducaa, şi dumnealuĭ Vistiarniculŭ li-aŭ făcutŭ lorŭ plată deplină pre aceĭŭ saatŭ carile scrie mai susŭ, satulŭ Şărcaniĭ, ce-sŭ pre Nistru, la Ţănutulŭ Orheiuluĭ, cu vecinĭ şi cu locurĭ de hălăştiae şi cu siadnişte într' apa Nistruluĭ şi cu totŭ hotarulŭ şi vinitulŭ, direptu optu sute de leĭ bătuţĭ, toţĭ banĭ gata, şi călugăriĭ i-aŭ făcutŭ dumisali fratelui nostru Ducăĭ Vistiarniculŭ şi zapisŭ cu peciatia stiĭ mănăstirĭ, şi toţĭ călugăriĭ săntu scrişĭ la zapisulŭ lorŭ, cineşĭ pre numele lor săŭ, anume: ermonahŭ Theofanŭ egumănulŭ, i ermonahŭ Ghelasie, i ermonahŭ Ioachimŭ, i ermonahŭ Ghiadionŭ, i ermonahŭ Dionisie, i ermonahŭ Dosofteiŭ, i ermonahŭ Sălioanŭ, i ermonahŭ Daniilŭ, i ermonahŭ Theodorŭ, i ermonahŭ Onichie, i ermonahŭ Selevestru şi cincĭ diiaconĭ a stiĭ mănăstirĭ, anume Theofilŭ şi Mitrofanŭ şi Rafailŭ şi Sava şi Athănasie, şi s'aŭ prileiitŭ şi dumnealor fraţiĭ noştri cândŭ s'aŭ făcutŭ ačasta tocmală, i Ghiorghie Ursachie Marile Cluciarŭ şi Ghina alŭ triilea Vistiarnicŭ şi Gligorăşco č-aŭ fostŭ Pâharnicŭ alŭ doilia."

[Pe dos: „S'aŭ scrisŭ la condică".]

[Pe dos:] Zapisŭ de mărturie de la boiariĭ ceĭ marĭ pre saatŭ pre Şărcanĭ ce-sŭ la Ţănutul Orheiŭ pre Nistru.

4. Iaşi, 7 Mart 7175 (1667). Neculai Buhuş Vel Logofăt, Solomon Bărlădianul Vel Vornic, Miron Costin Vel Vornic de Ţara-de-sus, Neculaiu Răcoviţă Hatmanul, pîrcălab de Suceava, Stamatie Vel Postelnic, Toderaşco Iurgachi Vel Spătar, Apostolachi Vel Ceaşnic, Gligorie Hăbăşescul Vel Stolnic, Alexandrachi Vel Comis, Mihalcea Hîncul Vel Medelnicer, Statie Vel Clucer, Lucachi Batişte Vel Jitnicer, Draco Vel Pitar, Iorgachi Vel Armaş, Lupaşco Buhuş Vel Şatrar, Toader Viatreş, Dumitraşco Roşca, Ghiorghie şi Toader Ciocărlie, Vornici de gloată, arată că a venit „Andonie egumenulŭ şi cu totŭ săborulŭ de la svntaa mănăstire de la Treĭ Sfetitele de aicia dinŭ târgu dinŭ Iaşĭ" şi vînd, cu două heleştee, satul „Vorotiaţŭ, înŭ Ţinutulŭ Orheiului pre apa —"

www.dacoromanica.ro

„frate'uĭ nostru Ursachi Vistiarniculŭ celŭ Mare“ pentru „—sute de leĭ bătuțĭ“, „care satŭ li-aŭ fostu lorŭ driaptă danie și miluire svinteĭ mănăstirĭ de la răpăosata Măricuța Vămășoaia, fata răpăosatuluĭ Gheorghie Hatmanulŭ, când aŭ răpăosatŭ ia, cu limbă de moarte, pentru sufletulŭ eĭ și a părinților lorŭ săĭ, căcĭ și oasăle eĭ s'au astrucatŭ la ačastă mănăstire, precumŭ s'au poftitŭ iaa la moartea eĭ.“ Scrie Iftimie.

[Dată lui Ilie Sturza, în 7175.]

5. Iași, 20 April 7175 (1667). „Ursachiie Velŭ Vistiarnicŭ“ face „schimbŭ cu dumnealuĭ Ilie Sturdzea ce aŭ fostŭ Cluciarŭ-Maare“ pentru „Voroteațele de la Orheĭ, cu vecinĭ, și caariĭ săntu înŭ saatŭ și caariĭ săntu pe de laturĭ și vorŭ hi fostu vecinĭ bătrănĭ din saatŭ și cu hălăștae și totŭ hotarulŭ saatuluĭ.., și încă preste acesta saatŭ i amŭ mai daatŭ dumisaale și o sutĭ și cinzecĭ de leĭ bătuțĭ“, în schimb pentru „Culiceaniĭ de la Hotirŭ ce iaste pre apa Drabiștiĭ cu douo hălești eae, însă unŭ hălești eŭ iaste cu apă și cu moară și unŭ hălești eŭ iaste fără apĭ, însă fără a treia parte nu-i satulŭ deplinŭ, ce iaste partea iĭ Tăbănease, iarŭ la hălești eae n'are triabă Tăbăniasa, și iarŭ cu vecinĭ, și cu căți săntu și cu căți vorŭ hi fostu vecinĭ batrănĭ, caare saatu i-aŭ fostu dum'saale de pre ğupăniasa dumisaali... Și înŭ to:mala noastră aŭ fostu dumnealorŭ boiariĭ ceĭ marĭ și aĭ doilea, pre nume dumnealuĭ Solomonŭ Bărlădianulŭ Maarele Logf. i Mironŭ Costînŭ Velŭ Dvornicŭ dolneai zemli i Vasilie Velŭ Dvornicŭ gorneai zemli i Necula Raacoviță Hatmanŭ i părcălabu sučeavschii i Stamate Velŭ Postelnicŭ i Toaderŭ Iordachie Velŭ Spătarŭ i Gavrilașŭ Neaniulŭ vtorii logft. i Enaachie vtorii Spătarŭ i Contișŭ tretii logft. i Dumitrașco Roșca i in [alt] Dumitrașco i Enachie i Ghermaanŭ dvornici glotnii și mulți f čori de boiarĭ“. Ssrie Andrei Mihul uricar.

[Pe dos:] Zapisŭ pre Voroteț e otŭ Ursaciia[1].

6. Iași, 20 Maiu 7176 (1668). Iliaș Alexandru-Vodă, pentru „Necula Racoviță Hatmanulŭ“ „ca să fie tare și putiarnicŭ cu carta Domnii Miale a căuta și a cerca a dumisale drepți vecinĭ țăranĭ ce aŭ fugitŭ dinŭ satŭ dinŭ Șărcanĭ, anume pre Albulŭ și pre Irimicia și pre Tănasăe și pre Vasăle fratele luĭ Tănasăe și pre Ionŭ și pre Ștefanŭ, cumnatŭ Albuluĭ, și pre altŭ Ionŭ și pre

[1] Ilie Sturza-l lasă lui Sandu Sturza, car-l dă fetei, după Manolachi Donici.

www.dacoromanica.ro

Ursiaĭ şi pre Gavrilŭ şi pre Stratulŭ şi pre Dumitraşco şi pre Negrulŭ şi pre Ionŭ şi pre ginerele luĭ Dumitraşco şi pre Irimicia şi Pahomie şi Andonie şi pre Ealco *(sic)* şi pre Iacovŭ şi pre Ionŭ şi pre Fădorŭ şi Vlasăe şi pre Gora, oriunde-ĭ va afla pre aceştĭ oamenĭ înŭ ţara Domnii Miale, fie înŭ ce satŭ, orĭ în satulŭ Domnii Miale, orĭ înŭ satu boerescu orĭ în slobozie, pre toţĭ să aibă a-ĭ lua şi a-ĭ duce la satŭ la Şărcanĭ, şi nime să nu cutiadză a ţenè înnaintea cărţiĭ Domnii Meale."

(Pecete cu chinovar.)

7. 16 Septembre 7177 (1668) Solomon Bîrlădeanu Mare Logofăt, „Lupaşco biv Vel Jitnicer, Postolachie fiul luĭ Gheorghe Catargiul biv Postelnic, Nica i Dumitraaşco şi Ghiarghelŭ vornicĭ de gloată, Ştefan Popăscul căpitan za curtianĭ otŭ vlost orheiuscomu, Pătraşco biv Căpitan" dau mărturie lui Hlohie din Susleani şi femeii Irina, fata lui Mihaiu, nepoata Grozii, pentru un şfert de bătrîn din Şercani „care satŭ înblă înŭ trei bătrănĭ totŭ satulŭ", „cu pămănturi în ţarină", vîndut „luĭ Neculaĭŭ Răcoviţă Hatman ...Pentru căcĭ l-aŭ scutitŭ şi l-aŭ apăratŭ de toate nevoile şi greutăţile şi dărĭ de carile aŭ fostu pre altă ţarĭ". Scrie Tiron Diiacul.

8 Iaşi, 17 Decembre 7179 (1670). Duca Vodă Pentru pîra Şercanilor cu Ionaşco şi cu Gligoriţă şi cu Ion fratele luĭ Gligoriţă. „Dzicăndu satulŭ Şercaniĭ că iaĭ săntu vecinĭ dinŭ satŭ şi s'aŭ pusŭ călărăşĭ la Ivănuţu hotnogulŭ... Domniia Mea i amŭ datŭ rămaşĭ, să-ĭ ia de grumadzĭ de la călărăşie, să-ĭ ducă la satŭ la Şercanĭ, de unde aŭ fugitŭ, să fie cu dînşiĭ de preună la toate nevoile satuluĭ precumŭ aŭ fostu înainte, şi acăstă pără să nu să mai părascî".

(Pecete cu chinovar.)

9. 9 August 7265 (1757). „Adecă eŭ, Grigoraşŭ Hodoroge, fiĭorulŭ luĭ Vasăle Hodoroge", dă „preutuluĭ Ipatie" partea din Ciohorăni (Orheiu) „şi dinŭ Rădeni". „Şi l-amŭ priimitu pe preutulŭ Ipate înŭ locu de fiĭorĭ, ca să stăpăniască înpreună cu iĭoriĭ meĭ şi tiĭorii luĭ şi nepoţiĭ luĭ înŭ vecĭ."

Confirmă şi cu fiiĭ, „tiindŭ la acè vreme slugă Stolnicului Păunŭ Velŭ Sărdarŭ".

10. 9 August 7270 (1762). Preţăluire de oi „a dum. Zmaragda Med. Răcoviţi", după „carte legată gpd." cu „Lupulŭ Hadămbulŭ Vorc. de poartă". Oile-s trimise la Iaşi cu ciobani. Iea pe „Ene starostele de mesărciĭ şi cu Vasile mesăriciu şi alţĭ me

www.dacoromanica.ro

sărcii.. câte 50 de parale oe cu capre i cu berbecĭ însă fiindu oile mulsă şi tunsă slabe". „30 de berbecĭ cu unŭ terţiĭ " „Oĭ mestrugance şi ţurcance de mijlocŭ."

11 24 Novembre 7274 (1765). Hotărnicie: „Drept peste Cobolta pîn zătoane".

12. Octombre 1778. „Ioniţă Poclitarĭ" dă act Păharnicului Darii Donici:„ dinŭ Bohĕo unŭ bătrânŭ întregu, ci să numeşte Poclitarĭ". „Şi la ăcastă învoială s'aŭ tămplatŭ mulţĭ oamenĭ de ispravă căpitanĭ "

13. 26 April 1796. Pentru doi Ţigani ai lui Vasile Carp Sătrarĭ

14. 31 Octombre 1797. Alexandru Ioan Calimahi către Iordachĭ Negre biv Vel Post. Sărdar de Oltheiu, pentru Manolachi Donici biv Vel Spătar că stăpînitorii Chipercenilor încalcă la moşia lui, Vorotetile. Pentru hotar să puie „dinŭ mazilĭ aceluĭ ţinutŭ oamenĭ cu ştiinţă de hotărâtŭ moşiĭ", „fiindŭ faţă toţi răzăşiĭ şi megieşiĭ", „parte dumisale Spat. de cătră părţile răzăşăştĭ„. iscălind „răzăşiĭ şi megieşiĭ şi toţĭ alţiĭ căţĭ să vorŭ afla faţă la hotărâtŭ". Îşĭ reservă hotărîrea: „dacă la hotărîtŭ va naşte vre o pricină între răzăşĭ şi megieşĭ", „atunce petri hotară la locului de pricină să nu pue". Să aducă şi „hartă închipuită întocma după stare loculuĭ, cu arătare loculuĭ de pricină".

(Pecete roşie mare din 1795)

10 Februar 1797. Lui „Costin Sofronie vătavulŭ de Visterie", pentru „slujbile ce cu necruţare încă dinŭ crudă vîrsta sa aŭ jărtfitŭ": să fie scutit de goştină cu toate oile, porcii, precum şi de desiatină şi de vădrărit pentru vin: „aceste bucate fiindŭ drepti a'sale, nimărue să nu dee nimică". Scuteşte şi 20 de liude, „nefiindŭ din ceĭ strămutaţĭ de la unŭ locŭ la altulŭ, nicĭ dinŭ ceĭ fugiţĭ la baltă, adeveriţĭ fiindŭ şi prinŭ mărturiia dumnealorŭ dregătorilorŭ de margine că sântŭ drepţi streinĭ" Aceasta pe un an „Iar, după treceria aceluĭ anŭ aşăzându-să şi eĭ cu osăbita dare între ruptele Visterieĭ, câte optŭ leĭ de nume pe fieştecare anŭ dinpreună cu răsurele lor, câte cinsprezăci parale la leŭ, şi, plătindŭ aceştĭ bani în doĭ vadeli, adecă giumatate la Svântu Dimitrie şi giumatate Svânt. Gheorghie, vorŭ rămânè înŭ de apururĭ aparare şi scutire de spre întâmplătoarile havaleli i alte orice angăriĭ vorŭ fi asupra altorŭ lăcuitorĭ birnicĭ aĭ ţărĭĭ spre a putè căuta de slujbele şi trebuinţăle casiĭ numituluĭ".

(Resumate de N. Iorga)

www.dacoromanica.ro

Un document privitor la Laiotă Basarab

După moartea lui Mircea-cel-Bătrîn, în Țara-Românească s'a deslănțuit un șir de lupte pentru tron, în urma cărora țara slăbită a ajuns o jucărie în mînile vecinilor. Știrile despre faptele și oamenii acestei epoce tulburi sînt sărace și atît de obscure, încît nici seria Domnilor n'a putut fi stabilită cu deplină certitudine.

Între 1421—1480 întîlnim de mai multe ori numele lui Laiotă Basarab, care a stat în Scaunul Munteniei, mai pe urmă, între 1473 si 1477. Viața plină de peripeții a acestui Domn și pretendent la tronul Munteniei, aproape o jumătate de secol, este puțin cunoscută.

Se știe că a fost fiul lui Dan al II-lea nepotul lui Mircea. Într'un hrisov de la 10 Septembre 1421, Dan amintește pe doi fii ai săi: Danciul și Basarab [1].

Cînd Dan dispăru în luptele interne, necunoscute, la 1431 [2], Laiotă Basarab moșteni pentru puțină vreme tronul părintelui său [3]. Împăratul Sigismund însă trimise în țară pe alt pretendent, fiu natural al lui Mircea-cel-Bătrîn, pe Vlad numit Dracul. Iar Alexandru-cel-Bun, Domnul Moldovei, sprijini pe un al treilea, boierul Aldea, care și zicea fiu al aceluiași Mircea. El izbuti să-și înlăture rivalii și luă ca Domn numele protectorului său, numindu-se Alexandru Aldea.

Atunci Laiotă Basarab fu silit să pribegească în Ardeal, unde trăi prin orașele săsești. Din vremea pribegiei lui, înainte de 1473, cînd recîștigă, cum se știe, tronul cu ajutorul lui Ștefan-cel-Mare, se cunoșteau pănă acum numai trei știri.

Într'o scrisoare din 1460 el se oferă să apere Brașovul împotriva lui Vlad Țepeș cu 500—600 de oameni [4].

Două scrisori ale lui Radu-cel-Frumos, ambele din 1472 vorbesc despre pretendentul Laiotă Basarab, care se pregătia să năvălească în Țara Românească cu ajutorul lui Ștefan-cel Mare [5].

Un document, semnalat aici pentru întîia oară, aruncă puțină

---

[1] Brezoianu, *Vechile inst. ale României*, p. 233, citat la Lăpedatu, *Radu cel Frumos*, în „Transilvania", 1903, p. 207.

[2] Iorga, *Gesch. des rum. Volkes*, I, p. 307.

[3] *Ibid.*, p. 413.

[4] I. Bogdan, *Relațiile Țerii-Românești*, p. 330.

[5] *Idem*, pp. 110 și 329.

www.dacoromanica.ro

lumină asupra frămîntărilor iscate din luptele pentru tron ce s'au dat între numeroşii fii şi nepoţi ai lui Mircea-cel-Bătrîn.

Actul, datat în Zond, la 9 Octombre 1439, a fost publicat în Zichyokmánytár (VIII la această dată) şi are următorul cuprins :

„Nos Albertus, Dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie, etc., rex et dux Austrie, tibi fideli nostro magnifico Ladislao Thythews de Bathmonostra, summo thesaurario Nostre Maiestatis, firmissime precipimus et mandamus quatenus, visis presentibus, de pecuniis Comanorum et Philisteorum nostrorum erga te habitis, fideli nostro Basarad, filio condam Dan wayvode Transalpino, sexingentos florenos auri dare et assignare ac ipsum de eisdem realiter expedire debeas ad rationem Nostre Maiestatis, et aliud facere non ausurus, presentes autem, facta prescriptorum florenorum auri assignatione, pro tui erga te reserves expedicione. Datum în Zond, in festo beati Dionisii martiris, anno Domini MCCCCXXX nono."

Întrucît contribuie acest document la cunoaşterea evenimentelor din aceia vreme?

Cît timp a stat Alexandru Aldea în Scaunul Ţerii-Româneşti, Laiotă Basarab, ca pretendent, a avut un rol secundar în combinaţiile diplomatice ungureşti, faţă de Vlad Dracul, care era de mult la Curtea lui Sigismund. Cînd însă Vlad ajunse Domn, atunci lui Laiotă Basarab îi veni rîndul să slujească drept sperietoare care să asigure credinţa Voevodului muntean faţă de vecinii de la Nord.

Vlad Dracul, cu o dibăcie vrednică de porecla ce purta, ştiu cîtva timp să îmbuneze pe Turci şi în aceiaşi vreme să convingă pe Unguri despre sentimentele sale creştineşti, în a căror sinceritate vechiul său patron, regele Sigismund, de bună samă credea.

Cel puţin nu avem ştire despre vre-o încercare ungurească de a-l înlocui. În 9 Decembre 1437 muri Sigismund, puternicul sprijinitor al lui Vlad. Nu peste mult Vlad fu chemat la Poartă şi aruncat în închisoare împreună cu cei doi fii: Vlad şi Radul.

În legătură cu aceasta, Seaddedin, istoricul turc, spune: „Cînd Voevodul Ţerii-Româneşti, Dracula, cu cei doi fii ai săi, a fost închis şi astfel Ţara-Românească a rămas fără Domn,

www.dacoromanica.ro

regele Ungariei, împotriva voinţii Padişahului, a numit guvernator al aceleia, pe unul dintre moştenitorii romîni[1]".

S'a pus la îndoială exactitatea acestei ştiri, dar documentul nostru o confirmă.

Regele Albert, cînd Vlad fu prins, temîndu-se ca nu cumva ţara să fie prefăcută în paşalîc şi astfel să ajungă în vecinătate primejdioasă cu Turcii, se grăbi să trimită Domn în Muntenia pe Laiotă Basarab, pe care îl avea la îndămînă.

Sultanul, văzînd că măsura luată a produs un resultat chiar contrar, ieşirea Ţerii-Româneşti din sfera influenţei turceşti, a devenit mai conciliant: a redat lui Vlad libertatea şi tronul, cu condiţia ca acei doi fii ai săi să rămînă ostateci la Poartă şi el, Voevodulu, să călăuzească armata turcească în Ungaria.

Cînd hordele turceşti, în frunte cu Sultanul însuşi, veniră în Muntenia, Vlad trebui să-şi împlinească angajamentul luat de a fi călăuza necredincioşilor[2].

Laiotă Basarab fugi iar în Ungaria.

Vlad găsi din nou prilejul să-şi arate mila faţă de suferinţile creştinilor şi în felul acesta să recîştige încrederea diplomaţiei ungureşti.

Astfel izbuti să-şi întărească din nou Domnia.

La 4 Septembre 1439 îl vedem dînd un act solemn din Argeş. Ungurii n'au încercat să-l înlăture din Domnie.

Regele Albert însă trebuia să-şi arate solicitudinea faţă de Laiotă Basarab („Wayvoda Transalpinus") ale cărui servicii puteau să-i fie încă de folos în viitor.

Astfel înţelegem rostul actului de la 9 Octombre 1439.

Victor Motogna

Amintirile Contelui de Marcellus

În întâia jumătate al secolului trecut, cînd elenismul renăscut era «à la mode» în Franţa romantismului, fiecare călător sau diplomat în Orient trebuia să lese vre-o carte despre impresiile şi amintirile sale din partea exotică a Europei. Astfel avem pe Pouqueville, Lamartine, Edmond Texier, Villemain, Buchon, pentru a cita numai pe cîţiva dintre ei. La această pleiadă de prieteni ai Grecilor trebuie să adăugim şi pe ministrul plenipotenţiar frances

[1] Thúry, *Török történetirók*, I, p. 132.

[2] Iorga, *Gesch. des osm. Reiches*, I, p. 419.

www.dacoromanica.ro

contele de Marcellus. Şi el ni-a lăsat amintirile sale din hevant [1]. Turcia, Siria, Palestina şi Grecia sînt descrise pe larg de el în afară de poesia populară grecească, despre care ni-a lăsat un volum întreg [2].

Pentru noi Romînii, amintirile lui Marcellus mai au şi un interes personal, fiindcă trebuiesc adause la şirul descrierilor lăsate de călătorii cari au trecut pe la noi.

Din timpul cînd Marcellus făcea parte din corpul diplomatic la Constantinopol, el venise în contact intim cu această societate grecească, jumătate românească, ce avuse o înrîurire atît de semnată asupra ţerii noastre şi care era să fie nimicită în 1821.

În Octombre 1820 ni povesteşte între altele despre nunta Hatmanului moldovean Constantin Bogdan Paladi cu Domniţa Ralù Callimachi. Avu loc pe Bosfor la Terapia în presenţa întregii aristocraţii fanariote de atuncea, membri ai familiilor Moruzi, Suţu, Callimachi, Spătari, Postelnici, şi însuşi Patriarh Grigorie, cel ce era să devie după scurt timp unul din marii martiri ai elenismului.

În timpul ospăţului de şeizeci de tacîmuri se auziră de-odată bubuind tunurile staţionarului frances: se anunţa naşterea unui fiu al ducelui de Berry, viitorul conte de Chambord.

Această serbare este poate ultima rază de soare asupra unei societăţi condamnate să dispară. O lume care, cu toate păcatele ei, represinta totuşi timp de mai bine de un veac tot ce Orientul avea mai strălucit, mai cult şi mai rafinat.

Marcellus nu era însă să asiste la schimbările radicale în structura socială ce erau să fie aduse de Eterie. Plecă spre Franţa, luînd drumul, obişnuit pe acest timp, prin Muntenia.

La Bucureşti avu o lungă audienţă la Alexandru Suţu, „bătrîn deştept, care cunoaştea Europa aproape tot aşa de bine ca misterele Porţii Otomane sau interioarele Fanarului".

Marcellus se bucură de ocasia ce-o are de-a regăsi pe frumoasele „coconiţe", vecinele sale de pe Bosfor. Nu mai vorbiau greceşte însă: bîlbîiau franţuzeşte.

La Curte asistă la un ospăţ de două sute de tacîmuri pentru a serbători patru nunţi într'aceiaşi zi. Între mirese era şi tînăra,

[1] *Chants populaires de la Grèce*, Paris 1830. in 18°.

[2] Comte de Marcellus, *Sonvenirs d'Orient*, Paris 1839, 2 vol. 8°. Ed. a doua; 1853, a treia 1861.

www.dacoromanica.ro

frumoasa Domniță Ruxandra, care era să moară după doi ani, măritată cu Emanoil Arghiropulo. Musică multă—orchestră italiană și lăutari țigani. La sfîrșitul mesei toți artiștii se unesc într'o „armonie grozavă". Se bea la sănătatea tinerilor căsătoriți. Arnăuții se aruncă cu iataganele spre cetățile de zahăr la capetele mesei. Sute de păsări, canari și sticleți, scapă din aceste prăjituri uriașe, zboară prin sală și se coboară pe oaspeți, împrăștiind versuri grecești scrise pe panglici de hîrtie, ce le purtau legate la gît.

Peste două luni bătrînul Domn era să fie condus la lăcașul său de veci la Sfîntul Spiridon, și țara era să treacă prin frămîntările Eteriei.

Marcellus cumpără la București o caleașcă nemțească. Precedat de un Arnăut și tras de opt cai mînați de doi poștalioni, plecă pe drumul obișnuit prin Bolintin, Florești, Cîrcinov, Pitești. Era toamna; din drumul tiist și plin de noroiu, Francesul nu vrea să-și aducă aminte decît de țerăncuța atît de drăgălașă în zdrențele ei cu picioarele goale care-i arătă o cădere de apă pe Argeș, rușinîndu-se frumos cînd străinul nu-i pricepu limba.

La Sălătruc mai trebuiesc șase boi, în afară de cei opt cai, și zece oameni cu frînghii pentru a trage trăsura pest stînci. Doi Romîni cu topoare merg înnainte pentru scoaterea trunchiurilor de copaci căzuți peste drum. Trece Oltul pe pod umblător și doarme la vătavul dela Cîineni.

După cinci zile dela plecarea din capitală, sosește la Turnul Roș. Face o carantină de trei zile. Fiecare haină sau chiar hîrtie trebuiau fumigate.

Se plimbă de-a lungul văii Turnului Roș, păzit de un sanitari și, seara, cînd vîntul și ploile bat spre fereastra cu zăbrele, se gîndește la țara pe care-o iubește: la Grecia.

Constantin I. Karadja.

DOCUMENTE

Fragment din diata Mitropolitului Veniamin Costachi

Precumŭ și acumŭ—, și afară de veșmintele arhierești cu trichelile, cîrja cea de argintŭ și crucea cea mare, cealealalte ce s'aŭ făcutŭ pentru paraclisŭ să nu să ia gîosŭ la bisearica cea mare.

www.dacoromanica.ro

Rogŭ şi pre iubitulŭ mieŭ frate Şerbanŭ şi pe prea-iubiţii mieĭ nepoţĭ să nu să mâhnească că nu i-amŭ împărtăşitŭ dinŭ rămăşiturile meale, ci mai vărtosŭ să să bucure, ştiindŭ că săntŭ părtaşĭ veaĕnicĭ pomenirĭ, şi crezŭ Dumnezeuluĭ mieŭ că elŭ îi va milui încătŭ a nu avea trebuinţă a moşteni pre alţiĭ. Iarŭ, (să nu dea Dumnezeŭ), de să va întâmpla a să lua acaretŭrile mănăstireştĭ de cătră stăpânire, atuncea părinţiĭ ceĭ ce vorŭ fi în mănăstire, să dea scrisorile viilorŭ şi viile la stăpânirea celorŭ mai de aproape rudeniĭ ale meale ce să vorŭ afla la acea vreme, ca eĭ să le stăpânească, şi să fie datorĭ a da pe totŭ anulŭ la sfânta mănăstire câte cinci sute vedre de vinŭ dintr'ânsăle, iarŭ carele va căuta să surpe aşezemântulŭ mieŭ acesta, să fie neertatŭ de mine smeritulŭ, şi să aibă a da seamă la înfricoşatulŭ judeţŭ a luĭ Hs. Şi pentru încredinţarea celorŭ maĭ susŭ scrisă amŭ întăritŭ acestŭ aĭŭ mieŭ aşezemântŭ cu a mea iscălitură, puindŭ şi peceatea; 1810, Ghenariŭ 4.

† Smeritulŭ Veniaminŭ proinŭ Moldavias. (Pecete cu V. M. M.) Ioanŭ arhimandritŭ şi stareţŭ s. m. Niamţuluĭ şi Seculŭ. Ioanŭ eroshimonahŭ proinŭ igumenŭ Niamţului, Ieroshimonahŭ Silivestru duhovnicŭ din s. m. Neamţului. Chesarie iconomŭ sf. mănăstiri Niamţului.

Comunicat de N. Iorga

Circulară tipărită din 1824.

(Din colecţia Helder, Galaţi.)

CIRCULARE

Die Aus und Durchfuhr des Bleyes in die Fürstenthümer Moldau und Wallachey betreffend.

Da in den beiden Fürstenthümern Moldau und Wallachey die Ruhe wieder hergestellt ist, so entfället der Grund, aus welchem die Aus und Durchfuhr des Bleyes dahin mittest Circulars vom 16. May 1921 Z. 9223/1542 verbothen wurde.

Es wird demnach zu Folge hohen Hofkammer-Präsidial-Erlasses vom 27 Dezember v. J. Z. 51380/5416 hiemit öffentlich

www.dacoromanica.ro

bekannt gemacht dass die Aus und Durchfuhr des Bleyes in die Fürstenthümer Moldau und Wallachey unter Beobachtung der Zollvorschriften wieder gestattet ist.

Innsbruck, den 12 Februar 1824.
K. K. Landes Gubernium für Tirol und Vorarlberg.
Karl Graf von Chotek
Gouverneur.
Joseph Edler v. Fölsch
k. k. Gubernalrath.

Nro $\frac{2189}{319}$

(După un exemplar măsurînd 34 × 20 cm. în biblioteca mea).

(Comunicat de **C. I. Karadja**).

Două documente privitoare la Ţinutul Cuca[1] (judeţul Argeş)

Cu mila lui Dumnezeu Io Radu Vvd. şi Domn a toată Ţara Rumănească, feciorul răposatului Mihnei Vvd., dat-am Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele aceştii fămeii pre nume Slavna şi bărbată-său Stoicăi ginerile Naniei de la Cuca, şi cu feciorii lor căţi Dumnezeu le va da ca să le fie lor moşie la Cuca, însă toată partea tătăne-său Naniei, şi de moştenire şi de cumpărătoare. Pentru că această moşie ce s'au zis mai sus toată i-aau fost bătrînă şi dreaptă, şi moşie şi de baştină, a Naniei tatăl Slavnii. Apoi alt fecior din trupul lui nu au avut, fără numai această fată a lui de mai sus zisă. Ci singur Nania de a sa bună voe au venit înainte Domniei Meale, de au dat fie-sei Slavnei şi gineri-său Stoicăi ce s'au zis mai sus: toată partea de moşie den Cuca ce s'au zis mai sus: şi moştenire şi cumpărătoare, oricîtă să va alege duprestre tot hotarul, din cîmp şi din pădure, şi din apă, şi din silişte, şi dupretutindenea, ca să le fie moştenire şi ca să-l pomenească după moartea lui. Şi au pus şi blestem, după moartea lui orice om

[1] Sat sărac, aşezat pe vîrful unui deal, ridiculisat de spiritul popular: „De unde eşti? De la Cuca, unde-i mămăliga cît nuca, şi o păzesc douăsprece cu măciuca, ca să nu li-o 'nghită curca".

www.dacoromanica.ro

să va ispiti să strice acest aşezământ al lui, acela să fie proclet şi afurisit de 318 sfinţi părinţi dela Nichea. Şi au pus Nania şi mărturii mulţi megiaşi pre nume: Bunce, şi Drăgan, şi Hrizan, şi Manea din sat. Drept aceia şi Domnia Mea am dat Slavnei şi bărbată-său Stoicăi ca să le fie lor moşie de baştină şi ohavnică, lor şi feciorilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor lor. Şi de către nimenea să nu se clătească, după zisa Domniei Meale. Iată şi mărturie am pus Domnia Mea pe jupan Vintilă Vel Dvor. i jupan Nica Vel Log. i Datco Vist. i Cîrstea Spăt. i Panait Stol. i Bratul Com. i Lupul Păh. i jupan Foti Vel Post. Isprav. Nica Vel Log. Şi eu Neagoe am scris la Ocnele Mari, Fevr. (?) 25, şi de la Adam până acum văleat 7120 [1627].

(În colţ:) acest izvod s'au tălmăcit după uricu sărbesc de Costandin dascălu slov. la şcoala slov. la Sf. Gheorghe cel Vechiu ot Bucureşti.

† Eu Costandin dascălu slov. pisah; 1792, Apr. 14.

* * *

† Adică eu jupăneasa Neacşa Berească dat-am zapisul meu la mîna jupânului Loji şi la a jupânului Lămotă şi la a frate-său Vlad precum să să ştie că le-am vîndut hotarul de moşie Cuca, de a mea bună voe, pe bani gata zloţi 400, adică patru sute, ca să le fie lor moşie în veci, şi lor, şi nepoţilor şi strănepoţilor lor, căţi Dumnezeu îi va prăsi din în neamul lor până în veci. Şi, cînd le-am vîndut acel hotar de moşie, au fost mulţi boieri martori şi megiaşi care mai jos se vor iscăli anume. Şi le-am dat şi ocolnică cît şi până unde să stăpînească. Le-am dat-o din izvorul Mitrii drept în gura Babii în rugitură pe dîn jos pe părău şi ese în deal în gărniţa văruită şi coboară drept în Voiniceasa şi pe apa Voinicesii până'n obîrşie pe scursura de spre răsărit şi merge drept în pădure în stejarul văruit; de la stejar drept în obîrşia Rogojinei şi merge în colnecul hăl mare, şi den partea dreaptă în stejarul din Gogeanul şi ese în deal în muchia Blatorului, muchia la vale până în lacul Cărbuni, şi apucă dealul în jos până... *(rupt)* apucă dialul la vale până în frasin; şi de la frasin ese în deal drept spre răsărit şi coboară în stau (*sic*) unde se împreună cu Cuca şi iesă în deal în ştejari şi apucă pă Gogiomanu drept în vale, unde să împreună Băjenia cu Chiţoriştii şi iese în deal pe Ştirbină

www.dacoromanica.ro

şi merge drept în movilițe în coada Bălțatei şi de îmmovilițe merge drept în furcitura Radii în vale şi ese drept în deal spre răsărit şi trage iară în zăvorul *(sic ?)*Mitrii. Acest hotar l-am vîndut eu, jupăneasa Neacşa Berească, şi am pus şi degetul în loc de pecete. Iunie 15, 7241.

† Eu, Preda Buzescul, martor
† Eu, Vintilă Buicescul, martor
† Eu, Radu ot Calomfireşti, martor
† Eu, Barbu Coforogeanu, martor
† Eu, Stanciu pîrcălabul ot Longeşti, martor
† Eu, Vlad Soitaş (?), martor
Şi am scris eu, popa Stoica ot Fărcaşi, cu zisa lor.

comunicate de T. G. Bulat

Inventariu de acte relative la familia lui Alexandru-Vodă Şuţu [1]

1755. O declarație a lui Alexandru Dracu Suțu pentru un loc de casă din Terapia, cumpărat dela Mariţa şi Elena Chiriazi.

1779. Două înscrisuri ale Ruxandei Suțu pentru un loc la Chalke.

1796. O chitanță a lui Alexandru-Vodă Callimachi, cu care se împrumută dela Alexandru Suțu cu 1.500 de lei.

1797. Două acte pentru proprietatea lui Alexandru Suțu pe două strane din biserica Sfîntului Ion din Constantinopol, date de Catinca Karafiola.

1779. Actul bisericii Sfinților Voevozi dela Mega Rheuma, pentru vînzarea unei strane cu 1.000 de lei Domniței Eufrosina Callimachi.

1803. Un act prin care Alexandru Suțu dăruieşte din locul său dela Constantinopol cinci coți bisericii Sfinților Voevozi, pentru drum.

1818. O scrisoare a lui Gh. Logios pentru o datorie a Postelnicesei Soltana Suțu şi Dimitrie Paparigopulo.

1813. Un înscris al lui Paparigopulo pentru amanetarea unei case dela Terapia a lui Alexandru Suțu.

---

[1] Găsesc fără altă indicație, de o mînă străină, acest act în hîrtiile mele. *(N. I.)*.

www.dacoromanica.ro

1817. Actul lui Alexandru Suţu, cu care asigură o parte din zestrea soţiei sale Domniţa Eufrosina Callimachi, în sumă de 100.000 de lei turceşti, în mai multe proprietăţi ale sale.

1822. O declaraţie a lui Vasile Paparigopulo, fiul lui Dimitrie Paparigopulo, prin care arată că tatăl său a primit 190.984 de lei daţi de Domniţa Eufrosina Callimachi şi că ipoteca făcută într'o casă rămîne stinsă.

1822. O declaraţie a Doamnei Eufrosina Callimachi, cu care asigură în proprietăţile sale pe creditorul soţului său, Alexandru Suţu, cu suma de 190.984 lei.

1822. O scrisoare a lui Gheorghe Zosimas pentru banii ce are la Domniţa Eufrosina Callimachi.

1823. Înscrisul Eufrosinei Callimachi, care, fiind în Braşov, după fuga dela 1821, pune mai multe lucruri amanet, cu clausa penală.

1823. Un înscris al beizadelelor Mihail şi Nicolae Ghica cu care vînd o casă dela Terapia lui Alexandru Suţu.

1823. O copie după o anaforă a proprietăţilor familiei Callimachi.

1833. Un tablou de veniturile moşiilor.

„ O dispoziţie a lui Alexandru Callimachi.

1833. Un act legalisat de Divanul Ţerii-Româneşti, dat de Domniţa Eufrosina Callimachi lui Ştefan Moscu, prin care vinde cu drept de anticresă trei moşii din judeţul Dîmboviţa, anume: Brezoiul, Dedulească şi Slobozia pentru 9 938 galbeni şi 40.000 de lei.

1833. O procură a lui Scarlat Paparigopulo, fiul lui Dimitrie Paparigopulo, legalisată de Ministeriul de Justiţie al Ţerii-Româneşti, cu care împuterniceşte pe Domniţa Eufrosina Suţu a vinde proprietăţile de la Constantinopol, amanetate la tatăl său, fiindcă a plătit banii.

1833. Una sută treizeci de bucăţi de hîrtii, diferită corespondenţă a Eufrosinei Callimachi cu mai multe persoane, din timpul refugiului la Braşov.

Testamentul lui Dimitrie Eustatievici [1]

In cursul cercetărilor mele, în colecţia d-lui Marţian din Năsăud, am dat peste testamentul original, subscris de acest întâiu autor de gramatică românească, pe care o „afieroseşte“ lui

[1] V. N. Iorga, *Ist. lit., rom.*, II, pp. 272—4; Sextil Puşcariu, *Ist. lit. rom., epoca veche*, I, Sibiiu, 1921 p. 169.

www.dacoromanica.ro

Constantin Mavrocordat. „Diata", care este o autobiografie, scrisă cu evidentă influenţă ortografică rusească, socotesc că va adăuga ceva deslușiri la cele ce s'au spus asupra lui şi la ceia ce mai ales s'a presupus de unii, că, adecă, n'ar fi fost Romîn.

„In numele Sfinti Troiţi, Tatălui, Fiului şi a Sfîntului Duh, Amin!

Din tinereţile meale am cunoscut şi priceput şi crez că tot omul, după povăţuirea Sfintei Scripturi, aşa trebuie să se roage lui Dumnezău ca când în tot ceasul ar trebui să stea în judecata Domnului său; de altă parte, aşa trebuie să se silească, să să nevoiască şi să să ostenească după cele ce sînt spre traiul vieţii omului ca cînd niciodată n'ar înceta a vieţui trupeşte, mai cu seamă aceia cari au crescut din trupul său şi nişte odrasle, adecă feciori şi fete, pentru că aşa ne învaţă înţelepciunea firii, adecă: Părinţii sînt datori spre fii lor cu toate darurile fericirii a-i face buni, norocoşi şi întru toate poruncile cele dumnezeeşti şi împărăteşti a-i lumina şi a-i îndrepta.

Şi, pentru că, văzîndu-mă şi aflîndu-mă călcat de un beteşug cumplit, dintru care şi moarte lesne îmi poate urma, la care toată lumea iaste supusă, fiind cu minte întreagă şi cu pricepere, am hotărît în mine această următoare diată sau rînduială pentru odraslele meale încă în viaţa mea a o face şi a o aşeza, care aşa urmează:

Intîiu. Rugîndu-mă lui Dumnezeu celui milostiv şi mult puternic şi îndurat ca să-şi varse mila sa cea necuprinsă preste mine şi preste soţul mieu cel iubit şi mult pătimitor, căruia nu e urît de boala mea, şi preste iubitele copilele meale Linţa şi Fica, las cu gura mea cea nezmintită toată avuţia mea, cea mişcătoare şi cea nemişcătoare, care să află în catastifurile meale de mine iscălite, soţului mieu, cu care toată avuţia mea o am căştigat şi pînă acum chivernisit. Pentru că m'am încredinţat că acest soţul mieu partea cea dreaptă din bunumul mieu, adecă din bani gata, neînţelegînd aicea uneltele a casii meale, care numai la ia să cuvine, va da ficelor meale; care parte pentru mai mare întărire soţul mieu aicea o şi hotărăsc, adecă: la Linţa trei mii ungureşti şi la Fica aşişderea trei mii ungureşti, pentru mai mare fetelor meale fericire şi întărire: dîndu-le Dumnezeu noroc de căsătorie partea lor, aicea însămnată şi hotărîtă, aşa să o dea bărbaţilor lor afară ca o(?) alatură părintească, făcînd despre partea aceasta sau alatura bună siguranţie, ca să nu rămîie featele meale de dragul părin-

www.dacoromanica.ro

tesc lipsite, pentru că, altmintrelea făcînd, nu vor fi îndestulate leagile cele de obşte şi nici nimenea, sau din rudele meale, sau din ai soţului mieu, cărora cu nici cu un craiţar nu sînt legat, să n'aibă putere, partea cea însemnată şi ficelor meale dăruită din mîinile ei a cere sau a sili spre dare afară. Şi, căsătorindu-le, aşa să le înzestreze cu darurile cele din afară, cît nici eale să nu fie lipsite, nici maica lor, soţia mea, care totdeauna le va îmbrăţişa cu mila şi cu dragoste, să nu să scază nici mai puţin în averea sa. Şi, al doilea, ce se atinge de rudele meale, adecă sororile din Braşov (că fraţii dintr'un sînge n'am), cu care eu, după moartea repousatului părintelui mieu Estatie, despre tot bunumul părintesc m'am împărţit şi despărţit şi în viaţa mea după putinţa mea le-am miluit, n'am modrul a le împărtăşi din averea mea cu soţul mieu cîştigată, şi spre seama copiilor mei adunată, ce, miluindu-le Dumnezeu, să fie îndestulate cu darurile meale care le-am dat în viaţa mea.

Al treilea. Partea sau alatura a soţii.meale cei iubite, de la părinţii săi adusă şi la fraţii dumneai înainte dată, aceia să nu să înstrăinează, pentrucă de spre alatura sa, după îndreptare pravilelor ai iubirii noastre, numai acela poate face rînnduiala al cui iaste, măcar că ştiu bine că maica bună iubeaşte pre copiii săi, şi nimic nu înstreinează de la dînşii.

Al patrulea. Intîmplîndu-se ca să schimbe ceva prin nenorocire datoraşilor din bunul mieu cel mişcător, adecă din capital, în catastiful mai sus pomenit însămnat, atuncea, la o întîmplare ca aceasta, nu voesc ca să să înplinească scăzămîntul capitalului din alatura soţului mieu, ce săngur capitalul mieu să rabde scăzămînt; însă copilele meale alatura cea hotărîtă deplin să o capete; însă

Al cincilea. Deaca scade, supt îndelungarea beteşugului mieu, ceva din capitalul mieu în catastif însemnat, atuncea, după starea capitalului şi alaturile cele rînduite, din firea sa vor scade, şi apoi eu altă rînduială voiu face şi împărţalnişte.

Al şaselea. Moşiile meale care se află în Ţara-Romînească şi Braşov, dinpreună cu caii cărora soţia mea nu poate purta grija, să să vînză şi capitalului mieu să se adauge şi să cază supt stăpînirea soţului mieu, că frăţiile meale nici întru aceste-n'au nici o parte, să se ştie: a) via cea din Ţara-Romînească mare easte jumătate a mea, jumătate a şogorului Radu Catana; b) via cea mică easte toată a mea, că eu o am cumpărat; c) grădina din Braşov

www.dacoromanica.ro

încă easte a mea; caii sînt la popa Nicolae din Cernatu, cărora numărul easte scris în catastif.

Al şaptelea. Fiindcă tot omul easte muritor, dintre care şi eu sînt unul, poftesc ca, cu prilejul acela, cînd va fi voia Dumnezeului mieu să mă cheame, cu cuvioasa cinstea, ca pre un iubitor de leage, să mă mute iubitul mieu soţ Sofia, cu sfatul pitropilor şi ajutorul său, aicea însemnaţi, din sălaşul acest vremelnic la cel veçinic, însă nu cu modrul mîndriei, ce numai după vrednicia haracterului mieu. Pomenirea după obiceaiul Bisericii meale, pre care eu din viaţa mea o am păzit şi dogmele ei neamului mieu neîncetat prin scrisori şi prin faptele ceale văzute şi nevăzute ca un om păcătos o am proptit şi întărit, şi, pentru că eu de-o parte sînt moştean din Braşov, unde şi părinţii miei sînt întru Domnul repousaţi, de altă parte, după cuvîntul Apostolului, m'am făcut prin leage cu soţul mieu un trup, poftesc ca să aibă numai soţul mieu cel iubit Sofia atîta dragoaste cît să nu să lapede a-mi face şi în biserica Braşovului în vremea cea mai bună o pomenire. Insă nu cu mare scădere capitalului mieu, ce numai după o rînduială mai bună, şi afară de dînsa pe numele ei sau al mieu nimenea altuia, măcar şi din rudele meale sau al ei, să nu îndrăznească a face cheltuială, şi spre plătirea acesteia a o sili să nu îndrăznească.

Al optelea. Stînd aceasta aşa, şi ştind eu că slujba mea nu stă supt socoteală, şi eu nefiind nici la o tarizdinţia (sic) magiştraturilor supt niciunui crăescului guvern, după îndreptarea leagilor, las Sofia stăpînă bunumului mieu şi tutor ficelor mea'e, doamna şi stăpîna, însă aşa cît nimenea nici din rudele meale, nici din ale ei, să n'aibă nici într'un chip sau în lucru mai mic a-i porunci şi la cevaşi a o si'ui. Şi, pentru că şi însuşi Hristos lîngă maica sa a avut şi un purtător de grije, aşa şi eu, luînd pildă de acolo şi din leagile ţării, spre paza, povăţuire şi spre apărarea ei şi a copiilor miei întru toate lucrurile, las pre iubitul mieu şogor Gheorghe Marco şi pre dulcele fratele mieu Dimitrie Ercovici ca să ne fie curator şi păzitor, cu această înzestrare şi legătură ca totdeauna să se silească supt mare jurămînt aşa a îndrepta lipsele lor şi a păzi de toată asupreala pre aceste trei al trupului odrasle ca nicio răutate pizmoasă să nu cază asupra lor şi să nu le calce. Bunumul lor ca al său să-l defendeluiască, lipsele lor cu sfaturi bune să le împlinească, şi la avuţia lor să nu se atingă sau să o înstrăinează. Ascultînd de aceste cu bună seama veţi împlini dătoria cea părin-

www.dacoromanica.ro

teasca şi de la Dumnezeu veţi primi plata ca cei ce caută pre săraci.

Mai pe urmă zic ţie iubit soţul mieu şi rugîndu-te cu numele lui Dumnezeu să păzeaşti pre fiicele meale cele iubite, şi de diata mea, şi să fii maică cea dreaptă, numele mieu şi pre mine să nu mă uiţi, ci să-i cinsteşti şi în veaci să-i pomeneşti. Şi domniilevoastre ţie, iubit şogore, şi fratele mieu cel dulce, punîndu-vă înainte dragostea jurfii şi a părinţilor, vă dau în pază prea-iubitele meale odrazle, aşa ca numai din mînile voastre să ceară Dumnezeu seama pentru ele, şi las dragostea şi pomenirea mea vouă.

S'au dat în Sibii, în luna lui Fevruarie în 12 zile, anul Domnului 1794.

Dimitrie Eustatievici

Vidi Popp, Lieutenant, und des Erblassers Schwiegersohn.

comunicat de T. G. Bulat

Acte de la Matei Basarab

† Cu mila lui Dmnzeu Io Matei Voevod şi Domn a toată Ţara-Rumănească, nepotul marelui şi prea-bunului bătrînului răposatului Basarab Voevod, dat-am Domniea Mea această poruncă a Domnii Meale slugii Domniei meale Jipei, fecìorul lui Lorinţ din Vernești, şi cu feciorii lui cîţi Dumnezeu îi va da, ca să fie lui moşie la Vernești sud Buzău, însă din partea unchi-său Dobromir tatăl Dobromirii a treia parte din cîmp şi din pădure şi din apă şi din dealul cu viile şi din siliştea satului dupretutindenea, oricît s'ar alege du preste tot hotarul. Pentru că această mai sus zisă moşie i-au fost dată de Dobromir fii-si Dobromiri zeastre încă din zilile Mihni-Vodă. După aceia, cînd au fost în zilele răposatului Şărban-Vodă, la leat 7118, iar jupăneasa Dobromira, mătuşa Jipei, ea singură de voia ei au fost mers înaintea lui Şărban-Vodă şi înaintea răposatului părintelui Vladicăi Lucăi şi înaintea părintelui episcopului Chiril ot. Buzău şi înaintea lui Gavriil-Vodă la leat 7112, şi au mers jupăneasa Dobromira şi acum în zilele Domnii Meale la leat 7124 înaintea părintelui Efrem ce au fost episcop la Buzău, de au dat toată partea de moşie din Vernești şi cu viile din deal, încă şi dint'ralte părţi de moşie pe unde ar avea moşii şi moş-

www.dacoromanica.ro

teniri şi ţigani să fie toate pe mîna nepotu său Jipei. Pentru că le-au dat ea de bună voea ei pentru pomeană şi pentru sufletul ei, cu mare blestem, că alţi feciori din trupul ei n'au avut, ci le-au dat ca să-i fie Jipei moşie de baştină şi ohavnice în veaci. Iar alţi nepoţi sau alte rudenii cari ar fi nimenea treabă şi amestec să nu aibă, cum am văzut însumi Domnia Mea cartea lui Şărban-Vodă şi cartea Vlădicăi Lucăi şi a episcopului Chiril si cartea lui Gavriil-Vodă şi cartea părintelui Efrem ot episcopia Buzăului ot leat 7124, făcută cu mare afurisanie şi ce mulţi boiari, şi oameni buni marturi scrişi în carte, anume: de la Brăila Badea cupiţ şi din Badeani Barbul iuzbaşa de roşii şi din Săpata Dragomir stol. şi din Vernesti popa Jipa şi Dragomir Sorescul şi Dragomir diaconul şi Stanciul şi Avram şi Iacov şi Radul Simei şi Vălcul sin Cernat şi dela sfînta Episcopie Anastasie ieromonah şi Onofrie şi Pătru diiaconi şi din Potoceani popa Stoica şi din Buzău popa Mihai. Drept acea am dat şi Domnia Mea însumi Jipei ca să-i fie moşie de baştină şi ohavnică. Şi iar să fie slugii Domniei Meale Jipei şi jupăneasii lui Nastasii un vad de două roate de moară în apa Buzăului. Însă din partea sărbească, însă din vadurile dupreste apă, de spre satul Mateeşti, şi grădinile împrejur pentru că au cumpărat Jipa aceaste doaă roate de moară dela Şarba şi de la Călin şi de la Barbuca şi de la Sarul şi de la Badi o roată şi trei cetvărţi şi de la Ştefu! şi de la Vasilie monah a treia parte dintr'o roată, preţu tot drept... aspri cu zapis de vînzare, şi cu mărturii scrişi în zapis cînd au fost curgerea anilor a 7138. Şi iar au cumpărat Jipa dela Dragomir din Zoreşti, însă din partea Creţului, o jumătate de roată de moară şi cu locul împrejur de lîngă satul Mateeşti, drept 800 aspri gata cu zapis şi cu mulţi oameni aldamaşari scrişi în zapis, lt. 7138. Şi iar au cumpărat Jipa moşie la Zoreşti de la Vlad Momolan, feciorul lui Dragomir Momolan din Zoreşti, 5 sj. de moşia din cîmp şi din pădure şi din apă şi din deal din cap pănă în cap dupretutindenea şi dupreste tot hotarul din apa Buzăului păn la locul cu zalogiile drept 2 aspri gata. Iar Dragomir Momulan, tatăl lui Vlad Momolan, el încă au fost cumpărat acei sj. de moşie de la Crăiţă din Zoreşti în zilele lui Şărban-Vodă. Şi am văzut Domnia Mea şi zapisul de vînzare, cu mulţi oameni buni mărturii scrişi în zapis de la lt.

www.dacoromanica.ro

7139. Şi iar au cumpărat Jipa dela Vasilie din Zoreşti 7 pământuri şi cu doi sj de moşie, însă un pământ de cîte 24 de paşi de pe moşia Şărbeasca drept 1,200 aspri. Şi iar au cumpărat Jipa dela Dumitru Armaşul două pogoane de vie şi cu doi sj. de moşie pe moşia Tudosiei din partea albulească drept 2 aspri gata şi de la Dobra Tunăreasa un pogon şi jumătate de vie şi cu un sj. de moşie, iarăşi de pe moşia Tudosiei din partea albească, drept 2 aspri gata, cu zapis şi cu aldămăşari scrişi toţi în zapis, lt. 7140. Şi iar au cumpărat Jipa de la Dragomir şi de la Stoica, nepoţii Ştefului Pietrariul, două pământuri în cîmp, un pământ de cîte 24 de paşi pe moşia Zoreasca pe partea şărbească, din partea Zori şi a Vladului, drept 90 aspri gata cu zapis şi cu marturii scrişi în zapis, lt. 7140. Şi iar au cumpărat Jipa de la Muşat feciorul Muşetoaei din Zoreşti doi stînj, de moşie la Zoreşti din partea zorească din hotar pan în hotar, de la lacul cu zalogiile păn la matca Buzăului şi păn la Săpatul, drept 800 aspri gata cu zapis de vînzare şi cu mărturii scrişi în zapis, lt. 7140. Şi iar au cumpărat Jipa dela Gavriil şi dela fii-său Vladul din Mateşti partea lor toată dupreste tot hotarul, din capul moşiei, de la Săpatul preste apa Buzăului păn la matca veache lîngă Vernesti, însă partea lui Gavriil sj. 22 şi cu viile. Şi iar de la Gavril 7 sj. de moşie şi cu vie din partea Neagului din Mateşti dupreste tot hotarul, drept 20 aspri gata. Iar Gavril el încă au fost cumpărat dela Neacşul din Mateşti. Şi iar au cumpărat Jipa dela Radul feciorul Balii din Mateşti 7 sj. de moşie şi cu vie preste apa Buzăului din hotar păn în hotar şi cu ştirea tutuior fraţilor lui drept 12 aspri gata, cu zapis de vînzare şi cu aldamăşari scrişi în zapis, lt. 7140. Şi iar au cumpărat Jipa de la Neica şi de la Vladul şi de la Partea şi dela Radul, feciorii lui Vintilă din Zoreşti doi sj de moşie din partea lui Dragoş Sterpul şi alt sj. din partea zorească, de la Muşat al Muşătoai, drept 11 aspri gata, din lacul cu zăloagele păn la Săpatul, cu vii şi cu vad de moară ce l-au fost cumpărat acesti oameni ce s'au scris mai sus de la Dragoş şi de la Muşat în zilele lui Şărban-Vodă pe foametea cea rea. Şi am văzut Domnia Mea zapisul de vînzare din zilele lui Leon-Vodă, cu mărturii şi cu aldămăşari scrişi în zapis la curgerea anilor lt. 7140. Şi iar au cumpărat Jipa de la Bogdana, fata lui Mareş din Bistra, trei sj. de moşie

www.dacoromanica.ro

la Zorești din partea lui Dragoș cel sterp, din săpatul păn la lacul cu zalogiile drept 1 aspri gata, ce au fost cumpărați de Fota și de soru-sa Irina de la Dragoș în zilele lui Șerban-Vodă. Și iar au cumpărat Jipa de la Vladul feciorul lui Momolan 3 sj. de moșie la Zorești din apa Buzaului păn la lacul cu zalogile din partea lui Crăița drept 1 aspri gata. Și iar au cumpărat Jipa dela Dragomir Dancea din Zorești 5 sj. de moșie, însă din partea Anii fata Basobii, din apa Buzăului păn la lacul cu zalogiile drept 2 aspri gata, ce au fost cumpărați de Dragomir de la Bia, fata Basobii, în zilele lui Șărban-Vodă. Și am văzut Domnia Mea și zapisul de vînzare cu multe marturi scrișt și în zapis tot pă nume, cînd au fost curgerea anilor 7141. Și iar au cumpărat Jipa de la Gherghe și de la Hina și de la Dobra, nepoții lui Banco din Vernești, 12 sj. de moșie la Vernești. Însă din partea unchiu-său Banco din cap pan în cap dupreste tot hotarul, din matca Buzăului păn la lacul cu zalogile, și cu viile în deal, cît ar fi pre acei stănj. drept ug. 24 bani gata, și cu zapis dela mîna lor de vînzare, și cu oameni buni marturi și aldămășari scrișt în zapis tot anume, la curgerea anilor 7142. Și iar să fie Jipei moșie la Zorești sj. 4 din cîmp și din pădure și din apă și din vii și dupretutindenea oricît s'ar alege, din apa Buzăului, păn la locul cu răchițele. Pentru că au cumpărat Jipa acești sj, de moșie de la Oprica, fata Vladului, însă din partea Dragolui i a fii-său Dragomir drept 18 aspri gata. Iar Vladul el încă au fost cumpărat acești mai sus zișt sj. de la Dragolea și de la fii-său Dragomir din Zorești de multă vreame, din zilele Mihnii Vod, ot lt. 7003, iar Jipa și soția lui Nastasia ei au fost cumpărat acum, în zilele Domnii Meale Și am văzut Domnia Mea și cartea Mihnii-Vodă de față în mîna Jipei Și au vîndut acești mai sus numiți oameni ale lor moșii și părți de moară și viile ce s'au zis mai sus ei de a lor bună voe cu știrea tuturor megiașilor din sus și din jos și din prejurul locului și dinaintea Domnii Meale. Drept aceia am dat însumi și Domnia Mea slugii Dom.-Meale Jipei și jupaneas. lui Nastasii ca să le fie lor moșie de baștină și ohavnică, lor și feciorilor lor, nepoților și strănepoților lor, și de nimenea să nu să clătească depe zisa Domnii Meale. Iată și marturi punem Dom. Mea pe jupan Hrizea Vl. Ban, i jupan Tudosie Vl. Ban de la Craiova, i jupan (lipsă în text) Vl. Dvor. i jupan Grigorie

www.dacoromanica.ro

Log. i jupan Radul Vl. Vist, i jupan Preda Vl. Spăt. i jupan Buzinca Vl. Cluč. i jupan Vasilie Vl. Stol. i jupan Buzinca Vl. Pah. i jupan Costandin Vl. Post. ispravnic Grigorie vl. Log. Şi am scris eu Lepadat log. în oraşul Bucureşti, în luna Ap. 10, lt. 7147.

Floru ierei dasc. slov. izpisat Publicat de **N. Bulat**

DĂRI DE SAMĂ

Dimitrie Dan, *Mănăstirea Sucevița, cu anexe de documente ale Suceviței și Schitului celui Mare*, Bucureşti 1923.

În partea istorică se notează vechiul schit de la Sucevița, care ar fi pomenit într'o scrisoare bistrițeană la 24 (nu 10) Iunie 1564 (Hurmuzaki, XIV, pp. 561—2, No. MXXXIV). Dar aici nu e vorba de un călugăr, ci de un „prudens Zawa de Zwchawyza", deci Movileştilor li revine tot meritul inițial al clădirii. Mențiunea daniei lui Ioan Sturdza Hatmanul la 1-iu Septembre 1551 e ulterioară (v. p. 65), dar, de fapt, Sturdza ocupa atunci această dregătorie. Nici n'aş crede că Ieremia Movilă a murit la Hudeşti, în Dorohoiu (p. 9 nota 4). Vederea care dă întâia formă, p. 23, e de folos. Moise Movilă cel din 1534 al lui Laurian e de fapt Domnul de la 1634 (p. 36). Genealogia familiei e făcută cu cea mai mare rîvnă. De ce numele de familie Rareş al mamei lui Ieremia şi Simion (p. 37)? Gheorghe de Lozna (Lozonachi), tatăl Doamnei lui Ieremia, nu e «de Lezini» şi nu înțeleg de ce e poreclit în pecete Kataratos („blăstămatul") (p. 39.) Păr. Dan citează *Arhiva genealogică* pe 1913, pp. 178-80; cf. *ibid.*, p. 231. La fetele lui Ieremia se adaugă, după „creşterea colecțiilor Academiei Romîne" pe 1906, p. 97 şi Urechiă, ed. lui Miron Costin, pp. 305, 691, 706, Gafița, soția lui Ştefan Brăiescu. În adevăr, contra unei păreri ale mele mai vechi, Regina trebuie să fie doamna Irina. Alexie şi Alexandru (p. 43 nota 5) sînt nume deosebite.

Cronica mănăstirii e făcută cu multă îngrijire (p. 44 şi urm.). Urmează descripția amănunțită a zestrei ei (dar nu se dau textele slavone ale inscripțiilor). Aierul din 7100 are o dată care rămîne să fie întregită (pp. 49-50). Este şi un aier de la Ştefan-cel-Mare, dat Moldoviței în 1497 (pp. 50-1; Bogdan-Vlad e un singur nume). La icoane se culege numele pictorului Iov

www.dacoromanica.ro

din 1698 (p. 58). Interesantă e cea dăruită la 1587 de Ioachim Patriarhul Antiohiei (pp. 58-9). Pe un chivot menţiunea coregentului lui Petru Şchiopul, fiul Ştefan, la 9 Iunie 1591 (p. 66). Şi un „văzduh" de mătasă e de la Ştefan-cel-Mare, din 1493 (p. 73).

Lista egumenilor şi a moşiilor urmează. Resumatul documentelor, urmat de unele reproduceri integrale, se dă pentru întâia oară. Cele mai vechi sînt din 4 Ianuar 1432 şi 17 Mart 1492. Ici şi colo unele greşeli de lectură se îndreaptă uşor. Pomelnicul e nou. N. I.

* * *

Silviu Dragomir, *Fragmente din cronica sîrbească a lui George Brancovici* (din „Anuarul Institutului de istorie naţională" Cluj, 1924).

După originalul păstrat în Biblioteca Patriarhiei sîrbeşti din Carlovăţ, d. Silviu Dragomir dă partea privitoare la Romîni din cronica mare a „despotului" George Brancovici (cea mică, redactată anume pentru Romîni, a fost scrisă de-a dreptul românește de autor, zis şi Brîncoveanul).

Înnainte de această ediţie, cu traducere, a textului slavon, în care se afirmă că trupul lui Mihai Viteazul a fost astrucat în Mitropolia Bălgradului (p. 8 nota 1), se dau unele păreri cu privire la alcătuirea şi valoarea lucrării. Nu se spune însă nimic despre izvorul, atît de asămănător cu aşa-numita Cronică a lui Nestor, din care şi-a luat ştirile despre începuturile slave şi întâiele timpuri rusești.

Oricare ar fi greşeala titlului dat Mitropolitului muntean Ştefan, nu e îndoială că textul românesc e autentic (v. pp. 20 şi urm.; cf. părerea contrară a editorului la p. 9). Forme ca „munteneştii Romîni" şi „Erdelia" pot veni dintr'o greşeală de copie sau, mai curînd, din traducerea nedibace a unui text slavon, nefiind trecută încă vremea slavonismului bisericesc. De altfel privilegiile ungureşti şi latine pentru Mitropolitul Sava, cuprinse în aceiaşi cronică, nu sufăr nicio îndoială.

Interesantă e şi menţiunea că Sava a comandat în Muntenia „crucile de fier cu globuri de aramă aurite" pentru Mitropolia sa din Bălgrad, că ţigla a trebuit adusă de aiurea, că arseseră „cinstitele icoane cu multe alte scule bisericeşti, împreună cu un steag al lui Mihai-Vodă, Domnul Ţerii Ardealului şi al amîn-

www.dacoromanica.ro

duror țerilor slavo-românești" (p. 89). Petrecerea lui Gheorghe la Banul Craiovei Radu Năsturel, p. 67 și urm.

Cronica era cunoscută din traducerea germană a lui Engel

N. I.

* * *

G. Bogdan Duică, *Gheorghe Lazăr* (din „Memoriile Academiei Romîne" secția literară), București, 1924.

D. Bogdan-Duică, a cărui informație e totdeauna extraordinară, scrie peste 150 de pagini despre Lazăr și mai ales în jurul lui. Asupra studiilor la gimnasiul Piariștilor din Cluj (de la 1798) se dau prețioase știri nouă. Tot așa asupra profesorilor de la Viena (după d. Georgescu). Catalogul cărților permite conjecturi asupra influenței literaturii de atunci. La trecerea în țară se înșiră predecesorii (și un Ioanichie episcop de Stratonichia, un unchiu al lui Dimitrie Romanò, un Gheorghe Ardeleanu, tatăl lui P. S. Aurelian, un Alexe Popovici). Pentru petrecerea la Bărcănești era de cules ceva din articolul mieu din *Neamul Românesc* de la 1919: biserica există, cu o inscripție în stilul lui Lazăr, vorbind de Bărcan, boierul lui Mihai Viteazul. Pentru elevii școlii grecești în *Revista istorică* pe 1917 8 se dă catagrafia elevilor săi. La sfîrșit arăt și aici că n'am vorbit nicăiri de ignorarea faptei lui Lazăr, ci a plecării lui în triste împrejurări (resumatul unei conferințe a mele). Multe documente la urmă.

N. I.

* * *

Preotul Al. H. Simionescu, *Mănăstirea Vorona*, Botoșani 1922. Lucrare clară, cu cîteva ilustrații. Vorona despre care am vorbit acum cîțiva ani la 1909 în „Calendarul Neamului Românesc", are o clădire de la 1600, refăcută în veacul al XIX-lea și avînd, pănă la războiu, frumoase odoare de argint recente, apoi o alta din 1793-1803 și două achituri. Cea mai veche însemnare pe cărți e din 1717: vorbește de răscumpărarea unei Evanghelii de la Tatari în 1717. Se dau și documente, unul de la Bogdan Orbul (traducere tărzie): mențiune a unui „Dănilă *protopop* Hărțega", de pe vremea lui Alexandru-cel Bun și a nepotului său Ioan diaconul, altul de la Alexandru Lăpușneanul (Huși, 1555, 17 Maiu) către Moldovița. Ilie „Zmulțilă" din 1764 trebuie să fie Zmuncilă. Un act din 1793 pomenește la Botoșani

www.dacoromanica.ro

pe negustorii Hagi-Ciulei și Iosif Jidovul, Anania Vornicul orașului fiind atunci mort.

N'avem la îndemînă lucrarea aceluiași cleric despre biserica Popăuți lîngă Botoșani. N. I.

* * *

Gh. Ghibănescu, Dorohoiul, *Studiu și documente*, Iași, 1924.

Prefața începe cu Mihai din Dorohoiu, supt Alexandru cel-Bun și cu Șandru, Șendrea sau Șendrică de acolo. Biserica e din 1494. D. Ghibănescu se ocupă apoi de dregătorii de acolo; șoltuzul sau voitul, vătaful, căpitanul cel mare, dregătorul, ureadnicul, vornicii (acesta în secolul al XVIII-lea). Cu acest prilej află bine să dea și lista, utilă, a Vornicilor Țerii-de-sus.

Actele încep dela 1656. De relevat „drumul Verbiei" (pp. 1, 15, 25). Serdarul Alecu Chinezul (p. 5). Postelnicul Drăghici de la hotarnica din 1834 e Manolachi istoricul (p. 23; v. și p. 27). Gheorghe Holban, „baș-capioglanul" (p. 70, 83) mort la Constantinopol e pomenit și în *Studiile și documentele* mele, XXII. Mai multe „mortasipii": și a Chișinăului („Chișnovului"), p. 79 și urm. Un tîrg Stroiești la 1795, p. 80. Asupra Herței, *Documentele Callimachi*. I. N. I.

* * *

Iorgu G. Toma, **Monumentul „Stilpul-lui-Vodă" din Vamă**, Cernăuți 1923.

Această cercetare e în legătură cu restaurarea monumentului din Vamă al trecerii lui Mihai-Vodă Racoviță în 1717, cu oaste proprie și cu Tatari, în Ardeal. La început, nota asupra trecutului localității (mențiune în act domnesc la 1409). Se arată toate mărturiile despre „stilp". Frumoase planșe împodobesc broșura. Una-l dă supt acoperișul făcut acuma. N'ar fi bine să se puie un medalion cu chipul lui Vodă ostaș care știa să cruțe pe ai săi din Ardeal? N. I.

CRONICĂ

D. Victor Motogna publică un act austriac de iertare de „pardon" sau „grație" a desertorilor, a „fugitorilor" (germ. Flüchtlinge), din anul 1797.

* * *

www.dacoromanica.ro

În *Revista Arhivelor*, d. N. A. Bogdan, vorbind de broşurile contra lui Mihai Sturdza, citează una necunoscută, „Întîmplările din Moldova în luna lui Martie 1748“ (12 foi), o ediţie ca pamflet a poesiei lui Alecsandri „Către Romîni“ (cu variante) şi traducerea ei germană („An die Romanen“), de sigur datorită lui C. Hurmuzaki, pentru Bucovina.

E o revelaţie Dosarul de porunci al lui Ioan Sandu Sturza, din care se publică acte de D. C. I. Karadja. Se vede toată noua orînduire după 1821 a mecanismului administrativ: judecată zilnică şi răpăde, refacere a monumentelor distruse (mănăstirea Secu), urmărirea, cu Turci ai beşlegii, a hoţilor, dregerea finanţelor, supravegherea funcţionarilor abusivi.

D. Iuliu Tuducescu dă ştiri despre vechiul Bucureşti (biserica Foişorul e clădită, spune d-sa, de Smaranda, soţia lui Nicolae Mavrocordat, şi terminată la 1745 supt Constantin Mavrocordat; şi alte date despre biserici) şi publică un curios act din 1796 privitor la o comoară falşă.

D. Sever Zotta analisează datele din „Viaţa lui Constantin-Vodă Cantemir“ de fiul său Dimitrie. Cantemir, evident după rebelul tătăresc, din Bugeac la începutul secolului al XVII-lea, nu e, cum crede d-sa, un nume de botez, ci un *nom de guerre*, luat de soldatul de aventură care a fost Constantin (asupra schimbării de nume la Vasile de repeţite ori am atras atenţia). Ciudat numele soţiei a patra a viitorului Domn, „Cubăe“.

Păr. I. Lupaş presintă un conspect al materialelor de arhive din Ardeal, de care se ocupă apoi păr. Ştefan Meteş (se denunţă arderea în 1919 de soldaţi a arhivei din Alba-Iulia şi cea din 1920 a Devei). Iar D. Gh. Nicolăiasa a strîns acte cu privire la întăia organisare a Arhivelor muntene supt ocupaţia rusească, la 1832. Ofiţerul Fonton de Verrayon cere şi adunarea materialului istoric, prin pisanii şi tradiţia orală, prin portrelele murale, ba chiar prin manuscripte, ca al „Învăţăturilor“ lui Neagoe-Vodă. Se notează la 13 Iulie 1832 calendarul, azi pierdut, al Brîncoveanului şi *un manuscript complect din lucrarea critică a lui Constantin Cantacuzino Stolnicul:* o carte scrisă româneşte: „Istoria Valahii pînă la descălicătoarea Domnilor“ ambele în acea bibliotecă de la Hurezi, din care au rămas numai rîndurile elenice, de un înnalt stil, de-asupra unei uşi (pp. 93-4 şi 96-7). Egumenul Hrisant (nu trebuie semn de întrebare)

www.dacoromanica.ro

răspunde la 25 Iulie că a pus să copie calendarul, „fiind vre-o patru cinci trupuri din filadie, iar nu unul singur", iar despre manuscriptul celalt, pe care de sigur că *însuşi Cantacuzino-l va fi depus la Hurezi* (despre forma complectă până pe la 1300 v., ce spun în „Istoria literaturii în sec. al XVIII-lea" iată ce spune egumenul către Mitropolit: „Îmi arătă părintele proigumen chir Ioanichiie că această carte încă din zilele răposatului arhimandritului Dorothei să află dată la Preasfinţiile Voastre şi că nu s'au mai trimis înnapoi, pentru care, în anu trecut, cînd m'am orînduit aici, la cercetarea ce am făcut hîrtiilor părintelui Dorothei, s'au găsit şi dooă sineturi ale Preasfinţiilor Voastre, unul adică dă cerere şi altul că s'au primit acea carte acolo, ci aceasta să va da acum unde să cere, şi, după săvîrşire, să va luo iarăşi înnapoi, precum făgăduieşte, ca să nu să răpuie." De bună samă o cerea, dacă nu Naum Rîmniceanu care a întrebuinţat-o, Florian Aaron, pentru Istoria principatului, în care poate s'ar afla urme din ideile Stolnicului. Alexandru Geanoglu Lesvodax, care umbla cu actele Mitropoliei, avea alte preocupaţii.

D. Alex. Băleanu dă o scrisoare a lui Nifon Bălăşescu despre Dicţionariul lui latin, preţioasă operă, din care spun încă odată că am văzut coli întregi între hîrtiile tatălui mieu. Bălăşescu, care tipăria cartea la Hochmeister în Sibiiu (şi tiparul era în adevăr occidental), cere şi sprijinul Domnului Moldovei, Grigore Ghica. Trei Domni munteni, Alexandru Ghica, Gheorghe Bibescu şi Ştirbei, au ajutat lucrarea. În Arhivele din Sibiiu s'ar putea, cred, găsi ceva despre această operă, poate şi foile pe care le-am avut eu în mînă.

În articolul d-lui Mototolescu despre herîie se citează falş definiţia mea: eu nu vorbesc de birságul unguresc, ci de birşagul documentelor româneşti din Ardeal, unde are sensul de heriie. De ce nu se introduc odată şi la noi obiceiuri de bună credinţă în discuţie?

Între documente, de la dd. Ghibănescu şi Costăchescu, — plus unul scos din arhivele Muntelui Athos şi publicat fără autorisarea cuvenită a organisatorului expediţiei ştiinţifice — unul al lui Ştefan-cel-Mare, din Bîrlad, 30 Iunie 1467 (pentru satul Urdeşti; numele de Sinat pare inadmisibil), unul de la Petru Rareş, din Vasluiu, 13 Mart 1531, pentru aceiaşi moşie (nume Barbu, Tatul, Jurj, Mara, Neaga), al treilea de la Ştefan Rareş, din

www.dacoromanica.ro

Hîrlău, 6 Maiu 7060 (din greşeală în text: 7007 şi în traducere 1522), pentru săliştea lui Micotă nu „Micotovă") (nume: Odochia), al patrulea de la Petru Şchiopul, din Iaşi, 17 Novembre 1583 (nu 1584), pentru Drăgan Tărîţă (nume: Nasta, Rusub, Văscan), al cincilea de la Ieremia Movilă, din Iaşi, 1-iu April 1603 (nume: Gliga, Ihnat, Hilimon; e vorba de „oastea şi Leşii cari au prădat până în Ţara Muntenească", supt Mihai Viteazul, fireşte). D. M. Stăncescu presintă o hotărnicie de la 1764 în regiunea Giurgiului.

Cronica dă multe lucruri nouă. Păr. Meteş, sprijinit pe o mărturie a lui Constantin Căpitanul (îngroparea lui Ştefăniţă Lupu), pe a Grecului Daponte şi pe însemnările lui Ştefan Ghindă, plus o notiţă contemporană din April (?) 1661 privitoare la moartea lui Vasile Lupu, dovedeşte că, în ciuda tăcerii cronicelor, trupul lui Vasile a fost adus de la Constantinopol şi înmormîntat la Trei Ierarhi. D. Zotta notează că un act din 1692 face din logofătul Gavrilaş Hîva „moşul" lui Moise Movilă şi riscă ipotesa că Doamna Marghita a lui Simion ar fi fost fiica lui Gavrilaş, de şi un act frances face din Gavril „nepotul lui Zolkiewski". Tot d-sa presintă trei surori, moarte mici, ale lui V. Alecsandri: Profira, Smaranda şi Teodosia; Cozoni, bunicul poetului, apare ca Grec din Bucureşti; el ţinea pe Antiţa, fiica lui Spiridon grămăticul de la Ocna, a cărui mamă era fata lui Mihale Delariu. D. V. Zaborovschi înseamnă lipsuri în colecţia Hurmuzaki.

N. I.

* * *

În *România Viitoare* d. D. Munteanu-Rîmnic relevează cu dreptate rolul Bărcăneştei în cariera lui Gheorghe Lazăr şi atrage atenţia asupra faptului că Ecaterina Bărcănescu, mama copiilor Scarlat şi Raliţa, era sora unuia din eforii cari întemeiară şcolile naţionale înnainte de Lazăr. D. Munteanu-Rîmnic înseamnă şi icoanele, lucrate de zugravul Nicolae, pe care Elena le-a dat la 1809 schitului Ghighiu de lîngă Ploeşti. *Boierii Ploeştilor, singurii, sînt Bărcăneştii*, şi începuturile tîrgului ar putea fi puse în legătură, cred, cu rolul, atît de important, pe care l-a jucat, la începutul veacului al XVI-lea, pornind din casa lui de ţară, Bărcan, începătorul neamului. I.

* * *

www.dacoromanica.ro

De mare interes pentru ideia Romaniilor, generatoare ale întregului ev mediu, sînt constatările şcolii istorice noi din Elveţia cu privire la începuturile confederaţiei.

Wilhelm Tell e regăsit în legendele scandinave. Amănuntele luptei cu Casa de Austria sînt o născocire modernă, cu nume cu tot. Ceia ce se constată e că „ideia comunală care în secolul al XI-lea se desvoltă în oraşele italiene străbătuse ceva mai tărziu la ţară (deci simultan: Romanii rurale şi urbane?). Din veacul al XII-lea, pe versanul sudic al Alpilor, comune rurale devin organisme politice independente. Acest fapt n'a putut trece neobservat în ochii locuitorilor văilor de sus [1] „(sau, mai curînd, fenomenul, cu juzi foarte vechi, e aici ca şi în Alpii italieni primordial?). Se afirmă că motive economice, obştile muntene (alpagiul) ar fi fost la origine; eu cred: motive tradiţionale. Iar importanţa pasagiului Gotthardului pentru concentrarea politică e absolut analog cu al pasagiului Carpaţilor pentru comerţul spre Orient al Europei centrale în secolul al XIV-lea, ca factor de creaţiune al vieţii noastre politice. Lucrările lui Oechsli, Durrer, Hausler, K. Mayer, ar trebui cercetate pentru un paralelism istoric interesant. N. I.

* * *

„Primim aceste ştiri:

1. În apropierea satului mieu, pe zarea ce desparte comuna Vultureni de comuna Găiceana din judeţul Tecuciu, este un loc căruia îi zice „la Cetăţuie". Se zice că aici ar fi fost în vremea veche o cetate turcească. Adevărul nu-l ştiu oamenii de pe aici. Are şanţ de jur împrejur şi nu-i decît o moviliţă pe un bot de deal, căci în acest punct zarea are o curmătură ca o trecătoare. La Răsărit de zare este pădurea Sohodor, iar la Apus cîmp arabil.

In partea opusă, adecă pe celalt bot de deal, peste curmătură iarăşi este un fel de întăritură la fel cu cealaltă, o movilă cu şanţ de jur împrejur, ca şi cam ar fi fost făcute pentru a apăra această trecătoare.

M'am gîndit mult de cînd să fie şi ce rost au avut prin aceste înfundături. Presupun că n'au prea fost oşti străine în timpurile vechi, şi mai ales de-a curmezişul zării, intenţionînd a trece spre Sascut.

1 Gilliard, în *Revue belge de philologie et d'histoire*, III, p. 111.

www.dacoromanica.ro

Se zice că înăuntrul acestor movile ar fi arme vechi, suliți, vase, etc. Cum s'ar putea afla adevărul?

2. Am fost vara trecută la Lisa, în județul Făgăraș, și auziiu vorbindu-se că pe teritoriul comunei Breaza este cetatea lui Negru-Vodă.

J. Petrea,
Învățător, com. Vultureni, jud. Tecuciu"

* * *

În *Anthologies illustrées, les Provinces françaises*, d. Louis Bréhier dă un adevărat model în frumosul său volum *L'Auvergne*. Toate laturile vieții acestei arhaice provincii, de la geologie până la obiceiurile populare, sînt înfățișate.

Relevăm, pentru interesul nostru special, nota de la pagina 80 despre șezătoare, *la Veillée*.

«Odinioară, după masa de sară, se țineau lungile șezători de iarnă la lumina vechilor lămpi cu untdelemn, întreținute cu contribuția mai multor gospodării. Femeile țeseau furca lor sau mișcau fusele războiului de horbotă; bărbații dejghiocau cânepa ori castanele, și adesea vre-un povestitor improvisat spunea în dialectul său plin de haz vre-o legendă locală ori punea gîcitori pe care cei de față se siliau să le deslege. Rugăciunea împreună mîntuia mai totdeauna seara.» Afară de amestecul Bisericii catolice, totul e absolut ca la noi. Poetul dialectal Vermenouze a publicat la 1912 un volum frances de *Dernières Veillées*.

Tot așa de interesantă e mențiunea obștilor de țerani, avînd și slugile în alcătuirea lor, cu «părți egale în proprietatea comună» și, în frunte, un «monistre», hotărînd operațiile comerciale și chiar căsătoriile, și o „monistresse", și ea aleasă, pentru lucrul femeilor (pp. 80-1). E de pus în legătură cu străvechile „Romanii" rurale.

Și în Auvergne e sistemul de transhumanță, și anume se merge la munte de la 20 Maiu la 15 Octombre (p. 81). Plugul se zice „araire", din *aratrum*, nume care pentru Romîni s'a păstrat în Balcani.

Ca superstiții se zice „drac" (sau „drey") „un drăcușor, cu forme diafane cu trup fin, care doarme ziua în pădure, supt o tufă și scapă noaptea ca să joace mii de renghiuri ciobanilor și plugarilor; rătăcește pe călător, străbate în grajduri

www.dacoromanica.ro

şi destăce caii, ascunde hainele păstorilor": i se întinde strachina cu lapte, îl lasă să între în casă cînd bate crivăţul (p. 92). Şi aici se aud clopotele oraşelor înnecate (pp. 92-93), ca în iezerul Dorohoiului. În munţii Auvergnei-de-Sus mirele e adus de călăreţi (p. 101). La danţ (*bourée*), se chiuie (p. 102).

Jumătate din volum e ocupată de o antologie de bucăţi bine alese privitoare la această provincie. Un pasagiu din Sidonius Apollinaris (scrisoarea XC) arată pe patriciul Ecdicius luptîndu-se cu Goţii în fruntea unei armate pe care el însuşi o adunase.

Ilustraţia e deosebit de bogată. De observat, la p. 136, moneda vechiului „rege" celt Bituit, urmaş el însuşi şi fiu al lui Luern (— Luerios, „Vulpea" (sec. II înn. de Hr.), monedă cu quadriga şi capul cu coif (p. 136), a lui Vercingetorix, cu vulpea, se pare (p. 34), „regi" capabili de a arunca în jurul lor bani de aur şi de argint (Strabon, Ateneŭ) şi hrănind pe oricine la ospeţe zilnice.

Lucrarea se termină cu o bibliografie, o tablă a numelor geografice şi o hartă. **N. Iorga**

* * *

Impotriva părerilor lui Xenopol, regretatului N. Dobrescu şi părerilor mele, d. C. Marinescu studiază din nou „Infiinţarea Mitropoliilor în Ţara-Românească şi în Moldova" („Analele Academiei Romîne" pe 1924).

Dacă opinii ale mele sînt aprobate pentru că le află şi la Gelzer şi, după mine, la istoricul bulgar Zlatarschi, d. Marinescu nu admite că între 1351 şi 1359 un Domn sărac, la începutul unei dinastii, ca Basarab sau Alexandru, fiul său, nu putea clădi într'un tîrguşor ca Argeş două mari biserici artistice una lîngă alta, şi — adaug — nici Neagoe n'ar fi distrus uşor o clădire veche de abia o sută cincizeci de ani şi care ar fi rivalisat cu splendida biserică domnească. Nu pot opune documente, cum nu mi se aduc înnainte documente; logica lucrurilor e însă pentru mine.

Scrisoarea lui Iachint Mitropolitul din Hurmuzaki, XIV, no. VI arată o nemulţumire cu „anume oameni", şi ce urmează pare să însemne că Marele Voevod nu recunoaşte nici el serviciile ce le-a adus faţă de Biserica din Constantinopol acest prelat. Oprirea de Voevod, supt pretext de lungime a drumului şi de ciumă, nu

www.dacoromanica.ro

arată de loc mulţămire cu Domnul muntean. Invoirea de a se numi dicheoflaxul Antim ca Mitropolit revelează o concesie smulsă, iar nu o hotărîre de bună voie. N'am spus că Iachint vorbeşte de „suferinţile... şi pîrile ce îndurase Mitropolitul de la Domn", cum scrie d. Marinescu (p. 3, nota 3), ci de „suferinţile sale şi pîrile ce a îndurat la Domn". Citaţia nu e exactă. Mitropolitul spune că e bolnav şi bătrîn, iar nu că **de aceia** n'a venit la Constantinopol, ci pentru că l-a oprit Vodă, iar **după aceia** s'a adaus şi slăbiciunea.

D. Marinescu crede că, dacă Iachint nu era capabil, cum am presupus, să combată catolicismul în Oltenia, Patriarchia îl putea înlocui pur si simplu. Lucrul nu se putea petrece aşa de uşor. Şi nu înţeleg de ce dublarea episcopiei era „aproape inutilă" (p. 5).

Tot aşa nu aflu niciun argument pentru presupunerea d-lui Marinescu că Daniil ar fi fost numit pentru Amlaş şi Făgăraş şi că ar fi stat în Severin, cetatea ungurească a cării stăpînire de Domnul muntean era aşa de nesigură.

Actul citat mai sus spune numai că Patriarhul poate afla şi de la Mitropolitul Vidinului că Iachint e bolnav, dar cîtuşi de puţin că acesta ar fi întovărăşit în misiunea la Constantinopol pe Daniil. Toate deducţiile trase de d. Marinescu din această afirmaţie neexistentă cad deci.

Am propus să se admită că Mitropolia de Vidin era în legătură cu ocupaţia trecătoare a lui Vladislav şi că autoritatea ei se întindea, cum e totdeauna casul pentru Vlădicii de pe malul drept al Dunării, şi asupra părţilor severinene. D. Marinescu află că e „imposibil" pentru că Vladislav avea Severinul. Dar mi se pare că e posibil tocmai de aceia. Eu admit acest sufragan al Mitropolitului muntean pentru timpul cît Vidinul a fost românesc (**Condiţiile de politică generală în care s'au întemeiat bisericile româneşti**, p. 397). Şi-l pun în legătură cu concepţia geografică a Banatului vidinean creat de regele Ludovic. A-mi aduce înnainte păreri asupra cărora am revenit, îmi pare straniu. Că Mitropolitul de Vidin ar fi fost admis a funcţiona în ţară la 1373 aş admite-o, dacă referinţa ar inspira mai multă încredere.

Că era o duşmănie între Iachint şi Antim, între Domn şi Iachint se vede din actul V în volumul citat al colecţiei Hurmuzaki. Daniil odată numit se îndatoreşte formal să nu „aducă vre-o supărare" Mitropolitului părînd că ar vrea să-i iea toată

www.dacoromanica.ro

diecesa, şi să nu „mişte cumva împotriva lui pe Marele-Voevod". Dar el prevede casul cînd Iachint ar fi judecat şi n'ar mai fi îngăduit iarăşi în scaun. Că actul sinodal vorbeşte de **alt** Mitropolit cerut ca atare de boieri şi popor (no. VII), e acoperirea de formă a conflictului existent. Formula e de altfel cea îndătinată pentru asemenea creaţiuni.

Mitropolitul Chariton apare la 1378, nu în actele Patriarhiei, ci în ale Zografului; în celelalte abia la 1380 (**ibid**, pp. 10—11).

Nu mă înşel „în Histoire des Roumains", lucrată în pribegie la Iaşi, fără cărţi adesea, ci înţeleg acolo numai că Chariton a fost **numit** după Iachint şi Antim, ceia ce e adevărat. Din potrivă nimic nu arată pe neresidentul Chariton, protos la Muntele Sfînt, ca episcop la Severin: părerea d-lui Marinescu e cea nesprijinită pe vre-o dovadă. Chariton se intitulează numai „al Ungrovlahiei", ba chiar ca ὑπέρτιμος, tocmai ca Iachint. Odata chiar, în 1379 Chariton trece înnaintea lui Antim (no. XII), deci îi e superior. De-ar fi fost altfel, i s'ar fi zis: celalt al Ungrovlahiei (ἕτερος), ca lui Anastasie.

In ce priveşte Moldova, d. Marinescu n'are nicio dovadă că Maramureşul atîrnînd de Haliciu avea o adevărată organisaţie ierarhică românească şi nu urma ca Moldova colonisată de Maramureşeni să aibă atîrnarea ierarhică a lui Bogdan-Vodă (p. 9). Unirea coroanelor Ungariei şi Poloniei, în 1370, nu putea să împiedece pe Laţco de a privi legătura ierarhică a catolicilor săi cu Polonia ca preferabilă celei cu Ungaria şi stăruinţile lui Laţco la Roma erau evident anterioare numirii în Mart 1371 a episcopului. De altfel d. Marinescu însuşi recunoaşte că rege era Casimir, „cînd Laţco urmăria desfacerea Moldovei de Haliciu" (p. 10). Cunoscînd toate izvoarele citate de d. Marinescu, nu puteam să confund episcopia ortodoxă şi cea catolică de Haliciu, dar nimeni nu va admite presenţa **efectivă** a celor doi episcopi rivali în acelaşi oraş. Nu e o descoperire pentru mine nici numirea de Patriarhat a lui Antonie de Haliciu, dar numirea lui nu se arată prin nimic a fi cerută de rege, orice explicaţii Patriarhul ar căta să deie. Ceia ce urmează se află şi în studiul mieu de acum zece ani. Demonstraţia de azi e aceiaşi, şi pe basa aceluiaşi material.

Tot aşa pentru încercarea lui Teodosie în Moldova şi numirea lui Ieremia. Pentru Iosif am făcut obiecţia că, numit de la Ha-

www.dacoromanica.ro

liciu, el trebuia să fie de un episcop în funcţiune. Observaţia mea că jurămîntul lui Petru-Vodă în mîna Vlădicăi de Chiev arată că nu era episcop în Moldova şi nici la Haliciu, nu poate fi înlăturată: episcopul de Chiev nu era supt cîrmuirea lui Jagello. Pentru originea lui Iosif nu era necesar să mi se ceteze păreri vechi înlăturate de mine însumi. Dacă el n'ar fi fost titular de Cetatea-Albă — d. Marinescu singur recunoaşte că nu l-am admis ca resident —, ce rost avea Patriarhul să spuie în 1401 că „el a fost trimes.... la Mitropolitul Haliciului, care luase voie sinodicească a hirotonisi episcopi în episcopiile Rusiei celei mici, între care şi Cetatea Albă"? Pentru ce Scaun neatîrnător de el, neexistent chiar, putea sfinţi Vlădica de Haliciu pe Iosif? Interpretarea dublă a calificativului de σερβοεπίσκοπος o dasem de mult şi nu era loc să se revie asupra ei cu o nuanţă de critică. Şi nu mă voiu convinge că, atunci cînd Alexandru-cel-Bun vorbeşte la 1403 de o singură „episcopie", aceasta înseamnă că puteau să fie mai multe, iar titlul de „arhiepiscop" s'a dat nu odată în istoria Bisericilor noastre unui singur episcop. **N. Iorga.**

* * *

In **Arhiva pentru ştiinţă şi reforma socială,** d. Ioan C. Filitti tipăreşte un lung studiu asupra „Evoluţiei claselor sociale în trecutul Principatelor romîne".

Unele definiţii de la început, ca a moşiei, nu par nici prea clare, nici prea exacte. Sistemul însuşi de a începe prin definiţii în loc de a le lăsa să se desfacă din analisa nepreocupată a documentelor, nu e de lăudat. Echivalenţa „boieri sau slugi" venind din menţiunea „slugilor domneşti" care sînt în adevăr boieri în documente nu e de reţinut. „La origine" cneazul nu era „om liber" şi nici „proprietar" (p. 73). Numele de cneaghină, nu cneaz (un cas, la Grădişte, nu dovedeşte nimic) e de împrumut: n'are a face cu vechii cnezi. Comparaţia cu feudalitatea apuseană nu serveşte la nimic, cu vechii Germani şi mai puţin. In general se îmbrăţişează probleme prea vaste de instituţii generale, a căror resolvire cere altă informaţie şi altă atenţie. Originea feudalismului în Apus nu se poate expune în cîteva linii.

Observaţiile răzleţe nu se închiagă în sistem. Autorul şi-a cîştigat merite reale în alte domenii.

Răscolirea unui vast material poate fi însă de folos pentru cine ar relua problema. **N. I.**

* * *

www.dacoromanica.ro

In **Prietenul nostru** de la Cîmpulung (Ianuar-Februar 1924) traducerea unui act din Tîrgovişte, 7006 (1497—8) al lui Radu-cel-Mare, care poartă şi titlul feodelor ardelene. E o donaţie pentru mănăstirea Rîncăciovul: e vorba de **„judeţul Pădureţilor"**, de „venitul domnesc din grîu şi din orz", de vinăriciul domnesc de acolo, de „căşeria domnească", de şugubinele, trei la număr, plătite de sate unde s'a săvîrşit un omor, de confiscarea moşiilor unui ucigaş de frate şi de luarea către Domnie a pămîntului celui ucis. Martur: Banul Barbu, fostul Mare Vornic Badea, Vornicul Mare Pîrvu, Logofătul Stanciu, Vistierul Tudor, Comisul Danciu, Păharnicul Radu al lui Vintilă, Stolnicul Dragomir, Armaşii Radu şi Dragomir (locul de Spătar e liber). Scrie grămăticul Oancea.

I.

* * *

O pagină din istoria învăţămîntului nostru secundar se dă în cărticica „Aniversarea de 25 ani a liceului Mircea-cel-Bătrîn din Constanţa".

* * *

D. Leca Morariu publică în broşură studiul său despre un manuscript de „Istoria Troii" din 1796. Copistul, Constantin Popovici, e un „ cleric din clasul V al triile" de la Cernăuţi. Zugrăvind mediul artistic de atunci, autorul aminteşte, după Strzygowski, **Die bildende Kunst des Westens** (1916), p. 58, că un Macarie din Galaţi lucra la 1788 la frescele mănăstirii Dochiariu de la Athos. La pp. 22—3 lista manuscriptelor populare scrise în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Bucovina.

Asămănarea stilului cu al traducerii lui Herodot ar pune şi prototipul povestirii acesteia în secolul al XVII-lea, întăia jumătate. Ar ajunge forme ca: „nu-l vrea agiunge" — nu-l ajungea (p. 57). Un scriitor din secolul al XVIII-lea ar fi zis „elifantilor" (p. 58) turceşte: fili. Vezi şi „să tăè damănă" (p. 58) şi „dumnezăul Elinilor" (p. 59), „catarge" pentru corăbii. Forme ca „Parij" pentru Paris ar arăta însă un Ardelean.

I.

* * *

D. I. Bianu observă că „moara făcătoare de hîrtie" a lui Matei Basarab e pomenită şi în „Antologhionul" din 1643, dar acolo nu se arată unde funcţiona; meşteri ruşi nu sînt de admis, ci, de bună samă, erau Saşi. — D. Karadja dă înfăţişări de ostaşi

www.dacoromanica.ro

romîni. Cel de la 1575 în cartea lui Abraham de Bruyn **(Divrsarum gentium armatura equestris)** e în adevăr de mare interes (dar leul de pe scut pune pe gînduri). „Boierul" din manuscrisul de la Stockholm pare a fi un Domn (ar fi fost bine să se noteze şi colorile). — Din „Călătoria", la 1837—8, a „ernitului de la Gauting", d. Bogdan-Duică iea o descriere a Craiovei (se înfierează negligenţa în operele de utilitate publică şi lipsa de umanitate: „ţară binecuvîntată de Dumnezeu şi pustiită de oameni"). — Consideraţii asupra rolului Olteniei la aşezarea Fanarioţilor, de d. C. V. Obedeanu. — O versiune a baladei Mihai Viteazul şi Dobriceanu din Stoieneşti. — Note despre preistoria Olteniei de N. Plopşor.

I.

* * *

In **Sbornicul** de la Belgrad d. Liubomir Stoianovici tipăreşte (Carlovăţ 1923) o nouă serie de „Stari srpschi zapisi i natpisi".

O inscripţie de mănăstire din 1307 dă lui Ştefan Uroş titlurile de craiu sîrbesc şi al părţilor de la mare"(pomorschihŭ, **maritima**), „strănepotul sfîntului Simion Nemania şi ginerele Impăratului gregesc chir Andronic Paleolog" (p. 4). Acte cu privire la despotul Oliver (pp. 7—8). Pe un manuscript se pomeneşte Carol Topia (pp. 13—4; cf. p. 16). Vitoslava, fata lui Uglieşa, e „sestricina" lui Olivier (p. 15). Balşizii la 1378, p. 16. O însemnare din 1392 pomeneşte pe „Ţarul Paiazit" (Baiezid), supt care scrie diaconul Nicola (p. 18). Aproape în acelaşi moment „Ţarul Cialapia" (Soliman). La 1462 iar menţiunea „Ţarului Baiazit" (p. 10). O „slugă a Ţarului turcesc Ildirim Baiazit" cam tot atunci, p. 21. Hrvoe e intitulat la 1404 ca „mare, slăvit Voevod al Bosniei" (p. 201). Se reproduce inscripţia de pe Evanghelia lui Nicodim, p. 21. La 1435 „în Impărăţia lui Murat, necuratul Ismaelitean", p. 27. Intr'o inscripţie Gheorghe Brancovici apare ca „întru Hristos Dumnezeu bine-credinciosul şi prea-înălţatul despot Gheorghe, autocrat al Sîrbilor şi a marinei zetei" (p. 19). La moartea lui, regele Ladislas Postumul apare ca Vladislav Albertovici, p. 32. „Ţarul Mehmed celebi" la 1476, p. 33. Moartea Marei Brancovici în cîmpul de la Sere", în satul Ezero (1479).

O inscripţie românească pe un manuscris de la Athos (Hilandar) e aceasta:

„Slava gospodu bogu vă veachi, aminu. Napisa siu praxii mno-

www.dacoromanica.ro

gogreaşnii rabu bojii Mircia taha diacu poveleanem vă dni blagocestivago gospudara Stefan Voevoda vă leato 6971. (Intru slava Domnului Dumnezeu în veci, amin. A scris acest Praxiu mult-greşitul robul lui Dumnezeu Mircea caligraful, diac, cu învăţătura lui... (?), în zilele bine-credinciosului Domn Ştefan Voevod, în anul 6971).

La 1486 menţiunea biruinţii Arabilor (Arapi) asupra „oştii Anatoliei" „în cîmpia Ciuurova" (p. 35). Şi alţi Sultani turci apar ca Ţari.

În biblioteca din Petrograd era *o Pravilă din vremea lu Ştefan cel-Mare*, cu această inscripţie:

«Izvolieniemŭ otţa i pospeaşeniemŭ [sna] i săvrăşeni[m] svetago duhu, poveleaniem i dealaniem vseblagocĕstivago i hristoliubivago gospodina Ioanna Stefana Voivodi, sina Bogdana Voi[vo]li, napisa se sia cniga Pravilia vă ime svetago arhierea i ciudotvorţa Nicoli. Ije u Iaseh ispisaje se rucoiu mnogogreaşnago monah gramatica Damianŭ vă leat 7003».

„Cu voia Tatălui şi ajutorul Fiului şi săvîrşirea Sfîntului Duh, cu învăţătura şi împărtăşirea a tot binecredinciosului şi de Hristos iubitorului Domn Ioan Ştefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, s'a scris această carte Pravila în numele sfîntului arhiereu şi făcător de minuni Nicolae. Care în Iaşi s'a scris de mult-greşitul monah grămăticul Damian, în anul 7003" (p. 36).

Se cunoştea numai dintr'o scurtă descriere a lui Carataev Octoihul slavonesc de la 1510. *Aici se dă prefaţa întreagă după un exemplar tot de la Hilandar.* Într'un stil înflorit, cel „întru Hristos Dumnezeu bine credincios şi de Dumnezeu hrănit şi autocrat Domn Io Vlad, Marele Voevod şi Domn a toată ţara Ungrovlahiei şi a Podunaviei, fiul marelui şi prea-bunului şi milostivului Domn Io Vlad Voevod", declară că, din dragoste pentru „sfintele biserici", *a scris* această carte Osmoglasnicul. Cel care „cu învăţătura Domnului Io Vlad Marele-Voevod" a făcut lucrarea e Macarie, care „a isprăvit-o în anul 7018, crugul soarelui..., al lunii 7, indictionul 12, luna lui August 27".

„Ţarul" Selim, „Selim-beg", apare ca domn al „Ţarigradului şi Egiptului şi a toată ţara sîrbească şi a Verbozaniei şi al Podunaviei" (p. 44).

Din 7052, — alte coordonate cronologice sînt acestea: crugul soarelui 24, al lunii 3, temelia 7, epacta 2—, e însemnarea pe

www.dacoromanica.ro

Tetravanghelul lui Ioan Marele Vistier «din locul anume Rîmnic», scris pentru mănăstirea Bistrița «de supt muntele Păpușa», supt egumenul Onufrie, «în z lele bine-credinciosului și de H istos iubitorului Domn Io Petru Voevod și fiul său Ioan Vlad Voevod», în vremea cînd începea să domnească «în slăvitul oraș Noul Rîm, Țarigradul», «marele emir Sultanul Suileman *(sic)*-beg». Manuscrisul e la mănăstirea Zografului.

Un Vlad fiul lui Radu Paisie (Petru de la Argeș) nu era cunoscut până acum.

Se dă și *prefața întreagă a Praxiului din 1547, tipărit pentru Iliaș (Iliașco) Rareș* (p. 52). Data e 7055 și în cealaltă cronologie 1547, crugul soarelui 27, al lunii 7, numărul de aur 9, indicția 7, temelia 19, epacta 5. Începerea lucrului e la 18 August, sfîrșitul la 18 Mart. „în casele lui Dumitra ulesuhocum" (criptogramă). Cf *Bibliografia românească*, I pp. 515-6.

Dăm numai în traducere această însemnare din 1563 pe un manuscript de la Zograf: „Această carte, anume Sfîntul Tetravanghel, a cumpărat-o jupan Neagoe, Mare-Ban de Craiova, și jupănița lui Anca, și a dat-o la hramul sfîntului arhiereu și făcător de minuni părintele nostru Nicolae în satul Coieni, unde a lucrat *(iacoje da robotit)*, pentru sufletul lui și pentru sufletul părinților lui și al nepoților lui, la sfîntul hram, în zilele bine-credinciosului și de Hristos iubitorului Domn al nostru Io Petru Voevod, fiul prea-bunului Io Mircea Voevod, în anul 7071, luna lui Ianuar 11 zile" (p. 63).

Pe o icoană de la Hilandar din 1643 se pomenește „cneazul și domnul" Matei Basarab și soția Elena, apoi Mitropolitul Teofan, Mitropolitul de Ioanopole (Inău) Loghin Corenici, care a «trudit» la dînsa și boierii Stroe Marele Vistier, Udrișteal doilea logofăt, Șerban al doilea vistier. S'a isprăvit la 7151 sau 1643, la 15 August (crugul soarelui 11, al lunii 7, temelia 20, numărul de aur 10, epacta 7) (pp. 149-50).

La 1676 un grămătic Iancul la Belgrad (p. 187).

Paul Zorchich se intitulează la 1682 «episcopus svidnicensis et platea *(sic ?)* Valachorum» (p. 195; și p. 199).

* * * N. I.

D-na Aneta Belciugăteanu dă un bun **Curs de istorie a literaturii italiene** (București 1923). Se arată cele d'intăiu urme de lim-

www.dacoromanica.ro

bă (960; Capua; 963-4, apoi 1135, 1158 şi 1211: la Ferrara şi în Toscana, plus cîteva încercări de poesie din secolul al XII-lea şi al XIII-lea). Informaţia e sigură şi recentă; forma clară. Se putea cita, din literatura românească, studiul d-lui R. Ortiz apărut, acum doi ani, în foiletonul „Neamului Românesc". In loc de „disciplinanţi" se zice obişnuit, „flagelanţi" (p. 15). Traducerile de versuri sînt slabe.

Expunere relativ largă asupra înnaintaşilor lui Dante. La acesta iarăşi era de însemnat, fie şi numai pentru a-l apropia de ostenelile şi simpatiile noastre, ce s'a scris la noi, înnainte şi după comemoraţie. Nu se arată măcar de cîte ori şi cum a fost tradus în româneşte. Nu înţeleg cum această operă aşa de **actuală** poate fi calificată ca „umană" înnainte de toate: autoarea e prea mult stăpînită de metafisica, în chinuri de interpretări nouă, a comentatorilor. Influenţa franciscană e cu totul ignorată şi nu se dau cele mai dulci versuri ale poetului. La Petrarca versuri traduse... în prosă, cu „micul său pat", etc. Orice istoric cu simţ critic şi fără legături cu Florenţa va crede şi acum că în cronica lui Dino Campagni avem a face cu un fals (cf. p. 107). In schimb delicioasa cronică a Villanilor merita mai multă atenţie: ea nu e „mediocră ca operă de artă" (p. 108).

La Renaştere merita pomenită măcar cartea recentă a d-lui Oritz. Şi despre opera lui Macchiavelli au fost discuţii în literatura noastră şi nu înţeleg ce interes era să fie ignorate. La istoricii din acest timp nu puteau lipsi caracterisările lui Ranke. Cînd e loc pentru manualul lui Hauvette, putea fi şi pentru ce s'a lucrat aici. De ce ar fi Tasso un „geniu poetic plin de nuanţe, de fiori, de gemete"? Critica italiană are şi unele verbosităţi care nu se potrivesc cu felul nostru mai sobru de judecată şi de expresie. In „Gerusalemme liberate" nu se vede de loc că „poetul a fost ca un instrument făcut înadins pentru durere" (p. 185). Poema lui poate fi privită şi dintr'un punct de vedere critic, căci ea coboară un imens subiect ca al cruciatelor. Şi, iarăşi, ce ideie-şi poate face cineva de valoarea lui Tasso după versuri ca:

„Izvora şipotind un mic izvoraş?"

La Tassoni se putea vorbi de imitatorul său romîn, Budai Deleanu. Literatura istorică din acel timp, ea singură cu adevărat sănătoasă, era vrednică de a figura şi altfel decît într'un memento bibliografic. Iarăşi „arta" nu poate salvă dulcegăriile de

www.dacoromanica.ro

libret de operă ale lui Metastasio (pp. 27-8). Goldoni şi Alfieri au în schimb preţuirea meritată.

E nevoie să mai spun că pentru secolul al XIX-lea s'ar crede că nu s'a scris un rînd aici la noi? Poate din dorinţa de a ne evita pe toţi, niciun rînd de traducere nu ajută a înţelege pe marii romantici şi pe urmaşii lor. **N. Iorga**

* * *

In Broşura d-lui M. Roska **(Un vechiu cimitir românesc în fostul sat Vărarea din jud. Bistriţa-Năsăud** (Cluj 1924)) se dau cîteva morminte, unul avînd şi o inscripţie slavonă fără valoare, (a se ceti: pomeni g[ospod]i d[u]şe raba svoi, nu „dşcier") pe lîngă deosebite obiecte şi costume populare interesante (fote, sîrbe). S'au găsit şi obiecte. **I.**

* * *

In „Buletinul Societăţii regale romîne de geografie", 1922, d. Karadja analisează o călătorie din 1835 a unui Engles al cărui nume se adaugă la ale lui Quin şi ale altor drumeţi în Orient pe linia Dunării. Un preot anglican, Elliott, vede la Cerneţi pe ispravnicul Dimitrie Chinezu, tatăl cunoscutului scriitor politic craiovean; om rău plătit şi sărac. Vorbeşte de Ţigani, de producţia eţrii, de localităţile dobrogene, de hanul nemţesc de la Brăila, unde dăinuiau arcurile de triumf pentru visitarea oraşului de către Voronţov, guvernatorul Basarabiei. Ştiri asupra comerţului brăilean. La Galaţi ispravnic vorbind franţuzeşte, cu nevasta care călătoria în Anglia. Şi aici ştiri despre comerţ şi preţuri. Străzi cu butuci de lemn. 5.000 de locuitori. De aici merge la Măcin şi trece în Basarabia, unde vama e straşnică. In satul „Sărăcia" află frumoase covoare. Chişinăul îi pare un orăşel prost, dar cu 30—40.000 de locuitori (10.000 de Evrei). Guvernatorul rus, leneş, nu-l primeşte.

* * *

In memoriile lui Angelo de Gubernatis, **Fibra, pagine di ricordi** (Roma 1900), se menţionează legăturile autorului cu Dora d'Istria, care, la Veneţia, colaborase la **Revista Orientale** (p. 341). Ea recomandă filologului italian pe Ungurul Géza Kuen, editorul „Codicelui Cumanic". Tot acolo şi „marele prieten" Urechia. Despre Dora d'Istria vorbeşte pe larg (p. 349 şi urm.). Căsăto-

www.dacoromanica.ro

ria cu Colţov-Masalschi a acestei Ghiculese a fost fără voia părinţilor. La Petersburg, viaţa ei „îndrăcită" uimia. O lovitură dată din greşeală, de cineva, soţului îl nebuneşte şi-l face risipitor. Elena Ghica se găteşte de divorţ, cînd e exilată pentru motive politice. Scrie la **Revue des deux mondes. La Rivista Orientale** oferă ceva despre Eliad. Scriitorul, care o vede la Veneţia în 1869, după ce-i cîntase frumuseţea, o găseşte scurtă şi cu mîni mari. Ea trece la Turin şi face pentru Societatea Arheologică un articol despre studiile indiene în Italia. Şi în „Revue" laudă cercetări ale lui de Gubernatis. In casa cumpărată de la el se mută ea la Florenţa, unde ţine o adevărată curte, cu Mantegazza şi dom Pedro al Brasiliei. Are ca prieteni pe baroneasa de Knorr. El îi publică unele scrisori în volumul **Étincelles**. Voia să meargă în India cu Gubernatis, care-i deschisese revistele lui, **Rivista Europea** şi **Revue Internationale.** Moare cîtva timp după aceia. Intre prieteni, şi Exarcu (p. 356). **I.**

* * *

Un act din 1512 citat în **Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde**, XLVI, p. 62, arată că Ardealul se socotia ca deosebit de Ţara Bîrsei.

* * *

Folositoare note de campanie în cartea căpitanului D. Locusteanu „Sub aripa morţii" (Cluj, 1924). La p. 59, proprietarul de lîngă Goleşti care lăsase ordin a nu se da nimic, nici pe bani, la „derbedeii ăştia cari au plecat să facă Romănia Mare". La Roman „doamne din elită" care spun că „Nemţii ştiu să facă războiul"... Moartea ofiţerului Golescu, p. 131—2. **I.**

* * *

La lucrarea d-lui R. Cîndea despre Concordat se adaugă cercetarea atentă a d-lui N. Gr. Popescu-Prahova, **Raportul dintre Stat şi Biserică în Franţa** (Bucureşti, 1923).

* * *

In cartea d-lui Onisifor Ghibu despre **Catolicismul unguresc în Transilvania şi politica religioasă a Statului romîn** (Cluj 1924), la p. 154, nota 3, lista Iesuiţilor unguri de naţia noastră (Illia Andreas, Vasile Dobra Ştefan Imre, Gheorghe Buitul, Mihail

www.dacoromanica.ro

Leştian, Antonie Musca, poet latin, — de la acesta ar trebui cercetat poemul din 1744, „Felices duorum Daciae Voivodarum adversus barbaros expeditiones". Se arată marele rol al Romînilor, mai ales al lui Iacob Mureşanu, la întemeierea liceului catolic din Braşov. Romîni şi Romînce în ordinele religioase catolice, p. 207. I.

* * *

„Ţara-de-jos" (I, No. 2) dă o scrisoare a lui Victor Hugo către publicistul frances, de origine românească, Grigore Gănescu, care se afla atunci, supt al doilea Imperiu, refugiat la Frankfurt-pe-Main, unde scotea foaia de protestare **l'Europe.** Despre Gănescu am vorbit de curînd în „Analele Academiei Romîne". I.

* * *

D. P. P. Panaitescu publică în întregime lucrarea sa, de pacientă analisă, cu foarte multe resultate noi, **Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu** (Bucureşti 1924). Nu se poate un lucru mai cu iubire îngrijit. D. Panaitescu admite, şi cu dreptate, curiosul proiect din 1840 de a răscula Basarabia (p. 16 şi urm.). D-sa observă că planul reapare în 1848 (p. 18). La 1840 era vorba de a face Mitropolit pe Chesarie de Buzău lîngă Cîmpineanu Domn (p. 20) sau republică. Pentru întîia oară se recurge la biografia lui Alexandru Cristofi, publicată la Craiova în 1877. Păcat numai că o carte de atîta muncă apare într'o formă tipografică îngrozitoare! I.

* * *

Note despre actualele stări de lucruri în Basarabia în broşura d-lui Onisifor Ghibu, **Călătorind prin Basarabia,** Chişinău 1923. Amărăciunea ce respiră din ele să fie ea întemeiată? I.

* * *

In n-le de la 26 şi 27 April **Bukarester Deutsche Tagespost** dă resumatul călătoriei prin ţară, la 1837, a unui ucenic de caretaş sas. Stă la un conaţional în Focşani, trece la Tecuciu, unde află Ţigani mîncînd dintr'un cal mort, se angajează în Bîrlad la consulul Andriko Mamaki, care face şi trăsuri. Aici dă de ciuma cea mare, pe care o descrie. La Galaţi voia să facă o fabrică de trăsuri cu un Neamţ, dar e înşelat. De aici merge la Constantinopol. Expunerea e trivială. I.

* * *

www.dacoromanica.ro

In **Progresul** de la Orăştie se arată activitatea de dascăl a lui Ianoş fiul lui Iancu Gabor din Ticvaniul Mare (1704—1778).

* * *

In „Gazeta de Duminecă", 16—7, o scrisoare a lui Ioan Buteanu, datată din Abrud, 19 August 1848, despre luptele Romînilor cu revoluţionarii unguri.

* * *

Un „Băsărabu" din Podobiţi în studiul d-lui M. Costăchescu despre „Satul Găneşti" (extras din „Ion Neculce", IV). Tot acolo la 1766, Ioan Zugravul. Un act al lui Ştefan-cel-Mare pomeneşte pe Negrilă Bătărescul fiul lui Vîlcea, care trăia supt Alexandru-cel-Bun. La 7 Mart 1493 Ştefan pomeneşte pierderea unui act de proprietate „cînd au venit Turcii asupra ţerii noastre, la Valea Albă". Apar în secolul al XVIII-lea Ioniţă şi Toader Nacul. I.

* * *

D. G. I. Brătianu a făcut foarte bine tipărindu-şi lecţia de deschidere la Universitatea din Iaşi, **Concepţiunea actuală a** istoriei medievale (Bucureşti 1924). E o expunere a formării istoriei medievale şi o apărare călduroasă, elocventă, a evului mediu de un tînăr care a cetit mult şi a avut cum şi unde ceti. Idei generale largi şi juste însufleţesc aceste pagini. Bibliografia, bogată şi de cel mai mare folos, face din această broşură un ajutor de lucru indispensabil oricui. I.

* * *

In **Dépaysements** de Robert de Traz (Paris 1923) nu lipsesc învinuirile ungureşti contra noastră, cari am fi prădat pînă la telefoane, de patrusprezece miliarde. „Fără intervenţia generalului american Bandholz Romînii ar fi făcut să sară monumentul Sfîntului Ştefan"... (p. 65). I.

* * *

Păr. Gheorghe Leu dă în **Anuarul istoric al Seminarului „Mel-**

Păr. Gehorghe Leu dă în **Anuarul istoric al Seminarului „Melhisedec episcopul" din Ismail** (Cernica 1923) istoria acestei interesante şcoli, unde a început cariera de profesor a unui Musicescu.

* * *

www.dacoromanica.ro

In **Buletinul Societăţii Numismatice romîne** (XVIII, no. 47) d. C. Moisil se ocupă de pecetea lui Constantin Mavrocordat aşa cum o dă Liotard supt portretul acestuia. Scena corbului săgetat şi a inelului e în legătură cu povestea dată într'o mică expunere istorică despre începuturile muntene, pe care am publicat-o în **Studii şi documente**, III. I.

* * *

In **Năzuinţa** de la Craiova (II, 6—7), d. I. B. Georgescu descrie mînăstirea Strehaia, cu bune reproduceri.

* * *

In broşura sa **O pagină asupra evenimentelor de la 1854** (Bucureşti 1923) d. Const. T. Obedeanu aminteşte cum Vasile Obedeanu a propus lui Ştirbei-Vodă să devie „rege al României Unite", organisînd participarea Romînilor la războiul Crimeii. Refusîndu-se de Turci la Şumla alcătuirea fără amestecul Domnului muntean a acestui corp, Obedeanu întră în oastea otomană cu gradul de căpitan de cavalerie şi cu titlul de Said-beiu. Grigore Sturdza era general de divisie, şef de stat-major şi al geniului, Paşă. Alţi Romîni în această armată erau Creţulescu şi Grigore Berindeiu, Deivos, Lăzureanu, Zalic, maiori V. Mălinescu, P. Asachi, Niţu Magheru, Constantinescu, Bîrsescu, Puică, C. Pruncu (pp. 12—3). După memoriile lui Obedeanu se arată cum el ajunse a fi, cu Omer-Paşa, comandant al pieţii Bucureştilor. Unchiul său Ralet îi scrie din Paris la 1854 recomandînd ca Domn străin pe ducele de Nassau (p. 19). I.

* * *

In „Foaia diecesană" din Mart, se publică însemnări de pe cărţi bisericeşti de păr. Coriolan Buracu. Se vede că în secolul al XVIII-lea locuitorii ţinutului Mehadiei se ziceau Mehedinţi („1771, la Paşti, Mehedinţii de militărie fugiră"; cf. Dunărinţi aiurea). In „ţară" sînt „ţărani" („1775 ...ţăranii din ţară veniră"). La 1792 se ordonă părăsirea vechilor sălişti şi ieşirea oamenilor la „drum"; ei cer vechea situaţie. Eclipsa de lună se zice „peirea lunii". De miliţie fug oamenii în „ţară" „şi hoţi se făcură".

Acte din 1719 arată o „episcopie a Mehadiei", un „episcopus mehediensis".

* * *

www.dacoromanica.ro

In Analele Dobrogei, (care e silită a apărea anual), IV, 24, d. D. Brătescu analizează textul lui Ptolomeu despre Dacia şi Moesia. Intre Predacensi şi Predenecenţii izvoarelor carolingiene să nu fie vre-o legătură? Caucoensii trebuie să fie Muntenii, „Caucasieni" (cf. Caucalandul lui Amian Marcelin). Numele Buridavensilor, al Burilor e de pus în legătură cu al lui Burebista, dac. Tot aşa între Cotensi şi regii Cotys, Cotyso e o legătură. Intre Albocensi şi Albaşul de azi să nu fie nimic comun? Tot mai mult inclinăm a găsi şi ceva arhaic în nomenclatura noastră geografică. Numele în — **issus, issa** au corespondenţe în cele „pelasgice" adunate de Fick. In Carsidava, „Carstul", „Carsul" celtic. Arcobadara n'ar fi Arcobadava şi Docidava o Dacidavă? De comparat şi Singidava cu Singidunum, finala tracă şi finala celtă. Tiriscum şi Tibiscum nu pot fi locuri deosebite. — O descriere a scrisorilor trimese din părţile noastre de Coloman Mikes între 1738 şi 1470. La Cernavoda, el află „pe jumătate Romîni, pe jumătate Bulgari, iar Turci puţini"; negustorii au relaţii cu Ardealul.

Descrierea grădinii domneşti după Claude Flochet, ar trebui să ni-o dea tot d. Karadja. Acelaşi dă ceva din călătoria de la 1865 a d-nei Olympe Audouard **(l'Orient et ses peuplades). I.**

* * *

Cartea d-lui Victor Giraud despre Pascal **(La vie héroïque de Blaise Pascal)** e de sigur cea mai bună care a ieşit cu prilejul comemorării marelui gînditor. E o operă de mediu, în care se văd influenţele care l-au schimbat uneori, ca a lui de Méré, care l-a smuls matematicelor, în chip cu totul esenţial. In mijlocul exagerărilor şi a vînătorii de originalitate, e o expunere liniştită şi plină ea însăşi de o blîndă înţelepciune. **I.**

* * *

Pentru întîia oară opera filosofică a lui Conta e delimitată exact ca valoare în scurta prefaţă pe care d. Nicolae Petrescu o pune la ediţia dată de „Cartea Românească" a **Operelor Filosofice.** N'ai crede că în româneşte, limbă în care orice doctrină e întunecată de o pretenţie nenorocită, se poate scrie aşa de clar asupra unui subiect abstract. Clar el însuşi, Conta merita să fie tratat astfel. De relevat forma greşită Anaximander pentru Anaximandros (p. 25). **I.**

* * *

www.dacoromanica.ro

In **Daco-romania** pe 1924, d. C. Lacea încearcă a fixa cine sînt copiştii Psaltirii Şcheiene, cari ar fi trei la număr. Ideia, emisă de d. Procopovici, a copiştilor secui e neadmisibilă, dar tot aşa şi aceia a copistului sas, pe care d. Lacea vrea să i-o substituie: nu vedem în ce ar fi stat interesul acestuia. Greşelile fonetice ar trebui explicate altfel. Nu poate fi Sas, istoriceşte, nici scriitorul răvaşului către Petru Şchiopul, din Hurmuzaki, IX, pp. 349—50: nu puteau fi iniţiaţi în tainele lui Vodă, la Constantinopol, Saşi, Unguri sau... Poloni. Se dă şi o critică a ediţiei Psaltirii de d. Candrea.

Pentru dată, observaţiile d-lui Sextil Puşcariu trebuie discutate în paralel cu ale d-lui Macurek, din **Revue historique du Sud-Est européen**, I. **I.**

* * *

In **Cronica numismatică şi arheologică**, IV, 7—8, un articol al d-lui Gheorghe Olszewski despre un frumos disc de argint, lucru ardelenesc, cu vulturul Cantacuzinilor, flori şi păsări, avînd o inscripţie care-l arată dăruit la Treisfetitele din Iaşi, în 24 Decembre 1699, de Şerban Cantacuzino Marele-Vornic, fiul lui Drăghici, şi de soţia sa, Adriana, care e ctitora mănăstirii Banu din Buzău. Legăturile cu Moldova ale tuturor Cantacuzinilor erau foarte dese pe atunci. **I.**

* * *

Pe la 1913 s'a tipărit la Paris o curioasă carte, **Pensées et souvenirs de l'ex-Sultan Abdul-Hamid**, de Ali-Vahbi-beiu. Sînt lucruri auzite de intimii lui. Vorbind de România, la 1903, el se teme de o alianţă cu Rusia, care aţiţă „pan-romînismul", şi ţine de rău pe Unguri că maghiarisează. Recomandă Austriecilor să considere ca debuşeu al comerţului lor Constanţa, şi nu Salonicul (pp. 140-2). El semnala că „Bulgarii urăsc pe Romîni", ca şi pe Greci (p. 149). **I.**

* * *

In **Land Reform in Czehoslovakia** (Londra [1923]), d-na Lucy Elisabeth Textor, o Americană, dă tot ce trebuie pentru a înţelege şi legislaţia cehoslovacă asupra pămîntului şi piedecile politice pe care le-a întîmpinat.

* * *

www.dacoromanica.ro

Date precise despre participarea Romînilor la luarea Plevnei în 1877, la Dick de Lonlay, **A travers la Bulgarie**, Paris, 1885, p. 137 şi urm.

* * *

In cartea lui Ernest Daudet, **La France et l'Allemagne après le congrès de Berlin. La mission du comte de Saint-Vallier (décembre 1877—décembre 1881)**, Paris 1918, p. 177 şi urm., e vorba de atitudinea Guvernului frances faţă de România în chestia evreiască. Recunoaşterea independenţei româneşti de Franţa, spune de Freycinet, nu putea zăbovi fără riscul „d'amener à se méprendre sur nos dispositions véritables **une nation qui nous a toujours inspiré la sympathie la plus sincère**". I.

* * *

Nu se pot de ajuns recomanda, şi nu numai studenţilor, cele două volume în care dd. G. Guénin şi J. Nouaillac au adunat pentru toate epocele istoriei universale de la 1715 înnainte mărturii de contemporani francesi (**L'histoire d'après les témoignages des contemporains, L'ancien régime et la révolution**, I, 1715—1800; II, 1800—1830, Paris, Plon).

* * *

In corespondenţa diplomatică englesă tipărită în **Spomenicul** sîrbesc (LIV, 46; an. 1922) de d. Ceda Mijatovici, găsim la 1804 raportul din Bucureşti al consulului Summerer despre intrigile agenţilor ruşi, Laşcarov şi Fazzari. Acesta din urmă vine la noi în August şi are întrevederi cu Vodă-Ipsilanti, căruia i-ar fi adus o scrisoare. Ar fi pregătit pentru un consulat la Vidin, Rusciuc, Silistra, etc. In Decembre se vorbeşte de Belleval, care, înnainte de a fi luat la Iaşi, sta la Constantinopol, visîndu-se „prim-ministru" al „generalului Devitz, care trebuia să fie vice-rege al Muntenegrului" (Summerer, 5 Decembre; p. 45).

Intervenţia Domnului aduce trimeterea, în Maiu 1805, a unei solii de cinci, cu un protopop în frunte la Bucureşti, cu memoriu către Poartă (p. 45). Solii au raporturi cu consulul rus: e vorba de încă un principat; Sîrbii vreau un indigen, Poarta un Grec (p. 46). Şi în 1806 se cerea principatul (p. 49). In August din acest an Sébastiani apare la Bucureşti şi sfătuieşte pe boieri să rămîie credincioşi Porţii; Mitropolitului Dosoftei, lăudîndu-i cultura

www.dacoromanica.ro

şi talentul, îi recomandă să nu urmeze pe al Muntenegrului, rebel, care a stîrnit mînia lui Napoleon (p. 56).

La 26 Ianuar 1808, din Malta, Summerer vorbeşte de solia lui Caragheorghe (trei emisari) la Michelson, pentru bani şi arme (banii se cer consulului, ea şi 2.000 de săbii şi tot atîtea pistoale şi puşti; el refusă), (p. 66). O scrisoare a lui Summerer către şeful sîrb, din Sibiiu, 26 Iunie 1807, pp. 66—7, îi cere a opri pe generalul Gardanne care merge în Persia, contra Ruşilor. Tot el scrie la 10 Novembre, din Bucureşti, că Prozorovschi a plecat în ziua de 4 la Craiova să se înţeleagă cu Caragheorghe (p. 67). La 11 Decembre veste că acelaşi a plecat la Iaşi (p. 68). Încă din 1805, Maiu, e vorba de Spătarul Vasilachi, trimes din Moldova, de Vodă-Moruzi, la Sîrbi (p. 74). N. I.

* * *

In **Cugetul românesc** pe 1923, d. I. C. Filitti revine asupra alcătuirii Regulamentului Organic.

* * *

In **Buletinul societăţii numismatice romîne** (XVIII, No. 98), d. dr. Severeanu afirmă din nou că pe monedele lui Radu-Vodă e însuşi portretul[1] lui fără coif, şi semnalează noi forme ale monedelor lui Dabija-Vodă şi lui Mihnea Radu: e vorba de alte feluri de „şalăi" suedesi şi chiar de nouăsprezece tipuri necunoscute din banul cu chipul Domnului moldovenesc, călare, cu mantia pe umeri. D. Severeanu, aflînd bani munteni la Suceava, se întreabă dacă nu se băteau acolo. — D. C. Moisil reproduce proiectul monedei lui Cuza-Vodă, de care ne ocupasem în n-rul precedent al „Buletinului": tipurile sînt în adevăr frumoase. — D. N. Drăganu are o notă despre moneda ardeleană horgoşul. — D. M. Stănescu vorbeşte despre cererea de Bancă Naţională făcută la 1832 lui Chiselev de Adunarea munteană; ideia e reluată de C. Bălcescu la 1845, şi revoluţionarii din 1848 promit realisarea ei. Eliad o susţine în 1861 şi 1866. La 1866 încă o firmă austriacă dobîndia — Cuza fiind Domn — privilegiul de „Bancă a României", Ideia unui împrumut intern, garantat cu domeniile Brăilei, Giurgiului şi Turnului, fu răspinsă după o cuvîntare a lui Strat.

* * * N. I.

[1] Relevăm că e fără barbă. Domnul a murit însă tînăr. Mortul din Argeş era însă bărbos.

www.dacoromanica.ro

Primim:

„Cetatea Albă, 25 Mart, 1924

Stimate Domnule profesor,

Alăturat vă trimet cinci cărți, de preotul V. Ciachir, și un document. Primul volum intitulat: „Rusesc și moldovenesc cuvîntelnic", Chișinău 1909, ediția parohială, vă rog, după ce-l veți ceti și utilisa, a-l dona Academiei Romîne, în casul cînd nu-l are.

Pe lîngă importanța lui filologică, de oare ce autorul s'a silit a întrebuința cuvinte și expresiuni pur moldovenești, acest volum are și o importanță deosebită în chestiunea de mare actualitate a Basarabiei. In prefața acestui dicționar, tipărit în ediținea oficială și în anul 1909, deci în ultimele vremuri ale stăpînirii rusești, autorul face mărturisiri și recunoașteri de o precisiune uimitoare. Traduc textual din această prefață următoarele două frase:

„Timp de douăzeci și cinci de ani stînd aproape de activitatea școlară, ca profesor, ca președinte al secțiunii județene din Chișinău a Consiliului școlar eparhial și ca fost membru al Consiliului școlar al Ministerului de Instrucție publică, eu în fiecare din acești douăzeci și cinci de ani am visitat școlile județului Chișinău, unde învață **exclusiv** Moldoveni, și nu o singură dată am observat cît de greu este să explici elevilor unele sau altele din cuvinte, unele sau altele din noțiuni numai pentru motivul că profesorii nu pot să facă traducerea completă a unui sau altui cuvînt din limba rusă în cea moldovenească din causa lipsei în școli a unui dicționar ruso-moldovenesc...

„Necesitatea unui dicționar ruso-moldovenesc se simte și de oamenii ruși cari locuiesc în satele și cătunele Basarabiei, de oare ce un dicționar ruso-moldovenesc li-ar înlesni conversațiile cu Moldovenii și li-ar da posibilitatea să învețe mai ușor limba moldovenească."

Orice comentarii la aceste mărturisiri izbitoare, din partea unei persoane competente și oficiale, sînt de prisos.

Celelalte patru volume, lucrări tot ale preotului Ciachir, și anume: 1) Noul Testament; 2) Povești din Noul Testament; 3) Vechiul Testament, și 4) Liturghia Găgăuților, mai toate tipărite pe două coloane, una în limba rusă, alta în limba găgăuță cu litere rusești, după spusele d-lui Gr. Avakian, au o mare importanță filologică, întru cît limba găgăuță este cea mai curată limbă turcă, păstrată în vechiul viu graiu. Natural că aceste lucrări, constituind singurele scrieri cunoscute în limba găgăuță, au importanță cu

www.dacoromanica.ro

atît mai mare, cu cît Găgăuții, astăzi, nu se găsesc decît în Dobrogea, Basarabia și pe malul Mării de Azov.

Dacă dv., ca bibliograf, găsiți că într'adevăr aceste lucrări au importanță pentru instituțiunile din țară sau străinătate, vă informez că aceste lucrări se mai pot găsi la bătrînul preot V. Ciachir, găgăuț de origine, care mai trăiește în Chișinău, Str. Armenească.

Pentru mine însă aceste cărți au altă importanță, și anume că ele subliniază cele arătate de mine în articolul „Rusificarea Turcilor în Basarabia", publicat în „Universul" din 12 Februar 1924, articol în care arătam că 10.000 de Turci-Găgăuți, cari nu au fost rusificați supt stăpînirea rusească, se rustifică astăzi supt obladuirea românească din causa inconștienții și nepăsării autorităților noastre.

Documentul alăturat este unul din cele atît de stupid vîndute cu chilogramul din arhiva fostei vămi ruse din Ovidiopol și pe urmă Cetatea-Albă (nu știu dacă vă este cunoscută prăpădirea prețioaselor vechi arhive din Cetatea-Albă și activitatea d-lui Gr. Avakian pentru salvarea lor) și pe care document vă rog a-l transmite Academiei Romîne.

Acest document este memoriul stat-personal al știab-căpitanului Nicolae Pavel Vizireanu, în etate de treizeci și patru de ani, fiu al lui Pavel Vizireanu, nobil din comuna Vizireni, jud. Tiraspol, gubernia Chersonului, care avea treizeci și șase suflete bărbați robi. Din acest memoriu stat-personal aflăm că fiul boierului moldovan de dincolo de Nistru, intrat în armată la 1801, ca sub-plutonier, luptă pentru gloria țarismului încontinuu, luînd parte, deși tînăr, la luptele și asediile de la Palanca, Tighina, Brăila, Rusciuc, Turtucaia, Tucicov și altele. In 1812, Novembre, este numit, prin intervenția Consilierului de Stat, ca polițaiu la cetatea Chiliei și pe urmă în aceiași calitate la Hotin, Ismail Tudicov și în sfîrșit ajutor al vameșului la Cetatea-Albă, în 1821. A fost căsătorit cu fica locotenentului Ciciagov (probabil amiralul de mai tîrziu Ciciagov, comandantul flotei Mării Negre).

Amănuntele acestui document pot da comentarii la cunoașterea vieții Romînilor în slujba Rușilor.

Anton Georgescu

Advocat, Cetatea-Albă,

Str. Dacia, 19.

* * *

www.dacoromanica.ro

Cîteva idei expuse limpede în discursul de la Academia Romînă al d-lui Nistor, despre Cantemir (seria III, tomul II, No. 3). Se răsping: ideia „trădări" tînărului Domn în 1711. Soţia a doua a lui Cantemir era o princesă Galiţin, nu Trubeţcoi (p. 23).

* * *

D. Şt. Berechet traduce lucrarea lui Casso despre Petru Manega (**Petru Manega, un codificator uitat al Basarabiei**, Bucureşti 1923). Juristul basarabean era fiul lui Vasile Manega din Arta, probabil Romîn. Casso-i ştia legăturile cu Capodistria.

* * *

In **Erdélyi irodalmi Szemle** din Cluj, LVI, 2, dd. Bitay, Sever Pop, Ştefan Borbély informează despre bibliografia istorică românească.

* * *

In **Şezătoarea**, XXXI, 11—2, d. A. Gorovei relevă „rochia moldovenească" pe care, după Waliszevski (**Le roman d'une impératrice, Catherine II de Russie**), o purta obişnuit Ecaterina a II-a: „une robe ouverte et flottante dite **à la moldave**, avec les doubles manches; celle de dessous en étoffe légère, plissées jusqu'au poignet, et celles de dessus fort longues, en étoffe pareille à la jupe et relevées au bas du dos". Haina jupîneselor romînce de pe la 1780. Din **Souvenirs de la comtesse Golovine** publicate de acelaşi, tot în 1910, d. Gorovei culege apoi menţiunea petrecerii date de Potemchin, la 1790, pentru luarea Ismailului, în „sala moldovenească" a Palatului Tauridei, numită aşa pentru stîlpii de cerdac, îndoiţi, cari o încunjurau, poate şi pentru „cele două portice din mijloc".

* * *

D. Adolf Schullerus tratează într'o lucrare întinsă, din care avem partea întăia (Sibiiu 1923) despre reforma luterană în Ardeal (Luthers **Sprache in Siebenbürgen, Forschungen zur siebenbürgischen Geistes — und Sprachgeschlichte im Zeitalter der Reformation**).

www.dacoromanica.ro

LIBRARIA „PAVEL SURU"

BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI, 85

are în deposit următoarele lucrări datorite d-lui N. IORGA:

Trecutul românesc prin călători.
(Cursuri la Șc. Super. de Războiu).
I
Până la jumătatea veacului al XVII-lea. Lei **20.—**
II
Da la jumătatea veacului al XVII-lea până la 1880. Lei **18.—**

Prolegomene de istorie universală
Desvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei.
I
Evul mediu. Lei **20.—**
II
Epoca modernă. Lei **15.—**

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul 1-iu: Evul Mediu). Lei **20.—**

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul al II-lea: Epoca Modernă până la 1600). Lei **35.—**

Istoria Literaturilor Romanice în desvoltarea și legăturile ei (Volumul al III-lea: Epoca Modernă de la 1600 până în zilele noastre). Lei **45.—**

Histoire des Roumains de la Péninsule des Balcans (Albanie, Macédoine, Épire, Thessalie, etc). Lei **3.—**

Histoire de l'Albanie et du peuple albanais Lei **3.—**

O sută de ani de la nașterea lui Cuza-Vodă (Conferință ținută în Sala Ateneului Romîn) Lei **2.—**

Mihai Viteazul (Dramă în 5 acte) Lei **4.—**

Un Domn pribeag (Dramă în 5 acte) Lei **3.—**

Înălțarea lui Ștefan cel Mare (Dramă în 5 acte) Lei **4.—**

Cantemir Bătrînul (Dramă în 5 acte) Lei **3.50**

Constantin Brîncoveanu Dramă în 5 acte).— Lei **4.**

Revista Istorică (Anul al VII-lea. N-le 7—9). Lei **4.—**

Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale pe 1921 N-le 7—9) Lei **5—**

Polonais et Roumains (Relations politiques, économiques et culturales). Lei **10.—**

Românii și Grecii de-a lungul veacurilor (cu prilejul îndoitelor nunți princiare din MDCCCCXXI) Lei **15.—**

Izvoare contemporane ale mișcării lui Tudor Vladimirescu.
Ediția ordinară **45** lei, mijlocie **50**, de lux **55.**

www.dacoromanica.ro